

Institutionen för Tematisk Utbildning och Forskning
Campus Norrköping

Identitet i det lokala rummet

Bostadssociologiska perspektiv på
livsvillkor och identitet

*Elias Aguirre-Hammarlund – Jacob Flärdh –
Peter Sundqvist – Annika Widén*

En antologi från Samhälls- och kulturanalys år 2005
ISRN: LIU-ITUF/SKA-B--05/05—SE

Linköpings universitet

	Institution, Avdelning Department, Division Institutionen för tematisk utbildning och forskning Samhälls- och kulturanalys	Datum 2005-05-26
Språk Language ☒ Svenska/Swedish ☐ Engelska/English	Rapporttyp Report category ☒ AB-uppsats ☐ C-uppsats ☐ D-uppsats ☐ Examensarbete ☐ Licentiatavhandling ☐ Övrig rapport	ISRN LIU-ITUF/SKA-B--05/05—SE ISSN ISBN Handledare: Mirjalisa Lukkarinen-Kvist
URL för elektronisk version http://www.ep.liu.se/exjobb/ituf/		
Titel Identitetsskapande i det lokala rummet – Bostadssociologiska perspektiv på livsvillkor och identitet		
Sammanfattning <p>Allt sedan människan övergick till fasta bosättningar från ett jägar- och samlarsamhälle har den fasta boendemiljön påverkat individen, dess livsvillkor och i de identitetsskapande processerna. Idag ställs stora krav på en flexibel identitetsprocess och det innebär att den sociala miljön är mer föränderlig och osäkrare än tidigare. Den fysiska miljön däremot, utgör en trygghet i att den är stabil för var dag som går.</p> <p>Vår presentation kommer att handla om hur det lokala rummet, både ur ett socialt och fysiskt perspektiv, påverkar identitetsskapandet för den enskilde individen. Genom de studier vi presenterar hoppas vi kunna ge svar på vilka effekter som det lokala rummet, i form av både fysisk och social miljö, har för de identitetsskapande processer som vi lever med.</p> <p>Våra studier samverkar till hur vi kan betrakta det lokala rummet som en helhet. En av studierna visar på kombinationen av de externa och interna faktorerna och deras ömsesidiga inverkan och påverkan av varandra medan de tre övriga främst har visat på betydelsen och meningen av de interna faktorerna. Vi presenterar teorier kring denna helhet som, vill vi hävda, utgör den lokala organisation som den differentierade identiteten rör sig i och som vi relaterar vårt komplexa identitetsskapande till.</p>		
Nyckelord Livsvillkor, identitet, boende, lokala rummet, sociologi, bostad, boendemiljö, medborgarkontor, kollektivhus, äldreboende, grönområde, grönstruktur, demokrati, servicehus, social miljö och fysisk miljö.		

Identitet i det lokala rummet

Bostadssociologiska perspektiv på
livsvillkor och identitet

*Elias Aguirre-Hammarlund – Jacob Flärdh –
Peter Sundqvist – Annika Widén*

Handledare: Mirjaliisa Lukkarinen Kvist

En antologi från Samhälls- och kulturanalys år 2005

Antologin kan beställas genom:

Anna Martin-Magnusson
Linköpings universitet, ITUF
Kungsgatan 38-
601 74 Norrköping
e-post: annma@ituf.liu.se

Linköpings universitet

Institutionen för tematisk
utbildning och forskning

Innehåll

INLEDNING.....	10
Bakgrund.....	10
Syfte och frågeställningar.....	10
Teorier och begrepp.....	11
Metod.....	12
Etik.....	14
Disposition.....	15
DEMOKRATI OCH DELAKTIGHET – MEDBORGARKONTOR I DET LOKALA RUMMET.....	17
INLEDNING	17
Syfte och frågeställningar.....	18
Metod.....	19
Etik.....	21
Teoretiska resonemang	21
Bakgrund.....	23
MEDBORGARKONTOREN I STUDIEN	25
Skärholmens medborgarkontor.....	25
Demokratikontoret i Skäggetorp.....	27
Ljungsbro och Vreta Närråd.....	28
Informanter.....	29
ANALYS.....	30
Bildning som mål.....	30
Mötet mellan politiker och medborgare.....	31
Utveckling eller avveckling.....	33
Legitimitet.....	33
Centrum och periferi.....	36
Det lokala medborgarskapets anatomi	37
SLUTDISKUSSION	38
Internet.....	41

Artiklar.....	41
FÖRTÄTNINGENS KOMPLEXITET	42
INLEDNING	42
Projekt- och miljöbeskrivning.....	42
Syftet med studien	42
Arbetets upplägg	43
Kontakten med planenheten.....	44
Vad kan materialet användas till?	44
METOD.....	46
Observation	46
Intervjuer.....	46
Tillvägagångssätt för att samla informanter.....	48
Transkriptionen.....	48
Etiska förhållningssätt och problematik.....	49
EMPIRISKT MATERIAL.....	51
Intervjupersonerna	51
Den aktiva användningen av grönområdet.....	51
Den passiva användningen av området.....	53
Områdets betydelse och förhållningssätt till området.....	54
Djur och naturliv.....	56
Effekten av en nybyggnation på det vardagliga livet.....	58
Eventuella konsekvenser för de boendes livssituation	59
SLUTDISKUSSION	61
REFERENSER:.....	66
Internet:	66
BOENDE PÅ SERVICEHUS	67
INLEDNING OCH BAKGRUND	67
Syfte och frågeställningar.....	68
Etik.....	68
Det aktuella huset	69

MÖTE MED FÄLTET	69
Ritningar och dokument.....	69
Fältobservationen	69
Intervjuer med boende.....	70
Presentation av informanterna	71
ANALYS.....	71
Vikten av anhöriga och släktskap.....	71
Dagcentralen.....	72
Egen täppa	73
Den egna lägenhetens betydelse.....	74
SAMMANFATTANDE DISKUSSION.....	75
SLUTSATSER.....	79
REFERENSER.....	80
Tryckta källor:.....	80
Internet:.....	80
ATT BO I KOLLEKTIVHUS.....	81
INLEDNING	81
Bakgrund.....	81
Beskrivning av kollektivhuset	82
Syfte och frågeställningar.....	84
METOD.....	84
Observationer.....	84
Informanter.....	84
Intervjuer.....	85
Etiska förhållningssätt och problematik.....	85
Urval och källkritik	86
Teoretisk utgångspunkt.....	86
ANALYS.....	87
Varför kollektivhus?	87
Gemenskap i kollektivhuset	89
Hälsningskontakten	90
Hela huset umgås	91

Trapphuset umgås.....	92
Intresse umgänge	92
Gemensamma lokalens betydelse.....	93
Den kollektiva boendeformens betydelse.....	93
SLUTDISKUSSION	95
REFERENSER:	97
Internet:	97
SLUTDISKUSSION.....	98
IDENTITETSPROCESSER OCH LIVSVILLKOR	98
GEMENSAMMA REFERENSER:	101

Inledning

Bakgrund

Allt sedan människan övergick till fasta bosättningar från ett jägar- och samlarsamhälle har den fasta boendemiljön påverkat individen, dess livsvillkor och identitetsskapande processer. Under århundradena har boendemiljön ständigt förändrats. Från att människorna tidigare själva byggde och formade bostäderna efter det aktuella behovet, är idag våra boendemiljöer färdigkonstruerade, ofta massproducerade och möjligheterna för att påverka bostad och den närliggande miljön är ofta begränsade. Nu handlar diskussionerna om förorter, grannskapsområden och slutna, institutionaliserade boendemiljöer som bland annat äldreboende och kollektivhus. Vi författare till detta projekt delar uppfattningen att alla är knutna till det lokala rummet som vi interagerar i och präglas och att våra identiteter formas av dess utformning. Med denna gemensamma utgångspunkt har inriktningen och närmandet av respektive fält genomförts.

Syfte och frågeställningar

Antologins gemensamma syfte är att ta reda på hur det lokala rummet, både ur ett socialt och fysiskt perspektiv, påverkar identitetsskapandet för den enskilde individen. Vi vill därmed klargöra att studiens syfte bygger på teorin om att identitetsskapandet är föränderligt¹ och en ständigt pågående process med all den komplexitet som det innebär. Många moderna samhällsteoretiker menar att identiteterna i vår tid är under ständig förändring. Identitetsskapandet är något som därför upplevs som flyktigt och som en påfrestande process som aldrig når sitt mål. Den lokala miljön kan, genom att den är nära människan utifrån både ett socialt och fysiskt perspektiv, tjäna som en av de få strukturer som kan vidmakthålla en någorlunda stabil identitet.² Det kan därmed innebära att den fasta miljön i det lokala rummet är en av de viktigaste delarna i skapandet av identiteten.

Därav finner vi det intressant att se huruvida dessa teorier går att applicera på den verkliga situationen och vad för konsekvenser det kan få, nu när stadskärnor och

¹ Jonas Stier, *Identitet* (Studentlitteratur, 2003), s. 14.

² Elisabeth Lilja, *Den ifrågasatta förorten* (Centraltryckeriet AB, 1999), s. 21.

boendemiljöer också är under ständig förändring. Kommer det att påverka och/eller försämra möjligheterna för någon form av stabil identitet och i sådana fall, har det någon betydelse och vilka effekter kan det få? Genom de studier vi i denna antologi kommer att presentera hoppas vi kunna få svar på vilka effekter som det lokala rummet, i form av både fysisk och social miljö, har för de identitetsskapande processer som vi lever med.

Teorier och begrepp

I antologin förekommer ett flertal begrepp som är centrala och därför kan behöva förklaras. För att underlätta för läsaren att ta del av studierna kommer vi därför att presentera våra definitioner av dessa begrepp.

Med *det lokala rummet* menas både den sociala och den fysiska omgivningen. Bl.a. Ahrne och Papakostas menar att vi lever i två olika landskapsbilder där det ena utgörs av ett socialt landskap och det andra av den fysiska strukturen.³ Enligt vår tolkning, och därav vår definition, av detta innebär det sociala, landskapet och rummet, den sociala miljön och de olika sociala organisationer som vi lever i. Detta kan vara familj, arbetskamrater, grannar eller andra människor som vi interagerar med i vår vardag. Den fysiska delen av det lokala rummet är, enligt oss, den konstruerade och materiella omgivningen i närmiljön. Med andra ord t.ex. våra bostäder, parkområden eller hela bostadsområden som vi dagligen rör oss i. Enligt vår övertygelse är dessa två aspekter på det lokala rummet ömsesidigt beroende av varandra för en fullständig existens. Det sociala, lokala rummet formas av och skapas i en kontext där det fysiska, lokala rummet utgör den spelplan som interaktionen mellan människor sker i. Det fysiska rummet i sin tur kan inte existera fullt ut utan att någon eller några individer tar det i besittning. Dessa definitioner som vi använder oss av grundar sig alltså i socialkonstruktivistiska och socialpsykologiska tankegångar.

Livsvillkor är det sammanlagda förutsättningarna för att skapa det liv som, enligt den enskilde individen, betraktas som det goda livet. Livsvillkoren utgör exempelvis de materiella, sociala och ekonomiska verktygen vi kan ta del av för att forma den

³ Göran Ahrne & Apostolis Papakostas, *Organisationer, samhälle och globalisering* (Studentlitteratur, 2002)

sekundära identitetsbildningen. Enligt Berger och Luckmanns beskrivning av socialisation utgör den primära socialisationen den grundläggande ”basvärld” som individens identitet utgår från. Den sekundära socialisationen är detsamma som internaliseringen av så kallade ”undervärldar”, det vill säga de rollspecifika egenskaper som man tillgodogör sig genom olika sociala situationer.⁴ I livsvillkoren ingår också de drömmar och ideal som vi har och vilka möjligheter vi har att förverkliga dem. Förutsättningarna och genereringen av ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital⁵ grundar sig i familj och vänner samt materiella och ekonomiska resurser.

Det sista begreppet som vi vill definiera innan vi går vidare är *identitet*. Identitet är ett komplext begrepp med flera olika innebörder, tolkningar och definitioner i den beteendevetenskapliga litteraturen. På grund av denna tvetydighet tror vi att det är lämpligt att förklara den definitionen som vi kommer att använda oss av. I Sociologiskt lexikon definieras identitet som en ”föreställning om människors upplevelse av sig själva och andra som ’de samma’, över tid och i olika sociala sammanhang.”⁶ Vi utgår från det som ett konstruktivistiskt begrepp där identiteten skapas i socialisationen och dialektiken mellan samhälle och människa.

Metod

I denna antologi kommer vi att använda oss av Grundad teori som analytisk metod för att tolka och bearbeta materialet. Grundad teori är en metod som innebär att man inte ska utgå från någon i förväg definierad teori när fältarbete eller materialinsamling genomförs. Med andra ord skall inte någon konkret frågeställning vara anpassad för att bekräfta eller dementera en specifik teori. Det är istället tänkt att teorin skall genereras ur intervjumaterialet och den empiri som samlats in. Målet med att använda Grundad teori förutsätter att vi inte skall ha några förutfattade meningar om fältet. Detta innebär att det är informanterna själva som, indirekt, kommer att forma grunderna för de teorier som i slutet utvecklas. Eftersom varje människas position i den fysiska och/eller sociala miljön är unik, och tillika synen på denna miljö som omger henne, förutsätter undersökningen att några teorier från

⁴ Peter L. Berger och Thomas Luckmann, *Kunskapssociologi* (Wahlström & Widstrand, 1999) s. 162-163.

⁵ Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter* (Brutus Östlings Förlag Symposion, 1993) s. 250ff.

⁶ Thomas Brante (Red. mfl.), *Sociologiskt lexikon* (Natur och Kultur, 2001) s. 125.

tidigare forskning inte kan styra intervjuer och diskussionerna. De intervjuades subjektiva bilder av sin miljö skiljer sig både från varandras och från boende i liknande studier. Detta innebär att deras syn på den fysiska och sociala miljön är den enda som kan ligga till grund för en analys av just detta område.

I avslutning kommer en jämförelse göras av det resultat som det insamlade materialet ger med tidigare forskning för att se om det finns likheter med människor i liknande situationer och miljöer. Det är detta som är möjligheten i en induktiv metod, liksom grundad teori. Genom att hitta ett entydigt samband i datamaterialet kan sedan en slutsats dras att sambandet inte bara råder i datamaterialet utan generellt. En generell hypotes blir därmed genererad och dessutom verifierad av datamaterialet.⁷ Men det går inte att redan från början utgå ifrån att så är fallet. Det är av den anledning som vi tror att grundad teori är en lämplig teori för våra studier och det gemensamma projektets syfte.

Vid insamlingen av det empiriska materialet till studierna har flera olika kvalitativa metoder använts. På grund av de omständigheter, som nämnts ovan, har vi inte använt oss av något kvantifierat data. Vi har främst använt oss av intervjuer och då både som gruppdiskussioner med upp till 6 informanter vid samma tillfälle, men också av enskilda, mer djupgående intervjuer med enbart en informant per tillfälle. I våra studier har vi också använt oss av inledande fältobservationer för att försöka få en bild av det studerade området eller fältet. Intervjuer förmedlar starkt subjektiva bilder av det efterfrågade materialet. Eftersom vi, i största möjliga mån, försökt att närma oss fältet utan förförståelse och med betydligt mindre erfarenheter av fältet än våra informanter fyller observationerna en viktig roll i den inledande fasen av studierna. Som ytterliggare ett komplement till insamlandet av det empiriska materialet har ett par av studierna använt sig av textanalys. Denna metod har främst använts i analyser av dokument som har berört och varit relevanta för de enskilda studierna. Som exempel kan propositioner, kommunala dokument, detaljplaner och kartor nämnas. Dessa har använts i bland annat analytiskt syfte, som hjälpmedel vid intervjuerna och efterföljande teorigenerering.

⁷ Jan Hartman, *Grundad teori* (Studentlitteratur, 1991), s. 25 eller Gunilla Guvå och Ingrid Hylander, *Grundad teori* (Liber, 2003), s. 5 ff.

Etik

På grund av våra enskilda studiers varierande omfattning och tillvägagångssätt är det svårt att deklarerat för specifika etiska ställningstaganden. Dock har vi tillsammans några generella och konkreta etiska utgångspunkter. Dessa är främst framtagna utifrån de regler och seder som Vetenskapsrådet publicerar i *Vad är god forskningssed? Synpunkter, riktlinjer och exempel* och redovisas nedan.⁸

Det grundläggande individskyddskravet kan sammanfattas i fyra delar: *Informations-, Samtyckes-, Konfidentialitets- och Nyttjandekravet*. *Informationskravet* innebär att forskaren ska upplysa informanten om forskningens syfte och informantens uppgift i forskningen och vilka villkor som gäller. I detta sammanhang är det viktigt att tänka på vilken typ av undersökning som informanten deltar i. *Samtyckeskravet* betyder att forskaren måste ha informantens godkännande. Vid intervjuer med informanter under 15 år bör dessutom föräldrarnas samtycke inhämtas, speciellt vid intervjuer av etiskt känslig karaktär. *Konfidentialitetskravet* innebär att information om informanterna bör behandlas på så sätt att ”personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem”⁹. *Nyttjandekravet* innebär att det insamlade materialet endast får användas till det som är överenskommet mellan informanter och forskare.¹⁰

Vi har varken förvrängt eller förändrat det material som observationer eller intervjuer har givit oss. Vi kommer också att öppet redovisa det material som vi bedömer vara det mest relevanta för studiens syfte och vi garanterar att inget material har utelämnats på grund av motsägelser eller individuella åsikter. Vi redovisar också de bidrag som våra studier eventuellt fått och redogör för de reflexiva ställningstaganden som det innebär. Vi garanterar också att det material vi presenterar i våra namn är vårt egna material och är inte framtaget från annan forskning om det inte anges. Slutligen har vi heller inte förvrängt tidigare forskning

⁸ Bengt Gustafsson, Göran Hermerén & Bo Petersson, *Vad är god forskningssed? Synpunkter, riktlinjer och exempel* (Vetenskapsrådets rapportserie, 2005) <http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=591> 2005-04-25 kl. 20.30., s. 8-9.

⁹ Gudrun Dahl & Ann-Charlotte Smedler (red.), *Det respektfulla mötet* (HSFR, 1993) s. 124.

¹⁰ Oscar Pripp, *Reflektion och etik* i (red.) L. Kaiser & M. Öhlander *Etnologiskt fältarbete* (Studentlitteratur, 1999) s. 51ff.

eller litteratur på ett sätt som skulle gagna studiens resultat enligt våra egna tankegångar.

Disposition

I den första studien, *Demokrati och delaktighet – medborgarkontor i det lokala rummet* undersöker Elias Aguirre-Hammarlund det lokala rummets sociala aspekter utifrån ett medborgerligt perspektiv. Den nya förvaltningsorganisatoriska lösning som medborgarkontoren utgör undersöks utifrån sin roll som förmedlare och bärare av lokal demokrati och granskas i sitt uppdrag att förmedla kontakter mellan politiker och medborgare. Antologibidraget bygger på en intervjustudie med personal från tre medborgarkontor med olika bakgrund och förutsättningar samt med ansvariga kommunalpolitiker. Deras svar ligger till grund för analysen av i vilken utsträckning medborgarkontor kan påverka den lokala demokratin. Härigenom beskrivs hur omstrukturering i offentlig förvaltning och dess närhet kan ha inverkan på villkoren för invånarnas möjligheter som medborgare.

I nästa studie, *Förtätningens komplexitet*, kommer Jacob Flärdh att presentera en studie kring vad en eventuell förändring i det lokala rummet kan få för konsekvenser för de berörda. Studien bygger på ett faktiskt detaljplansförslag i Norrköpings kommun och intervjuerna är gjorda med de personer som bor i det av förslaget berörda området. Syftet med Jacob studie är att visa på vilka konsekvenser som förändringar kan få, enligt de berördas egna föreställningar. När en eventuell förändring i det lokala rummet presenteras framträder de fasta och betydelsefulla strukturerna som än mer viktiga för det vardagliga livet. Studien kan därmed, genom en förstärkning, visa på de betydelser som den direkta omgivningen har för livsvillkor och identitetsskapande. Utgångspunkten är att när den lokala miljön hotas av förändring förstärks och förtydligas dess betydelse för de boendes vardagsliv och därmed underlättar det för antologins syfte att se på helheten av det lokala rummets innebörd.

Som tredje studie *Boende på servicehus* presenterar Peter Sundqvist en studie gjord på ett servicehus för äldre i en mindre västsvensk kommun. Studien bygger på samtal och intervjuer med fem hyresgäster på servicehuset. Utifrån dessa intervjuer har Peter sorterat ut kategorier på hur de boende upplever sin situation med ett fokus

på livsvillkor och identitet. Framför allt hur identiteten påverkas för äldre i landsbygden då de flyttar samman i en gemensam bostadsenhet. Genom sitt insamlade material har en teorigenerering skett och av denna har Peter kunnat utläsa faktorer som påverkar identiteten i förhållande till det lokala rummet som i detta fall utgörs av ett servicehus.

I studien *Att bo i kollektivhus* av Annika Widén, studeras den kollektiva boendeformen i det lokala rummet och dess betydelse för de boendes identitetsskapande och livsvillkor. Kollektivhuset som valts ut för denna studie byggdes under 1980-talet, med visionen om att skapa en plats där människor på ett naturligt sätt kunde umgås med varandra. Gemenskap och integration var ett nyckelbegrepp. För att gemenskap skulle skapas byggdes gemensamma lokaler för hyresgästerna. För att uppnå en integrerad boendesammansättning byggdes lägenheter för människor i olika levnadsförhållanden, människor med handikapp och serviceboende för de äldre. Från vision till verklighet, vilken betydelse har kollektivhuset för de boendes identitetsskapande idag? På vilket sätt identifierar sig de boende med kollektivhuset? Studien bygger på intervjuer från boende i kollektivhuset. Syftet med studien är att få en uppfattning om vad den kollektiva boendeformen innebär för de som bor där och hur den kan påverka deras identitetsskapande.

Demokrati och delaktighet – medborgarkontor i det lokala rummet

Elias Aguirre-Hammarlund

Inledning

1990-talet innebar många samhälleliga förändringar, något som inte minst påverkade den offentliga sektorn. Sviktande statliga finanser och hög arbetslöshet synliggjorde den offentliga verksamhetens sårbarhet för den oförutsägbara internationella ekonomin och föranledde en diskussion om det offentligas roll. Staten, landstingen och inte minst kommunerna genomdrev besparingar och effektiviseringar för att underlätta internt samarbete, framför allt med målet att den offentliga verksamheten skulle kunna fortsätta ge samma nivå av service, men till en lägre kostnad. Exempelvis blev kommundelsreformer ett populärt sätt att angripa effektivitetsproblem.¹¹ I många fall handlade det dock om rena besparingar. Tillvägagångssätten lyckades bättre på vissa platser och sämre på andra, exempelvis har besparingar inom äldreomsorgen och skolan blivit starkt kritiserade.

Förutom vård och skola blev även mer administrativt inriktade offentliga verksamheter påverkade av kraven på effektiviseringar. Under 1990-talets början gavs bland annat möjlighet för en ny sorts offentliga inrättningar vars syfte var att effektivisera och samordna traditionellt åtskilda sektorer av den offentliga verksamheten för att i första hand få ner kostnaderna och samtidigt ge en smidigare service. I korthet är ett medborgarkontor en verksamhet driven på kommunal nivå där olika informations- och tjänsteverksamheter är samlokaliserade och betjänat av en liten personalgrupp. De delar som ofta inryms i medborgarkontor är exempelvis informationsverksamhet, samhällsvägledning och konsumentvägledning och andra verksamheter.

Dessutom förekommer i vissa fall myndighetsutövning, alltså sådant som kräver tillgång till personregister och annan information skyddad av lagstiftning. Exempel

¹¹ Kommundelsreform innebär att kommunen delas in i lokala geografiskt avgränsade delar (nämnder), som får ett sektorsövergripande ansvar, dvs. ansvarar för flera olika verksamhetsområden.

på sådana är möjligheten för personal på medborgarkontor att administrera ansökningar till en allmän bostadskö. Förutom dessa traditionellt sett kommunala verksamhetsområden kan också medborgarkontoren ingå samarbetsavtal med olika myndigheter, en möjlighet som tidigare omöjliggjorts av exempelvis personuppgiftslagen (PUL) som förhindrat andra än myndighetens anställda att ha tillgång till personuppgifter. Vanliga samarbetsmyndigheter är Skattemyndigheten, Arbetsmarknadsstyrelsen och Försäkringskassan. Personalen på medborgarkontoren är till stor del allmänna samhällsväglare utan spetskompetens på alla verksamhetsområden. Däremot har personalen en stor övergripande kunskap som ger den rollen som en sorts ”samhällsguide”, som kan hänvisa kunder till rätt myndigheter och instanser. På vissa kontor finns också kompromisser vad gäller personalsammansättning, där några är samhällsväglare medan andra är specialister från en viss myndighet.¹²

Medborgarkontoren har under ett flertal perioder varit behandlade på central nivå gällande lagstiftning om de samarbeten med myndigheter som kontoren har möjlighet att hysa. Däremot är kontorens utformning starkt präglade av de enskilda kommunernas specifika förutsättningar. Medborgarkontoren är alltså ett exempel på en decentralisering av bestämmanderätten över den faktiska verksamheten och dess utformning. Det är just den starka kopplingen till ett lokalt område i kommunerna som gör kontoren intressanta ur ett demokratiskt perspektiv. Framst därför att det är denna miljö som ligger närmast människors vardag, och samtidigt ligger långt borta från den politiska ”makten”. Medborgarkontoren hjälper således till att uppmärksamma relationer mellan det centrala och det perifera samt mellan makt och maktlöshet. Två relationer som bildar en övergripande problematisering av det huvudsakliga studieobjektet, det vill säga den lokala demokrati.

Syfte och frågeställningar

I sin ursprungliga form är medborgarkontoren en administrativ och organisatorisk lösning för att samlokalisera offentliga tjänster, dels för att göra samhällsinformation mer lättillgänglig och dels för att ekonomiskt rationalisera kommunal och regional offentlig verksamhet. Tittar man närmare framträder dock

¹² En sådan lösning har man exempelvis valt på Skärholmens Medborgarkontor där Försäkringskassan har en egen mottagningsdisk i samma lokal som kontoret.

även en annan bild. I den skrift från Justitiedepartementet (Ds 1999:26) som föregick beslutandet om propositionen 2001-02:109 *Förlängd försöksverksamhet vid medborgarkontor* konstaterades att:

Den grundläggande idén med medborgarkontor är att man genom ett sektorövergripande arbetssätt kan förbättra och effektivisera den lokala offentliga verksamheten. Det kan leda till: [...] att den lokala demokratin förstärks.¹³

Formuleringen om lokal demokrati för tankarna till en reform för att stärka medborgarens ställning, snarare än en administrativ formsak. Den leder oss till frågan vilken roll medborgarkontoren, utifrån ett lokalt perspektiv, anses spela i den demokratiska strukturen, både på ett kognitivt och på ett praktiskt plan. Dessutom väcker detta demokratiska åtagande frågan om synen på medborgarkontorens förutsättningar i det lokala rummet utifrån politiker och anställda på lokal nivå. Uppsatsens syfte är således att belysa hur medborgarkontoren betraktas på lokal och kommunal nivå och därigenom visa vilken roll de anses spela i den lokala demokratiska strukturen.

Metod

Den huvudsakliga empirin har insamlats genom vad Bryman kallar semi-strukturerade intervjuer. En semi-strukturerad intervju innebär att en frågeguide med relativt specifika teman används som utgångspunkt, samt att andra intressanta teman eller frågor som dyker upp under intervjuens gång även kan inkluderas. Med utgångspunkt från Bryman har den semi-strukturerade intervjuformen funnits vara mest passande eftersom den ger flexibilitet, möjliggör viss jämförbarhet mellan olika intervjuer samt låter intervjuaren styra intervjun i tillräcklig mån.¹⁴ En delvis öppen intervjuform främjar också ett gott intervjusamtal, vars styrka enligt Kvale är: ”att det kan fånga en mängd olika personers uppfattningar om ett ämne och ge en bild av en mångsidig och kontroversiell mänsklig värld”.¹⁵

En grundläggande utgångspunkt har varit att belysa uppfattningar om medborgarkontor utifrån två perspektiv. Dels personalens, som har den direkta

¹³ Ds 1999:26, s. 4.

¹⁴ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Liber Ekonomi, 2002) s. 301-303.

¹⁵ Steinar Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervju* (Studentlitteratur, 1997) s. 14.

kontakten med verksamheten, dels politikernas, som har övergripande ansvar för kontorens verksamhet genom finansiering och politisk styrning. Därför har det fallit sig naturligt att som informanter välja personal och politiker knutna till medborgarkontor. Sammanlagt har åtta informanter intervjuats, varav fem är personal och tre är politiker.

Förutom intervjuer utgörs det empiriska materialet även av en granskning av artiklar i dagspress som handlar om medborgarkontor under perioden 1992-2004. Granskningens syfte var att, utan att inkludera samtliga skrivna artiklar, få en övergripande kronologisk bild av hur medborgarkontoren gestaltats i dagspressen. Andra tryckta källor som inkluderats är givetvis de regeringspropositioner som möjliggjort medborgarkontorens existens. Dessutom de SOU-rapporter som skrivits om medborgarkontoren, framförallt MBK-utredningen (SOU 1995:61)¹⁶ och departementsskrifter berörande ämnet. Genom protokoll från riksdagens arkiv har även riksdagsdebatter om de tidigare nämnda propositionerna inkluderats i undersökningen.

Den insamlade empirin har kodats utifrån grundad teori och därigenom på ett förutsättningslöst sätt bildat kategorier och grupper av teman som sedan kommit att utgöra den analytiska grundstommen.¹⁷ Grundad teori beskrivs mer utförligt i denna antologis gemensamma metodavsnitt. Utifrån undersökningens frågeställning, vilken demokratisk roll medborgarkontoren spelar i förvaltningen på ett tankemässigt och på ett praktiskt plan, faller det sig naturligt att inta en kvalitativ utgångspunkt där utsagorna i intervjuerna blir den grundläggande empirin. Främst på grund av de svårfångade och mångtydiga begrepp som ett besvarande av frågeställningen involverar, såsom *demokrati*, *delaktighet* och *medborgarskap*. Kvantitativa data är givetvis inte utan betydelse eftersom statistik över ärendehantering och antal besökare samt områdesstatistik gett god överblick över skillnader mellan områdena och kontoren.

¹⁶ *Myndighetsutövning vid medborgarkontor* SOU 1995:61

¹⁷ Som utgångspunkt har använts: Guvå, Gunilla & Hylander, Ingrid, *Grundad teori – ett teorigenererande forskningsperspektiv* (Liber, 2003)

Etik

Vid de kvalitativa intervjuerna har en etisk medvetenhet iakttagits. Detta har inneburit att intervjupersonerna blivit informerade om vad undersökningen handlar om och syftar till, samt att deras svar behandlas konfidentiellt.¹⁸ Därmed har, vad Kvale kallar ”informerat samtycke”, uppfyllts.¹⁹

Gällande konfidentialiteten har ett etiskt övervägande handlat om i vilken utsträckning informanternas anonymitet ska skyddas. Medan en grundläggande anonymisering av informanterna varit naturlig har beslutet om anonymisering av hela arbetsplatserna och kommunerna varit svårare. Anledningarna till att kommunerna och de lokala kontoren slutligen inte anonymiserats är två. För det första skulle undersökningen, utifrån ett pedagogiskt perspektiv, tappa en dimension eftersom en anonymisering skulle försvåra för läsaren att ta till sig de berörda områdenas sociala och fysiska förutsättningar. Något som påverkar medborgarkontorens verksamhet. Dessutom ligger materialet på en så pass opersonlig nivå, att det i samtal med informanterna framstår som oproblemiskt att namnge berörda kommuner och medborgarkontor.

Det finns, som Steinar Kvale påpekar, anledning att reflektera över de positiva eller negativa konsekvenser studien skulle ha för fältet.²⁰ Oavsett studiens ringa dignitet berör den det som är vardagen för några av de inblandade, det är personalens arbetsplats och de förtroendevaldas politiska ansvarsområde. Förhållandet mellan de anställda och politikerna är långt ifrån oproblemiskt med tanke på det ansvar politikerna har för finansieringen. Intentionen är dock att i möjlig mån ge en nyanserad bild av verksamheterna och dessutom ha i åtanke att deras relation till varandra heller inte en central del av studien.

Teoretiska resonemang

Den teoretiska diskussionen präglas av två synsätt utifrån vilka man kan tolka lokal demokratiutövning. Göran Ahrne och Apostolis Papakostas ser individers medlemskap i olika typer av organisationer som avgörande för relationer mellan

¹⁸ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Liber Ekonomi, 2002) s. 306.

¹⁹ Steinar Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Studentlitteratur, 1997) s. 107.

²⁰ Kvale, s. 110.

individen och samhället och individerna emellan. Genom att vara medlem i en organisation, som man exempelvis är i det företag man arbetar för eller i det politiska parti man företräder, får individen en identitet och tillhörighet. Thomas Johansson analyserar det lokala medborgarskapet utifrån förhållandet mellan det bebyggda rummets sociala och fysiska struktur. Dessa infallsvinklar, med skild vetenskaplig bakgrund, klarlägger å ena sidan vad Ahrne och Papakostas kallar *det sociala landskapet*, som omger individen ur ett samhälleligt perspektiv, och tydliggör å andra sidan medborgarskapets konstruktion utifrån ett mer fysiskt perspektiv.

I *Socialpsykologi* diskuterar Johansson det lokala medborgarskapet i förhållande till de fysiska och sociala förutsättningar som ges i staden.²¹ Johansson menar att det lokala medborgarskapets bör ses i förhållande till den struktur som den omgivande staden, kommunen och det lokala området har.²² Eftersom identitetsskapandet är reflexivt och ständigt omformligt ses det lokala medborgarskapet som något allt mer paradoxalt. Dels eftersom det bygger på en solidarisk kollektivism som idag är starkt försvagad, och dels för att det bygger på antagandet att det är i det allra närmaste fysiska rummet som de närmaste sociala relationerna finns. Ett antagande som ter sig allt mer främmande med tanke på de möjligheter som erbjuds tack vare framväxten av vad Castells kallar *nätverksamhället*.²³ Sociala kontakter kan knytas med människor oberoende av var de befinner sig fysiskt, identitetsskapandet är globaliserat vilket, enligt Johansson, får konsekvenser även för identifieringen med det lokala medborgarskapet.

Genom en teori om organisering försöker studien även belysa hur medborgerligt engagemang kanaliseras genom olika typer av samhälleliga organisationer. Ahrne och Papakostas beskriver i boken *Organisationer, samhälle och globalisering* hur människans medlemskap i olika typer av organisationer är en fundamental samhällelig byggsten. Det sociala landskapet, det vill säga det som på ett icke-fysiskt plan utgör samhället, är enligt Ahrne och Papakostas befolkat av olika organisationer som är antingen formella eller informella till sin karaktär. En organisation får makt genom de kollektiva resurser den besitter, dessa resurser kan

²¹ Thomas Johansson, *Socialpsykologi* (Studentlitteratur, 2001) s. 121.

²² Johansson, s. 123.

²³ Johansson, s. 126.

dels vara materiella, det vill säga de individer som tillhör organisationen, och dels symboliska resurser (exempelvis ett varumärke som ger gott rykte). Genom att titta på olika organisationers relation till varandra och människors relation till dem kan man få en rimlig bild av samhällslivets villkor.²⁴ De menar att ”Genom sin tillhörighet till organisationer får människor en identitet”²⁵.

Bakgrund

Vid 1990-talets början var medborgarkontor ett relativt okänt begrepp, även om det är viktigt att understryka att det vid tiden redan realiserats liknande idéer på vissa platser. Botkyrka kommuns ”Servicestugor” startades redan 1987 och även kommuner som Surahammar, Sölvesborg och Arjeplog hade tidigt medborgarkontor.²⁶ I mars 1994 lade den borgerliga regeringen genom civilminister Inger Davidsson (KDS, numera Kristdemokraterna) fram propositionen *Försöksverksamhet med medborgarkontor* (1993-94:187). Den gav i första hand befogenheter till kommunerna att knyta samarbetsavtal med statliga myndigheter samt andra offentliga instanser för verksamhet som *inte* innebar myndighetsutövning. Propositionen klargjorde att ”Frågor om ärendehantering och myndighetsutövning vid medborgarkontor med integrerad statlig och kommunal verksamhet kräver ytterligare rättsliga överväganden.”²⁷

Diskussionen om medborgarkontor på riksdagsnivå präglades under 1990-talet av en bred politisk konsensus. De politiska partierna var i stort sett överens om ett behov av större närhet mellan medborgare och politiker, ett behov som medborgarkontoren ansågs utgöra en bra plattform för att fylla. Kritiken kom mestadels inifrån, det vill säga från instanser som själva var berörda av huruvida befogenheter flyttades till medborgarkontoren. I arbetet med att analysera vilka typer av verksamheter som skulle överföras till medborgarkontoren användes vad som kallades ROSA-modellen. ROSA-modellen är en modell för administrativ rationalisering som fungerar som ett verktyg för att utvärdera vilka arbetsuppgifter som genomförs i en organisation. Tillvägagångssättet består huvudsakligen av att de

²⁴ Göran Ahrne & Apostolis Papakostas, *Organisationer, samhälle och globalisering* (Studentlitteratur, 2002) s. 45.

²⁵ Ahrne & Papakostas, s. 17.

²⁶ Prop. 1993-94:187 s. 5ff.

²⁷ Prop. 1993-94:187 s. 3.

anställda själva tar ställning till sina arbetsuppgifter. Björk och Bostedt menar att det i den intervjustudie de genomfört med medarbetare på och kring medborgarkontor i ett antal kommuner framkom många negativa intryck från denna självutvärderande modell. Genom kartläggningen av arbetsuppgifter blev det för samtliga inblandade mycket påtagligt att vissa arbetsuppgifter skulle kunna komma att flyttas. Revirtänkandet satte således en del käppar i hjulen för arbetet med befogenhetsflyttning till medborgarkontoren.²⁸

Andra invändningar från bland annat politiker handlar om integritets- och lagstiftningsfrågor sammanhängande med den nya situation som samlokaliserad myndighetsutövning väntades innebära.²⁹ Detta togs även hänsyn till i de tre gradvisa upptrappningarna av myndighetsutövning på kontoren som de tre propositionerna (1993/94:187, 1996/97:90 och 2001/02:109) innebar. Vissa politiker uttryckte även en viss skepsis mot en överetablering av medborgarkontor.³⁰ Medborgarkontoren uppfattades i de fallen som ett uttryck för en sorts samhällligt förmynderi kopplat till vänstern.

Sedan 1994 har mycket hänt, tio år har gått, den borgerliga regeringen har bytts till en socialdemokratisk och medborgarkontoren har behandlats i propositioner från inrikesdepartementet, justitiedepartementet och senast finansdepartementet. 1996 kom försöksverksamheten med medborgarkontor att utökas genom att större befogenheter gavs till kommunerna. Nu fick man även sluta avtal med statliga myndigheter som inbegrep myndighetsutövning.³¹ Under 2004 blev slutligen lagstiftningen om samtjänst och samverkansavtal permanent efter 10 års försöksverksamhet.³²

²⁸ Peder Björk och Göran Bostedt, *Avsektoriserad lokal offentlig service* (Svenska Kommunförbundet, 2003) s. 105.

²⁹ Bo Ehlin, *"Integriteten blir lidande." Medborgarkontor får kritik* DN 930726

³⁰ Lars Joakim Lundquist m.fl., *Stadsdelsnämnder behövs inte i storstäder* DN 980706, Lars Björkvall *Demokratin stövlar in...* Expressen 980416.

³¹ Prop. 1996-97:90 s. 12.

³² Prop. 2003-04:85

Medborgarkontoren i studien

Skärholmens medborgarkontor

Skärholmen är ett område i södra delen av Stockholms kommun med drygt 33 000 invånare. Den större och mer uppmärksammade delen av området uppfördes under 1960-talet och blev tidigt uppmärksammat som ett av de första miljonprogramsområdena. Området fick snabbt ett rykte om sig att vara opersonligt och trist med stigmatiserade invånare. Skärholmen kom också att användas som slagträ i den livliga debatten om de storskaliga byggprojekten som genomfördes inom ramen för miljonprogrammet. Franzén och Sandstedt visar att Skärholmen exempelvis kom att belysas i uppmärksammade studier som ”*man bara anpassar sig helt enkelt*”³³, där området skildrades som en plats där invånarna kännetecknades av ”ekonomisk press, maktlöshet och isolering”.³⁴ Under senare år har diskussionen om Skärholmen bytt fokus från den destruktiva livsstilen i området till den ”ogynnsamma” befolkningsmässiga sammansättningen. Idag har 40% av invånarna utländsk bakgrund, något som ofta lyfts fram som ett segregationsproblem.³⁵ Flera av informanterna på medborgarkontoret vittnar dock om en allt mer positiv inställning till Skärholmen, något som inte minst visar sig i efterfrågan på lägenheter: ”man hör ändå ganska mycket positivt, lägenhetspriserna höjs och sådär”.³⁶

Skärholmens medborgarkontor drivs sedan 1998 i Skärholmens stadsdelsförvaltnings regi, stadsdelsförvaltningen som är en del av Stockholms kommun. Stockholm har en intressant relation till medborgarkontoren, framför allt på grund av den förhållandevis stora satsning man genomförde på medborgarkontoren under slutet av 90-talet.³⁷ Medborgarkontoren kom 1997 att bli

³³ Hans Gordon (Red. mfl) ”*man bara anpassar sig helt enkelt*” (PAN/Nordsteds, 1972)

³⁴ Mats Franzén och Eva Sandstedt, *Välfärdsstat och byggande* (Arkiv förlag, 1993) s. 21-22.

³⁵ Definitionen av ”Utländsk bakgrund” lyder: ”Utländska medborgare födda i utlandet eller i Sverige och utrikes födda svenska medborgare.” *Områdesfakta: Skärholmens stadsdelsområde* (Utrednings- och statistikkontoret) <http://www.usk.skarholmen.se/internet/omrfakta/omrfakta.asp?omrade=sdn24-&typ=sdn>, 041027 15:21.

³⁶ Intervju med informant 3 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

³⁷ Ett beslut i kommunfullmäktige fastslog att varje stadsdelsförvaltning skulle erbjuda sina invånare minst ett medborgarkontor. I flera stadsdelar beslutade man att till en början starta upp två eller till och med tre. Lisbeth Spångberg och Marianne Jacobsson, *Medborgarkontor i Stockholm* (Utrednings- och statistikkontoret, 1999) s. I.

en del av den omtvistade stadsdelsnämndsreform som genomfördes av det socialdemokratiska styret i Stockholms stadshus under mandatperioden 1994-98. Härvid integrerades alltså medborgarkontoren med andra stora förändringar i förvaltningen i en omfattning som är unik för Sverige. Kommunfullmäktiges beslut att ”tvinga” samtliga stadsdelsförvaltningar att erbjuda sina medborgare ett medborgarkontor leder dessutom tankarna till en form av uppifrånstyrning som inte tidigare varit en del av medborgarkontorens grundtanke. Beslutet ledde till att det 1998 fanns totalt 29 medborgarkontor i de 24 stadsdelsområden som då existerade.³⁸

I och med valet 1998 fick Stockholms kommun en ny politisk majoritet bestående av Moderaterna, Folkpartiet, Kristdemokraterna och Stockholmspartiet. Majoriteten avskaffa den tvingande formuleringen om medborgarkontor i varje stadsdelsområde och minskade samtidigt antalet områden från 24 till 18. Detta ledde till att det 1999 återstod 18 medborgarkontor i kommunen. Det beslut som tvingade samtliga stadsdelsområden att starta ett medborgarkontor ledde inte till välfungerande kontor i alla stadsdelsområden. Framför allt varierade ärendefrekvensen mellan de olika kontoren, från cirka 250 ärenden/månad i stadsdelsområdet Söderled till cirka 2700 ärenden/månad i Tensta.³⁹ Under 2004 hade medborgarkontoret i Skärholmen, i snitt, 1914 ärenden per månad vilket placerar kontoret bland de mest nyttjade. Personalen på medborgarkontoret ser den höga ärendefrekvensen som ett uttryck för den befolkningssammansättning området har. Medborgarkontoret fyller en funktion för nyanlända invandrare ”som inte har klart för sig hur svenska samhället ser ut”⁴⁰. Här fungerar kontoret som en guide till hur den svenska demokratin fungerar genom att man exempelvis förklarar hur de byråkratiska processerna löper och visar var man ska vända sig för att överklaga beslut.

³⁸ Lisbeth Spångberg och Marianne Jacobsson, *Medborgarkontor i Stockholm* (Utrednings- och statistikkontoret, 1999) s. I.

³⁹ Ärendestatistik från 1999 redovisad i Lisbeth Spångberg och Marianne Jacobsson, *Medborgarkontor i Stockholm* (Utrednings- och statistikkontoret, 1999) Bilaga 3.

⁴⁰ Intervju med informant 2 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

Även om det inte finns några exakta definitioner av vad medborgarkontor innebär så känner man till stora delar igen sig från regeringspropositionerna i Skärholmens kontors verksamhet. Den nationella lagstiftningen är utformad efter att kommunen i fråga är den huvudsakliga aktören på den lokala nivån, dvs. att kommunen sköter allt samarbete med statliga myndigheter och liknande. Detta är just vad som är fallet i Skärholmen, medborgarkontoret utgör en sorts yttre representation för den övriga kommunala förvaltningen och är således tätt knuten till den övriga verksamheten. I Skärholmen är kontoret hela stadsdelsförvaltningens högra hand, lokalerna är centralt belägna och ärendehanteringens är väl integrerad och noga samplanerad med övrig stadsdelsförvaltnings organisation. Björk och Bostedt definierar denna typ av medborgarkontor som ett kontor med *samservice*.⁴¹ Detta innebär att man har en relativt hög grad av samlokalisering av kommunala tjänster och olika myndigheter. I Skärholmens fall finns förutom kommunen Skattemyndigheten, Försäkringskassan och AMS i samma lokal. Rent praktiskt är också kontoret beläget i anslutning till den övriga kommunala förvaltningen vilket förstärker känslan av en väl integrerad och samordnad verksamhet.

Demokratikontoret i Skäggetorp

Linköpings kommun ger ekonomiskt understöd till tre kontor, Informationskontoret (som är lokaliserat i anslutning till Stadsbiblioteket), Medborgarkontoret i Ekholmen Centrum och Demokratikontoret i Skäggetorp. Informationskontoret påminner om Skärholmens medborgarkontor i den bemärkelsen att verksamheten är nära knuten till den övriga kommunala förvaltningen. I det här fallet ännu starkare knuten till kommunen i och med att Linköping inte är indelat i stadsdelsnämnder. Informationskontoret handlägger bland annat frågor för nyanlända flyktingar och bostadsfrågor samt erbjuder konsumentvägledning, skuldrådgivning och samhällsinformation.⁴²

Skäggetorp är ett område norr om Linköpings stadskärna med 8370 invånare som, precis som Skärholmen i Stockholm, till stora delar uppfördes under 1960- och -70-talen. Främst är området ett bostadsområde, nettoutpendlingen var år 2003 hela

⁴¹ Peder Björk och Göran Bostedt, *Arsektoriserad lokal offentlig service* (Svenska Kommunförbundet, 2003) s. 180f.

⁴² <http://www.linkoping.se/Organisation/Produktionen/HTS/Informationskontoret/index.htm> 050417 22:34.

2040.⁴³ Skäggetorp hade under många år ett rykte om att ha hög kriminalitet och många arbetslösa invånare. Något som, enligt informanten på Demokratikontoret i Skäggetorp, ledde till en känsla av utanförskap hos invånarna. Man kände att de centrala politikerna inte uppmärksammade situationen och att området ”inte var integrerat i Linköpings kommun”⁴⁴.

Sedan 1999 finns Demokratikontoret i Skäggetorp. Ett medborgarkontor som startades på initiativ av, och fortfarande drivs av, fackförbunden LO och TCO. Linköpings kommun ger ekonomiska bidrag som fyller den heltidstjänst som idag finns på kontoret. Till stor del är det ekonomin som sätter gränsen för expansion av verksamheten, de pengar som finns idag täcker hyra och lön, menar informanten. På Demokratikontoret erbjuder man framför allt kommunal information genom olika broschyrer och blanketter samt genom vägledning från den anställde. Dessutom bjuder man vissa dagar in olika aktörer som är intressanta för besökarna, exempelvis kommer det personal från Informationskontoret och från Försäkringskassan en gång i veckan för att ta emot ärenden och svara på frågor. Kontoret i Skäggetorp har sedan starten drivits i projektform, vilket fått följden att finansieringen från kommunen (473 000 per år) beviljats från år till år. Gustafson understryker i en utvärdering av Demokratikontoret i Skäggetorp vikten av kontinuitet och långsiktig planering för att kontoret ska utvecklas.⁴⁵

Ljungsbro och Vreta Närråd

Ljungsbro är en ort belägen strax utanför Linköping som under 1900-talets första hälft växte fram kring Cloettas chokladfabrik, en verksamhet som fortfarande finns kvar och i hög utsträckning präglar orten. Under 2002 utgjorde tillverkningsindustrin fortfarande 32,7% eller 400 av totalt 1222 arbetstillfällen på orten.⁴⁶ Ljungsbro tillhörde tidigare Vreta kloster kommun men blev, precis som många andra små bruksorter sammanslagna med den närliggande storstaden, i det här fallet Linköpings kommun.

⁴³ <http://www.linkoping.se/statdok/gpf/stadsdelframe.htm> 050425 13:31.

⁴⁴ Intervju med anställd på Demokratikontoret i Skäggetorp 050112.

⁴⁵ Lars-Åke Gustafson, *Demokratikontoret i Skäggetorp* (Linköpings kommun, 2002)

⁴⁶ <http://www.linkoping.se/statdok/gpf/stadsdelframe.htm> 050414 14:41.

I Ljungsbro finns än så länge inget riktigt medborgarkontor. Man har precis startat en verksamhet som informanten (en av initiativtagarna) kallar ”ett embryo till ett medborgarkontor”⁴⁷. Genom en sammanslutning av det politiskt tillsatta geografiska utskottet och en grupp invånare i Vreta Kloster kommun del som röstats fram vid ett offentligt möte har man etablerat något man kallar Vreta Närråd. De frågor man arbetar med handlar dels om trafik- och byggnadslösningar samt att bygga upp nätverk med olika fokus, allt på en lokal nivå. Bland annat lyfter informanten fram uppstartandet av ett nätverk för turism i Vreta Kloster kommun del samt ett samarbete mellan idrottsföreningarna i området. Närrådet har sedan något år fått hyra en affärslokal till billig hyra i centrala Ljungsbro, vilket möjliggjort att verksamheten startats. Utformningen påminner om ett Folkets Hus i miniatyr med plats för aktiviteter med olika studiecirkel och föreningar. Dessutom finns dator och kopiator att tillgå. I dagsläget finns ingen anställd, något informanten hoppas ändras sig med tiden. Verksamheten i Ljungsbro är initierad och driven av Vreta Närråd utan någon inblandning från centralt håll i kommunen. Den enda länk man har till centrala politiker är de kommunfullmäktigeledamöter som sitter i Närrådet.

Informanter

De tre politiker som intervjuats sitter alla i Kommittén för demokrati, trygghet och mångfald i Linköpings kommun. Kommittén har det beslutsförberedande ansvaret men behandlar också frågor om exempelvis demokrati och integrationsfrågor. De intervjuade politikerna representerar partier från båda sidorna av blockgränserna i Linköpings kommunfullmäktige vilket ger en god bild av eventuellt olika synsätt beroende på politisk hemvist. Den personal som intervjuats på de olika medborgarkontoren, i första hand i Skärholmen och Skäggetorp, är anställda som samhällsväglare med arbetsuppgifter som till stor del handlar om att möta och hjälpa de besökande medborgarna i den ordinarie verksamheten. Den dagliga kontakten med besökare ger en viss insyn i vilka problem och frågor som upplevs som aktuella i lokalområdet, inte minst eftersom det ofta är till medborgarkontoret man vänder sig i utsatta situationer. En informant på Skärholmens medborgarkontor menar exempelvis att deras verksamhet har ”en eländesaspekt”

⁴⁷ Intervju med politiker i Ljungsbro 050202.

eftersom ”man känner ju att man kan komma till kommunen när man känner sig drabbad”⁴⁸.

Analys

Som vi har sett så är de tre medborgarkontor som inkluderas i uppsatsen på intet sätt identiska gällande bakgrund eller ekonomiska och organisatoriska förutsättningar. Tittar man på verksamheterna i de olika områdena och kommunerna utifrån personalens och politikernas utsagor framträder dock ett antal övergripande ämnen och problematiker som på olika sätt har gemensamma anknytningspunkter i de olika verksamheterna. Dessa gemensamma ämnen och problematiker gäller bland annat problem i de lokala områdena samt synen på hur verksamheten bör bedrivas ur ett demokratiskt perspektiv. Här följer dessa indelade under sex rubriker: *Bildning som mål*, *Mötet mellan politiker och medborgare*, *Utveckling eller avveckling*, *Legitimitet*, *Centrum och periferi* samt *Det lokala medborgarskapets anatomi*.

Bildning som mål

I de uppställda målen för kontoren i Skärholmen och Skäggetorp anges att man försöker få brukarna att utvecklas genom att hjälpa dem att lära sig hur man själv ska gå tillväga i kontakt med olika myndigheter. En av informanterna menar att det handlar om ”empowerment”, att ge varje medborgare makt att genom kunskap om hur det byråkratiska systemet fungerar veta hur han eller hon ska agera.⁴⁹ Idéer om egenmakt, det vill säga individens möjlighet att själv åstadkomma vad han eller hon vill, är traditionellt sett socialdemokratiska. Ronny Ambjörnsson visar exempelvis i *Socialismens idéhistoria* att folkbildningsidéer ända sedan 1800-talet varit en framträdande idé i arbetarrörelsen. Genom en hög bildningsnivå skyddade man sig från övergrepp, kunskap gav makt och frihet.⁵⁰ Med det som utgångspunkt kan man se LO:s involvering i demokratikontoret i Skäggetorp som en del av det idépolitiska folkbildningssyftet.

⁴⁸ Intervju med informant 2 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

⁴⁹ Intervju med informant 2 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

⁵⁰ Ronny Ambjörnsson, *Socialismens idéhistoria* (Gidlunds, 1984)

Mötet mellan politiker och medborgare

Debatten om demokratin i Sverige handlar idag ofta om beröringspunkterna (eller snarare avsaknaden av beröringspunkter) mellan de sedan länge åtskilda parterna politiker och medborgare.⁵¹ Föreställningar och visioner om hur man bäst arbetar vid dessa beröringspunkter och hur man därigenom ska motarbeta det rådande demokratiska underskottet ses som en ödesfråga för det politiska engagemanget. Adrienne Sörbom menar att:

Sverige är i grunden ett demokratiskt land, det syns tydligt om vi lyfter blicken och jämför med andra länder. Inte desto mindre är det nödvändigt att också rikta sökljuset inåt och uppmärksamma de långsamma förändringarna, som urholkar det vi mest värnar om: demokrati och rättvisa.⁵²

Politiker uttryckte under uppstartandet av medborgarkontoren i Stockholm, under 1997, en förhoppning om att "... kunna nå invånarna via kontoren"⁵³ och därigenom få en bättre kommunikation med dem. Det har också gjorts ansträngningar för att skapa en bättre kontakt mellan politiker och medborgare. Bland annat genom att försöka skapa intresse för aktuella politiska frågor. En intervjuad berättar:

En gång i månaden, och då har vi satsat på temadagar där vi då har bjudit in i vissa teman för att man ska komma hit och snappa upp information om det man är intresserad av. Men av olika anledningar då, en av dom är då att vi hade väldigt få besök, men också väldigt små medel att annonsera så det där hänger ju ihop.⁵⁴

I Skärholmen pekar man på att resursbrist omöjliggjort en bred information om evenemangen. Några av informanterna ser den direkta kontakten mellan förtroendevalda och medborgare som viktig, men underordnar den annan verksamhet som man anser att kontoret bör bedriva. Ofta ligger ambitionsnivån betydligt lägre:

Sen har vi naturligtvis en direkt informativ roll över att förmedla hur man ska ta kontakt och distribuera telefonnummer och e-post-adresser. Vi har klagobankett, vi har medborgarförslagsblankett som går direkt till nämnden.

⁵¹ Se exempelvis Adrienne Sörbom (Red.) *Den tömda demokratin. Agora årsbok 2004* (Agora, 2004)

⁵² Adrienne Sörbom, *Den tömda demokratin – och vägarna tillbaka till makten* i Adrienne Sörbom (Red.) *Den tömda demokratin. Agora årsbok 2004* (Agora, 2004) s. 8.

⁵³ Lenita Jällhage, *Medborgarkontor: Fritt fram för frågvisa* DN 970405.

⁵⁴ Intervju med informant 2 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

Även i intervjuerna med politiker framkommer en viss skepsis mot denna direkta närvaro på kontoren: ”Det är ofta man sitter där utan att det kommer någon”⁵⁵. Man har på de berörda kontoren i olika utsträckning försökt genomföra politikerträffar, men sällan med särskilt gott resultat. Den ringa uppslutningen vid arrangerade möten och diskussioner med politiker verkar bottna i ett ointresse för den andra partens situation. Ett ointresse som skulle kunna ses som ett uttryck för en förskjutning av politikerrollen, från en representant för medborgarna till en administratör bortkopplad från allt utanför den traditionellt politiska världen.

Att vikten av kontaktytor mellan politiker och medborgare tonas ned av både politiker och anställda är ett intryck som bekräftas av den nedslående slutsatsen i *Ansektoriserad lokal offentlig service* att de demokratiska målen är de som i störst utsträckning nedprioriteras.

Den främsta förklaringen till att mål om utveckling av lokal demokrati genom medborgarkontor är lågt prioriterat är att det funnits ett mycket litet politiskt intresse för medborgarkontor. Det är oftast en eller ett par tjänstemän som varit de drivande vad gäller etablering av medborgarkontor.⁵⁶

Det står klart att det möte där politiker var öppna för diskussion med medborgare som uppmuntrades av medborgarkontoret i Skärholmen och demokratikontoret i Skäggetorp inte blivit helt framgångsrika. Möjligtvis var det ovanan inför ett sådant möte som fick många att känna sig illa till mods. En informant lyfter också fram kontorets små resurser att kunna annonsera för mötet som en anledning. Medborgarkontoren har försökt införa ett möte som i vanliga fall sällan existerar men till slut gett upp för realiteten att medborgarna (och i viss mån även politikerna) är måttligt intresserade av direkta möten parterna emellan. Genom ett subpolitiskt perspektiv kunde man göra antagandet att det politiska engagemang som kontoren eftersträvat inte kan kanaliseras genom en så stram och formaliserad organisation.

Som kontrast mot dåligt besökta politikermöten arrangerade av medborgarkontoren kan det engagemang som uttryckts genom Vreta Närråd i

⁵⁵ Intervju med politiker i Linköpings kommun 050207.

⁵⁶ Peder Björk och Göran Bostedt, *Ansektoriserad lokal offentlig service* (Svenska Kommunförbundet, 2003) s. 144.

Ljungsbro sätts. Istället för konstlade politikermöten valde man genom ett flertal offentliga möten ett Närråd med syfte att lyfta fram ”de lokala samhällsfrågor som inte låter sig kanaliseras genom de politiska partierna”.⁵⁷ Det faktum att Närrådet nu är inne på sin andra mandatperiod och fortfarande är aktiva tyder också på att verksamheten har rotat sig.

Utveckling eller avveckling

Uppfattningarna om hur medborgarkontoren ska administreras från kommunledningens perspektiv går till viss del isär mellan de olika politikerna. Övergripande är de dock överens om att en viss återhållsamhet bör råda gällande antalet kontor. En av informanterna menar att de kontor som finns idag bör utvecklas och att det inte finns anledning att starta några nya ”...lite ’avveckla- eller utvecklamodellen.’”. Framförallt anses att det skulle innebära en urvattning av de kontor som redan finns. Istället menar informanten att:

... det är bättre då att man vet att om man väl flyttar sig en bit kan man få hjälp med nästan alla problem, då kan det vara bättre att man kraftsamlar på ett eller ett fåtal platser där man vet att där får man ordentlig information.⁵⁸

Legitimitet

De demokratiska systemens sviktande legitimitet är en fråga som blivit allt mer uppmärksammas i takt med en växande misstro mot politiken. Också de anställda på de olika medborgarkontoren brottas med problem som rör verksamhetens trovärdighet, men av olika skäl.

I Skäggetorp har man internt diskuterat och utifrån fått kritik för LO och TCO:s inblandning i verksamheten.⁵⁹ Legitimitetsproblematiken ligger i att medborgarkontoret exempelvis kan anses vara partiska i sitt informationsutbud. Exempelvis vid information inför val och folkomröstningar. I Linköpings

⁵⁷<http://www.linkoping.se/Organisation/Kommunfullmaktige/GeografiskaUtskott/VretaKloster/index.htm> 050417 22:38.

⁵⁸ Intervju med politiker i Linköpings kommun 050204.

⁵⁹ I intervju med informanten på demokratikontoret i Skäggetorp (050112) framkom att ämnet diskuterats i kontorets styrgrupp vid ett flertal tillfällen. I uppsatsen *Demokratikontoret i Skäggetorp – ett lokalt demokratiprojekt i praktiken* av Johanna Andrews och Emma Björkman (LiU, 2001) riktades kritik mot att fackförbund och inte Linköpings kommun har huvudansvaret för verksamheten.

kommuns utvärdering *Demokratikontoret i Skäggetorp – en unik mötesplats*, som granskar kontorets verksamhet under åren 1999-2002, behandlas just LO:s och TCO:s delaktighet. En av slutsatserna i utvärderingen, vars empiriska grund byggde på en enkätundersökning, var att LO:s och TCO:s delaktighet som ansvariga aktörer inte upplevdes som en nackdel besökarna.⁶⁰ Informanten på kontoret i Skäggetorp uppger att det från början var svårt att hålla sig politiskt frikopplad, men att det under åren blivit lättare och allt mer oproblematiskt.⁶¹

På medborgarkontoret i Skärholmen tampas man också med legitimitetsfrågor, men av helt annat slag. För personalen på Skärholmens medborgarkontor handlar legitimitet om att kontoret uppfattas som fristående från övrig kommunal verksamhet och därmed neutrala. Trovärdigheten vinnas genom att i största möjliga mån vara avskilda från annan kommunal förvaltning för att inte förknippas med socialtjänsten eller förmynderi. En informant framhåller att det genom enkätundersökningar visat sig att brukarna är mycket nöjda med kontoret och menar att man kommer till kontoret för att få ett objektiva och neutralt svar, även om medborgarkontoret är en del av kommunens verksamhet. Målet är att erbjuda ett personligt möte med goda råd och vägledning där det interpersonella betonas istället för det som flera av informanterna kallar ”byråkratins djungel”.

Legitimitetsproblem är något långt ifrån unikt för just medborgarkontoren. För verksamhet med politisk styrning i allmänhet är det vardagsmat. En politiker i Linköping kommenterar ungdomars tilltro till demokratin såhär:

Ibland får man känslan av att om det är så att om man inte får som man vill så säger man att då fungerar inte demokratin, inte minst är det ganska många ungdomar som tycker så, det är också lite lätt besvärande. Man är liksom förbannad, även om vi lyssnar på alla åsikter så är vi inte alltid överens – det är demokrati!⁶²

I antologin *Den tömda demokratin* diskuterar man politiken och det offentliga legitimitetsproblem utifrån upplevelsen att påverkanskanalerna och de politiska strukturerna håller på att tömmas på mening. I och med att exempelvis

⁶⁰ Lars-Åke Gustafson, *Demokratikontoret i Skäggetorp* (Linköpings kommun, 2002) s. 28.

⁶¹ Intervju med anställd på Demokratikontoret i Skäggetorp 050112.

⁶² Intervju med politiker i Linköpings kommun 050204.

partimedlemskapet i politiska partier ”förtunnas”, eftersom engagemang i dessa traditionella partier inte längre attraherar medborgare, tappar de i legitimitet.

”De må fortfarande ha stor makt, liksom tämligen stora ekonomiska resurser, men deras förmåga som kanaler i det politiska landskapet, mellan medborgarna och de politiska institutionerna, har minskat.”

Man konstaterar även att engagemanget i samhällsfrågor inte försvunnit utan bytt arena, en analys baserad på Ulrich Becks teori om subpolitikens framträdande roll i det senmoderna samhället. Genom omstruktureringen av makt från traditionella statliga maktcentra under 1900-talets sista tredjedel har, enligt Beck, det icke-politiska blivit politiskt medan det politiska blivit icke-politiskt.⁶³ Det traditionella politiska systemet har i jämförelse med läget under industrimoderniteten endast delar av sin politiska makt kvar och tjänar i första hand som förvaltare av en föråldrad struktur. Beck identifierar en ”genomgripande förändring av det politiska” vars orsak kan spåras i den naturliga slutpunkt som genomdrivandet av de mänskliga och demokratiska rättigheterna satt för den politiska maktens centralisering. I praktiken innebär det att ett forum som de fria medierna, en institution skapad tack vare demokratiska reformer, utgör en plattform för införandet av en ny form av politik, subpolitiken.⁶⁴ Det subpolitiska begreppet är svårdefinierat i Becks användning av det. Prefixet *sub* ger associationer till rättvis- och miljö rörelser med ett tydligt underifrånperspektiv, det subpolitiska utgör dock även ekonomiska och vetenskapliga områden som tidigare effektivt hölls utanför politiken av den maktfulla staten.

Idag riskerar det politiska systemet tvärtom att fräntas sin makt, medan dess demokratiska form kvarstår. De politiska institutionerna förvandlas till förvaltare av en utveckling som de varken har planerat eller kan påverka, men som de på ett eller annat sätt måste stå till svars för.⁶⁵

I de officiella statligt och kommunalt uppställda målen för kontoren finns såväl som i utsagor från politiker, journalister och personal den paradoxala kombination av centraliserade och decentraliserade synsätt som Ulrich Beck menar karaktäriserar vårt samhälle. Under rubriken *Centrum och periferi* redogörs för hur utsagorna om

⁶³ Ulrich Beck, *Risksambället* (Daidalos, 2000) s. 310.

⁶⁴ Ulrich Beck, *Risksambället* (Daidalos, 2000) s. 316.

⁶⁵ Ulrich Beck, *Risksambället* (Daidalos, 2000) s. 310-311.

medborgarkontorens verksamhet kan ses utifrån dessa centraliserade och decentraliserade synsätt, samt det behov av förändring till en mer decentraliserad politik som framkommit.

Centrum och periferi

I Vreta Närråds målsättning står att närrådet ska verka för:

... att ta till vara det engagemang och intresse för lokala samhällsfrågor som inte låter sig kanaliseras genom de politiska partierna.⁶⁶

Enligt informanten i Ljungsbro finns det i området ett behov av en ny sorts organisering för att kunna följa den förändring som skett i medborgarnas engagemang, nämligen att:

... allt färre människor vill engagera sig via politiska partier men allt fler är intresserade av samhällsfrågor.⁶⁷

Arbete med lokala frågor som inte låter sig kanaliseras genom de traditionella partierna bedrivs också på kontoret i Skäggetorp. Informanten menar att en av anledningarna till att kontoret startades var en känsla bland invånarna att Skäggetorps kommundel inte uppmärksammades av de centrala kommunpolitikerna: ”folk liksom kände helt enkelt ett utanförskap här”⁶⁸. Kontorens syfte kan således ses utifrån ett centrum-periferi-perspektiv där det lokala blir perifert i förhållande till den politiska makten och inflytande. Demokratikontoret blev i det här fallet en insats för att stärka det lokala medbestämmandet. Här är lämpligt att utgå från Ahrne och Papakostas teori om samhälleliga organisationer.⁶⁹ Utgångspunkten är att människans organisering i olika typer av organisationer är en fundamental identitetsskapande byggsten. De menar att ”Genom sin tillhörighet till organisationer får människor en identitet”. Genom att titta på olika organisationers relation till varandra och människors relation till dem kan man få en rimlig bild av samhällslivets villkor.⁷⁰ En organisation får makt

⁶⁶ <http://www.linkoping.se/Organisation/Kommunfullmaktige/GeografiskaUtskott/VretaKloster/index.htm> 050501 21:25.

⁶⁷ Intervju med politiker i Ljungsbro 050202.

⁶⁸ Intervju med anställd på Demokratikontoret i Skäggetorp 050112.

⁶⁹ Göran Ahrne & Apostolis Papakostas, *Organisationer, samhälle och globalisering* (Studentlitteratur, 2002)

⁷⁰ Ahrne & Papakostas, s. 45.

genom de kollektiva resurser den besitter. Applicerat på det lokala medborgarskapet kan man se individen som medlem av flera olika medborgerliga organisationer: staten, landstinget, kommunen. Det finns också anledning, med tanke på det behov av inflytande som identifierats i Skäggetorp och Ljungsbro, att se individen som medlem av en organisation knuten till det lokala området.

Det lokala medborgarskapets anatomi

Av tradition ses det lokala medborgarskapet som engagemang i kommunala frågor. Genom att organisera sig i etablerade partier har man använt traditionella politiska kanaler för att påverka sin och andras livssituation. Idag är dock medborgarna aktiva på många olika nivåer samtidigt, vilket framtvingar en ny, mer flexibel och skiftande syn på vad det lokala medborgarskapet innebär. Precis som Johansson påpekar är medborgarna idag del av strukturer (eller organisationer om vi utgår från Ahrne och Papakostas) på flera olika nivåer: i stadsdelen, i staden, kommunen, regionen, nationen, EU och dessutom en uppsjö globala rörelser.⁷¹ Således går det, enligt Johansson, inte längre att tala om ett lokalt medborgarskap, utan snarare om ett flertal olika lokala medborgarskap. Något som också går ihop med tanken att vi idag har ”multipla identifikationer och tillhörigheter”.

Man kan tala om en paradoxal utveckling där den politiska makten centraliseras allt mer medan staden successivt decentraliseras och blir allt mer svåröverblickbar. Stadens olika områden blir allt mer olika och autonoma från varandra, inte enbart i ekonomiska termer utan också i sociala. Johansson menar att de ökade ekonomiska, sociala och kulturella klyftorna lett till en mer skiftad stad där identifikationen med stadsdelen, grannskapet och närmiljön ofta är mycket starkare än identifikationen med staden som helhet.⁷² Det syns i personalens utsagor att man förhåller sig till medborgarna som i första hand en del av det lokala området. Något som givetvis inte betyder att de inte ses som en del av staden som helhet. Tvärtom menar exempelvis en anställd i Skäggetorp att en viktig anledning till uppstartandet av medborgarkontoret var just känslan av segregering och utanförskap gentemot övriga staden.

⁷¹ Johansson, sid. 133

⁷² Johansson, sid. 122.

... varför finns inte försäkringskassan kvar i Skäggetorp? [...] varför har man då dragit in allting? Och vi känner oss utanför här, och det händer ingenting här, och folk liksom kände helt enkelt ett utanförskap här.

I den meningen blir medborgarkontoret inte bara en kontaktyta mellan medborgare och myndighet utan också ett språkrör för den lokala befolkningen. Genom ett engagemang i organisationer som inte längre på samma sätt är bundet till det lokala sammanhanget blir medborgarskapets anatomi alltmer svåröverblickbar. En företeelse som även kan knytas till den minskning av engagemang i traditionella partier och starkare engagemang i sakfrågor som uppmärksammas av Gilljam och Hermansson i *Demokratins mekanismer*.⁷³ De frågor som verkligen berör lokal politik tenderar även dem att inte kanaliseras genom den traditionella politiska rörelsen, utan uppkommer genom initiativ av enfrågekaraktär eller som organisationer i nya former.

Slutdiskussion

Under 1990-talets ekonomiska snålblåst skapades medborgarkontoren med målet att ekonomiskt och servicemässigt effektivisera offentlig information och handläggning. Personal och politiker knutna till kontoren visar dock att de också på olika sätt spelat en roll som demokratiskt verktyg, främst för att öka det byråkratiska systemets trovärdighet hos medborgarna. Verksamheten anses även vara viktig för människor som för nyanlända invandrare som för första gången kommer i kontakt med svenska myndigheter. Det ses som extra viktigt att dessa medborgare inte blir uppgivna och tappar tilltro till att demokratin fungerar. På ett rent praktiskt plan yttrar sig detta genom att man med ett vänligt bemötande försöker ”lotsa” medborgarna till rätt myndighet eller instans så fort som möjligt.

Intervjuerna visa att synen på medborgarkontorens förutsättningar skiftar mellan de olika kontoren, och skiljelinjen är skarp mellan anställda och politiker. På Skärholmens medborgarkontor ser man förbättrad ”samhällsservice” och ”kunskapsöverföring” som viktiga mål.⁷⁴ I Skäggetorp handlar det om att ge de boende i området en bättre möjlighet till inflytande över lokala frågor samt att ge

⁷³ Mikael Gilljam och Jörgen Hermansson (red.) *Demokratins mekanismer* (Liber, 2003)

⁷⁴ *Kvalitetsdokument 2004. Kommunikation och Service*. (Skärholmens stadsdelsförvaltning, 2004) s. 11.

området en röst i kommunen. Verksamheten i Ljungsbro anses fylla ett nytt behov som uppstått i och med en förändring av medborgarnas politiska engagemang. Här syns en tydlig skillnad i synsätt gentemot politikerna i Linköping, som i första hand ser kontoren som en möjlighet till effektivisering genom samlokalisering av serviceverksamheter. Två av politikerna förordar en centralisering av verksamheten till stadsbiblioteket. Dessutom ska medborgarkontoren tillsammans med ny informationsteknik skapa en ”24-timmarsmyndighet” som är tillgänglig dygnet runt.

Det är den mångfald av former som medborgarkontoren tycks ta som är vidkommande. Dels varierar utformningen beroende på de olika lokala områdenas förutsättningar och behov. Dels handlar variationen om vilka aktörer som är drivande i etableringen. Kontorens roll i den demokratiska strukturen varierar således från ”den kommunala förvaltningens högra hand” till ett språkrör för lokala politiska åsikter gentemot kommunledningen.

Det förändrade samhällsengagemang som informanterna förhåller sig till innebär ett ökat mentalt avstånd mellan politiker och medborgare. Genom att se de lokala kontoren i Skärholmen, Skäggetorp och Ljungsbro som manifestationer för ett ökat medbestämmande och inflytande kan man se att också det fysiska avståndet ökat. De tre områdena ligger alla, i viss mån, i den politiska periferin i den meningen att de sällan utgör fokus för kommunpolitiken som helhet. Exempelvis var Ljungsbro tidigare centralort i Vreta Kloster kommun men är idag en liten del av Linköping, en av Sveriges största städer. Medborgarkontoren fungerar som en del i sammanhållningen av en hotad eller ifrågasatt lokal identitet genom att sätta fokus på det lokala området och dess position i kommunen.

De studerade medborgarkontoren och de områden de ligger i påverkas alla av den paradoxala utveckling som allt mer differentierar den politiska makten från stadens olika delar. Medborgarna engagerar sig allt mer i olika svåröverblickbara organisationer, inte minst genom framväxten av globala och världsomspännande subpolitiska organisationer som sträcker sig långt utanför det lokala rummet. I det lokala rummet måste istället något annat växa fram. Kanske en form av nätverk som överbryggar klyftan från mellan politiska verksamheten och det medborgerliga engagemanget, vilket Vreta Närråd är ett exempel på.

Referenser

Litteratur

- Ahrne, Göran och Papakostas, Apostolis, *Organisationer, samhälle och globalisering. Tröghetens mekanismer och förändringens förutsättningar* (Studentlitteratur, 2002)
- Ambjörnsson, Ronny, *Socialismens idéhistoria* (Gidlunds, 1984)
- Andrews, Johanna och Björkman, Emma, *Demokratikontoret i Skäggetorp – ett lokalt demokratiprojekt i praktiken* (LiU, 2001)
- Beck, Ulrich, *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet* (Daidalos, 1998)
- Björk, Peder och Bostedt, Göran, *Samlokaliserad lokal offentlig service* (Svenska Kommunförbundet, 2003)
- Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Liber Ekonomi, 2002)
- Franzén, Mats och Sandstedt, Eva, *Välfärdsstat och byggande. Om efterkrigstidens nya stadsmönster i Sverige* (Arkiv förlag, 1993)
- Gilljam, Mikael och Hermansson, Jörgen (red.) *Demokratins mekanismer* (Liber, 2003)
- Gordon, Hans (red. mfl.) *"man bara anpassar sig helt enkelt"* (PAN/Nordsteds, 1972)
- Gustafson, Lars-Åke, *Demokratikontoret i Skäggetorp* (Linköpings kommun, 2002)
- Guvå, Gunilla & Hylander, Ingrid, *Grundad teori – ett teorigenererande forskningsperspektiv* (Liber, 2003)
- Johansson, Thomas, *Socialpsykologi – subjektivitet, överskridande och förändring* (Studentlitteratur, 2001)
- Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Studentlitteratur, 1997)
- Kvalitetsdokument 2004. Kommunikation och Service. (Skärholmens stadsdelsförvaltning, 2004)
- Spångberg, Lisbeth & Jacobsson, Marianne, *Medborgarkontor i Stockholm. En enkätstudie bland personal vid medborgarkontoren, ledningsgrupper och politiker* (Utrednings- och statistikkontoret, 1999)
- Sörbom, Adrienne (red.) *Den tömda demokratin. Agora årsbok 2004* (Agora, 2004)
- Ärenden, besök och egen specifik ärendestatistik* för Skärholmens medborgarkontor (Utrednings- och statistikkontoret, 2005)

Offentligt tryck

- Prop. 1993-94:187 *"Försöksverksamhet med medborgarkontor"*
- Prop. 1996-97:90 *"Bättre möjligheter att samverka vid medborgarkontor"*
- Prop. 2003-04:85 *"Samtjänst vid medborgarkontor"*

Ds. 1999:26 Justitiedepartementet ”Medborgarkontor i utveckling”

SOU 1995:61 ”Myndighetsutövning vid medborgarkontor”

Intervjuer

Intervju med anställd på Demokratikontoret i Skäggetorp 050112.

Intervju med informant 1 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

Intervju med informant 2 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

Intervju med informant 3 på Skärholmens medborgarkontor 050113.

Intervju med förtroendevald i Linköpings kommun 050207.

Intervju med politiker i Ljungsbro 050202.

Internet

Linköpings kommun:

<http://www.linkoping.se/Organisation/Kommunfullmaktige/GeografiskaUtskott/VretaKloster/index.htm> 050417 22:38.

Linköpings kommun:

<http://www.linkoping.se/Organisation/Produktionen/HTS/Informationskontoret/index.htm> 050417 22:34.

Linköpings kommun, områdesstatistik över Ljungsbro:

<http://www.linkoping.se/statdok/gpf/stadsdelframe.htm> 050414 14:41.

Linköping kommun, områdesstatistik över Skäggetorp:

<http://www.linkoping.se/statdok/gpf/stadsdelframe.htm> 050425 13:31.

Skärholmens stadsdelsförvaltning: *Områdesfakta: Skärholmens stadsdelsområde*

(Utrednings- och statistikkontoret, Stockholms stad):

<http://www.usk.skarholmen.se/internet/omrfakta/omrfakta.asp?omrade=sdn24-&typ=sdn>, 041027 15:21.

Artiklar

Björkvall, Lars, *Demokratin stövlrar in...* Expressen 980416

Ehlin, Bo, *"Integriteten blir lidande."* Medborgarkontor får kritik DN 930726

Jällhage, Lenita, *Medborgarkontor: Fritt fram för frågvisa* DN 970405

Lundquist, Lars Joakim, m.fl., *Stadsdelsnämnder behövs inte i storstäder* DN 980706

Förtätningens komplexitet

Jacob Flärdh

Inledning

Projekt- och miljöbeskrivning

Denna studie är tänkt att utreda hur de boende i ett specifikt bostadsområde i Norrköping värderar sin omgivning och vad en eventuell förändring i det närliggande landskapet kan få för konsekvenser för dem. Området som valts ut är gjort i samverkan med Planenheten i Norrköpings Kommun och utifrån förslag till detaljplan för del av Såpkullen 1:1 och Vilbergen 1:1. Således föll valet på Södra Såpkullen och de boende som i området berörs av förslaget. Såpkullen/Klingsberg är ett område som är beläget i södra Norrköping. De hus som är mest berörda av planerna är 3-4 våningar höga med undantag för ett stort hus, placerat i mitten av gatan, med 7 våningar. Samtliga hus innehåller 3 trappuppgångar var. På baksidan av dessa hus ligger det grönområde som föreslagits som byggnadsplats. Området är ca 80x50 meter och ligger strax söder om ett kolonilottsområde. Upp mot Ektorpsgatan, på andra sidan grönområdet från huset sett, är flertalet höga träd belägna och dessa står tätt och skymmer större delen av sikten upp mot bostadsområdet Ektorps. Kommunikationerna kring Klingsbergsgatan är goda eftersom närheten till centrum innebär att de flesta har möjlighet att promenera in dit. Generellt handlar det om en 10 minuters promenad i normal takt för att hamna på Drottninggatan som är Norrköpings centrala affärsgata. Tillgängligheten och framkomligheten kan därmed tyckas vara väl tillgodosedd för en fysiskt ohindrad människa till och från Klingsbergsgatan.

Syftet med studien

Studien utgår från de boendes erfarenheter av sitt eget vardagsliv i den omgivande miljön samt vilka konsekvenser de boende anser att en planerad nybyggnation kan få. Syftet med intervjuerna är att få ett vardagslivsperspektiv på områdets funktion och därifrån kunna se hur livsvillkoren skulle kunna förändras. Med vardagslivsperspektiv menas att fokus ligger på vardagliga aktiviteter och rutiner. Fokus ligger också på hur dessa präglas av omgivningen och vad det betyder i

identitetsskapandet. Både vardagen som den är och idealet för hur de boende vill att den skall vara.⁷⁵ Ett annat mål är också att skapa underlag för en fortsatt god kontakt mellan beslutsfattande stadsplanerare och de av detaljplansförslaget berörda boende. Arbetets centrala frågeställning kvarstår dock: Hur påverkar en förtätning av staden de boendes livsvillkor och identitet i sitt område? Hur påverkar en förändring av den befintliga fysiska strukturen livsmiljön för människor som idag nyttjar området? Det bör därför redan här förtydligas att på grund av den subjektivitet som de intervjuade har så kan området och materialet om det tyckas glorifierat. Jag vill därmed poängtera att en kritisk läsning av det empiriska materialet är att rekommendera.

Arbetets upplägg

Arbetets upplägg är framtaget med inspiration från de huvudlinjer som rekommenderas till en fallstudie, likt den genomförda, av Sharan B Merriam.⁷⁶ Arbetet är upplagt i en mer eller mindre kronologisk ordning där jag kommer att börja med den kontakten som togs med planenheten och hur idén kring projektet tog form. Här kommer jag också kort att redogöra för de diskussioner och möten som har varit på planenheten tillsammans med den planarkitekt som jag har samarbetat med. Jag kommer också kort fundera kring vad materialet kan ha för användningsområde i framtida planeringsprocesser. Sedan kommer en presentation över den metod som tillämpats i datainsamlingen och de tillvägagångssätten som togs för att samla informanterna. Därefter gör jag en genomgång av vad som presenterades under de gruppdiskussioner som jag hade. Intervjumaterialet kommer att presenteras i olika kategorier för att sedan också presenteras i en övergripande sammanfattning av det mest framträdande.

Arbetet avslutas med en sammanfattande diskussion där jag skall försöka att diskutera vilka konsekvenser en förändring i människans fysiska omgivning kan få för identiteten och livsvillkoren i vardagslivet. Jag kommer också kort diskutera kring vilka alternativ och förändringar som bör reflekteras över i den samtida planeringen. Här kommer också att knytas an till tidigare forskning som gjorts.

⁷⁵ Ingemar Elander och Ann-Catherine Åquist i Ingemar Elanders (red.), *Den motsägelsefulla staden* (Studentlitteratur, 2001), s. 42 och s. 255ff.

⁷⁶ Sharan B Merriam, *Fallstudien som forskningsmetod* (Studentlitteratur, 1994), s. 201.

Kontakten med planenheten

Det hela började med ett e-brev till planenheten. Tankarna inför projektet handlade mycket om stadsplanering och dess inverkan på livsvillkor och identitet för människor. Det var också detta som jag presenterade i e-brevet. I brevet förklarade jag projektets syfte och upplägg samt den projekttid som jag då hade tagit fram. Efter en tid så hörde översiktsplanhandläggaren av sig och bjöd in mig till ett möte på planenheten. Under mötet så gick vi igenom tänkbara projekt som skulle göras inom en lämplig tidsram. Efter någon timmes överläggning så kom vi fram till att området Såpkullen i södra Norrköping var ett lämpligt studieobjekt. Kommunen hade fått förslag på en nybyggnation från byggnadsföretaget Mifab som vill uppföra tre stycken kubformade flerfamiljshus på ett grönområde i Såpkullen.

Under hösten har ett flertal möten förekommit med den planarkitekt som jag har samarbetat med. Under de två första mötena diskuterades främst vilka frågor som, genom projektet, skulle besvaras och hur dessa skulle formuleras. Under mötena så togs kartor, ritningar och beskrivningar fram som föreföll sig lämpliga att ha med under diskussionsgrupperna. Här bör också meddelas att planenheten beslöt sig för att finansiera arbetet för några av de utgifter som projektet har haft. Att detta innebär en reflektion kring rollen som forskare har varit nyttigt. Dock hoppas jag inte att denna situation innebär, som Oscar Pripp varnar för⁷⁷, att arbetet förhåller sig mer till kommunens förväntningar än till universitetsinstitutionens. Detta också för att kommunen inte uttalat några konkreta förväntningar mer än att de anser sig kunna ha ”stor nytta av projektet”, som de uttryckte i ett mail. Men eftersom projekttiden redan var framtagen genom den institution som studeras vid, och att det var det projektet som kommunen valde att stödja, så innebär inte dessa pengar någon större förändring för arbetet. Projektet har fortfarande Institutionen för tematisk utbildning och forskning (ITUF) som den uppdragsgivare som forskningen genomförs åt.

Vad kan materialet användas till?

I Svenska kommunförbundets och Bygghörsningsrådets sammanställning *Samhällsplanering med aktiva medborgare* menar man att lokalbefolkningens kompetens

⁷⁷ Oscar Pripp i Lars Kaijser och Magnus Öhlanders *Etnologiskt fältarbete* (Studentlitteratur, 1997), s. 47.

innefattar kunskap om lokala problem och förslag till lösningar. I boken förklaras att det får betydelse genom att planeraren får information om befolkningens kompetens och lokalsamhällets resurser.⁷⁸ Arbetet kan därmed användas för att visa på vikten av medborgardeltagande i liknande beslutsprocesser. Om medborgaren känner sig mer delaktig i besluten och också känner sig som en betydelsefull person med möjlighet att påverka så skulle detta gynna de demokratiska processerna inom de flesta områden. Detta material kan därför fungera som det nödvändiga komplement till de samrådsredogörelser som genomförs innan en detaljplan fastställs. Intresset för medverkan vid samråd är svagt i dagsläget och Jan Nyström skriver det förmodligen beror på att möjligheten att påverka är liten. Han menar vidare att det måste utvecklas andra former för medverkan i planeringen.⁷⁹ En kvalitativ undersökningsmetod, likt denna, kan vara en av formerna för ett närmare deltagande.

Arbetet kan också fylla en funktion som tankeställare för den marknad som styr byggnation och bostadsförmedling. På så vis blir det enklare, billigare och, som alltid eftersträvat, mer rationellt att underhålla området i samråd med de boende som utnyttjar detsamma. Att, genom liknande forskning, ta reda på hur de boende ser på sitt område och vilka kvaliteter de vill bevara och gentrificera⁸⁰ så kan det bli effektivare för fastighetsägare att fördela resurserna till de boendes önskemål. Eva Kristensson motiverar sin studie över ett par bostadsgårdar på liknande sätt. Hon skriver i sin rapport att arbeta med en befintlig miljö innebär en annan arbetssituation för projektören än nyproduktion. Bostadsområdet är inbott, och det finns en erfarenhet om brister, problem och goda sidor hos miljön vid projekteringstillfället. Denna information kan vara till stor hjälp för att styra insatserna till välmotiverade åtgärder, menar hon.⁸¹ Att ett bostadsområde bör bebyggas och underhållas i samråd mellan olika aktörer visar bland annat Verner Denvall och Tapio Salonen m.fl. i sin *Välfärdens Operatörer* som tar upp olika exempel på brister i kommunikationen mellan aktörer. De menar avslutningsvis i

⁷⁸ Svenska kommunförbundet och Byggeforskningsrådet, *Sambällsplanering med aktiva medborgare* (Byggeforskningsrådet, 2000), s. 25.

⁷⁹ Jan Nyström, *Planeringens grunder* (Studentlitteratur, 1999), s. 213.

⁸⁰ Gentrifiering betyder uppsving eller uppfräschning.

⁸¹ Eva Kristensson, *Gröna Kvaliteter och socialt samspel* (Rapport R1:1997, Institutionen för byggnadsfunktionslära, Lunds universitet, 1997), s. 14.

studien att varken stat, marknad eller civilsamhälle kan lösa på egen hand och att det krävs en öppen diskussion mellan aktörerna.⁸² Att genomföra gruppdiskussioner likt denna studie och förmedla resultatet till olika aktörer kan vara ett steg för att förbättra kommunikation och förmedla information mellan stadsplaneringens intressenter, med andra ord samtliga berörda. Allt från beställare, ägare, finansiärer, producenter, konsumenter och brukare till allmänintresset, som alla är en del av planeringens aktörer. Med brukare menas de människor som till bor, arbetar eller använder området i vardagen.⁸³

Metod

Observation

I projektets begynnelse så genomförde jag två observationer över det område som nybyggnationsförslaget gäller. Syftet med observationerna var dels att bekanta mig med området och dels att eventuellt se på vilket sätt som aktiviteter förekom på området. Den första observationen gjordes hösteftermiddag och bestod främst av att lära känna områdets fysiska struktur. Vid det andra observationstillfället var syftet främst att se vilka som rörde sig i anslutning till området och vad för typ av aktivitet som förekom. Alltså att observera vilken funktion som området fyller för den aktiva användningen. Med begreppet aktiv användning menas den fysiska rörelse som sker på ett område. Motsatsen till aktiv användning är passiv användning och syftar till den funktion som ett område fyller främst genom att observeras och nyttjas från distans av människor.⁸⁴ Utifrån ett sådant syfte föreföll en observation av området vara lämpligt som komplement till, de då planerade, intervjuerna. Eftersom att intervjuer förmedlar en mer subjektiv bild av områdets funktion så kan en observation se hur människor möts i naturliga situationer.⁸⁵

Intervjuer

För att få en nyansrik beskrivning har jag valt en kvalitativ forskningsansats och intervjun som huvudsaklig metod för att samla information. Därigenom har inte

⁸² Verner Denvall, Tapio Salonen, m.fl., *Välfärdens Operatörer* (Borea Bokförlag, 1997), s. 254.

⁸³ Annika Schéele i Elander (red.) (2001), s. 285.

⁸⁴ För närmare beskrivning av begreppen se Kristensson, s. 21.

⁸⁵ Pål Repstad, *Närhet och distans* (Studentlitteratur, 1999), s. 23

bara en utan många subjektiva bilder av området förmedlats. De intervjuer som jag gjorde genomfördes i form av gruppdiskussioner med boende på Klingsbergsgatan. Detta för att det skulle bli svårt att genomföra 15-20 enskilda intervjuer inom ramen för arbetets storlek. Eftersom att arbetets relevans och kvalitet eftersträvar ett så stort fält som möjligt så ansåg jag att gruppdiskussioner var den form av intervjusätt som kunde få fram mest information från olika människor, inom föreliggande tidsram. Eftersom att varje framställning av områdets funktion och betydelse är subjektiv och varje boendes egen syn så krävdes ett så stort fält som möjligt för lättare kunna se de generella funktioner som området har.

Tanken att genomföra gruppdiskussioner istället för enskilda intervjuer väcktes efter att jag hade tagit del av tidigare lyckade exempel med diskussioner mellan medborgare. Bland annat liknande metoder har använts på Råslätt i Jönköping som presenteras i Verner Denvalls och Tapio Salonens *Välfärdens Operatörer*. Besluten som togs fram där skulle vara lokalt förankrade i ”basplanet”, det vill säga i människors vardagsverklighet.⁸⁶ Fler exempel i forskningslitteratur finns att hämta i bland annat Annika Schéeles tankar kring kommunalnämnder och stadsförnyelse på brukarnas villkor. Detta skulle öka brukarinflytandet och därmed höja kvaliteten.⁸⁷ En av kommunalnämndens roll blir därmed att stimulera och fånga upp lokala önskemål och krav, vilket också är en av föreliggande projekts roller.

Totalt så intervjuades 16 personer vid fyra olika tillfällen. Vid två av tillfällena så närvarade sex personer och vid de övriga två sammankomsterna närvarade bara två av de inbjudna. Att det förekom ett större bortfall vid de övriga intervjuerna beror framför allt på att en ombokning av lokalen fick ske dagen innan en av de genomförda intervjuerna. Intervjuerna skedde på eftermiddagarna i Hyresgästföreningens lokal i området.

Vid intervjuerna så användes en minidiscspelare som inspelningsmaterial. Vid intervjutillfällena så hade ett stort flygfoto i A1, ritningar på husförslagen samt tjänsteskrivelsen med riktlinjerna för upprättande av program. Under intervjuerna

⁸⁶ Denvall m.fl., (1997), s. 221.

⁸⁷ Annika Schéele i Elander (red.), (2001), s. 279.

så bjöds också på fika samt var sin trisslott till dem som närvarade. Miljön i lokalen var gynnsam för intervjuer och inget störande ljud utifrån förekom på discen. Min roll som intervjuare var i form av diskussionsledare där de olika teman som tagits fram tidigare togs upp i den prioriteringsordning som skulle användas. Detta innebar en mer passiv roll för att lättare få fram deltagarnas synsätt och uppfattningar. Alan Bryman, som är professor vid Loughborough University, skriver i *Sambällsvetenskapliga metoder* om fokusgrupper och att om forskaren ger deltagarna fria tyglar innebär det bättre möjligheter att hitta det som deltagarna själva upplever som intressant och viktigt.⁸⁸ Och det är just det som var syftet med intervjuerna. Dock innebar rollen också att jag avbröt diskussionen för att lyfta fram de teman som var speciellt viktiga för projektet. Det handlade främst om att få de boende att beskriva hur de använder det grönområde som är på förslag för byggnationen, hur tillgängligheten och säkerhet är i området samt hur de boende ser på närliggande grönsstruktur.

Tillvägagångssätt för att samla informanter

Att samla representanter från de mest berörda lägenheterna visade sig vara svårt. Vilket tillvägagångssätt som jag skulle använda var under diskussion med både planarkitekt, handledare samt kurskamrater. Till slut beslöt jag mig dock för att börja med att placera ut informationsblad i trappuppgångarna, samt att dela ut flygblad i brevlådorna hos de boende. Under tiden som dessa blad delades ut informerade jag även de människor som uppehöll sig i trappuppgångarna om det kommande projektet. Efter två utdelningar så hade tjugo av de boende anmält sig och det ansågs då vara tillräckligt. Som ovan nämnt förekom ett mindre bortfall senare vid intervjutillfället.

Transkriptionen

Under den transkription som gjordes av intervjuerna uppkom en del problem på grund av valet av gruppdiskussioner. Vid flera tillfällen pratade de boende i mun på varandra vilket försvårade möjligheten att urskilja och skriva ut vad som sades. Intervjuerna fick således spelas upp flera gånger för att jag skulle kunna urskilja vem som sa vad och vilken ämne som diskuterades. Det förekom dock inga

⁸⁸ Alan Bryman, *Sambällsvetenskapliga metoder* (Liber, 2002), s. 331.

problem med övriga störningsmoment, likt ljud utifrån, på discen. Efter transkriptionen så har materialet kategoriserats och sammanställts utifrån de kärnkategorier som genererats. Kärnkategorierna som tagits fram ur materialet är de ämnen eller teman som visade sig förekomma oftast i diskussionerna. Många av de boende som närvarade vid intervjutillfällena var uppenbarligen angelägna om att komma till tals i de frågor som de själva upplevde som viktiga. Detta innebar att det var svårt att få de intervjuade att hålla sig till det ämne som för tillfället skulle diskuteras. Att svaren på frågorna och teman blandades och förekom ostrukturerat på discen innebar ett stort problem vid kodningen av materialet. De kategorier som materialet sorterades i uppkom genom att sammanfoga de citat som berörde samma ämne.

Etiska förhållningssätt och problematik

De forskningsetiska ställningstaganden som togs i samband med intervjuerna var främst att informera de boende om rättigheten att när som helst avbryta intervjun och lämna lokalen. De intervjuade fick också veta att de aldrig behövde svara på en fråga som de inte ville besvara samt att de i efterhand kunde meddela om det var något som spelades in som upplevdes påfrestande. Detta enligt de forskningsetiska regler som presenteras av Vetenskapsrådet⁸⁹ och även diskuteras vidare av bland andra Alan Bryman⁹⁰. Det poängterades också i starten av intervjuerna att de boende skulle vara anonyma. Detta ansåg jag vara extra viktigt med tanke på att materialet kommer att spridas utan direkt kontroll. Eftersom att projektet får ekonomiskt stöd innebär detta att rapporten skall lämnas till bidragsgivare, och som Sharan B Merriam skriver, innebär detta att forskaren förlorar kontroll över materialet.⁹¹ Detta visade sig dock svårt för de boende att följa då de flesta valde att presentera sig själv med namn under inspelningen. Vid ett av intervjutillfällena så medverkade också en 12-åring och i enlighet med det gällande samtyckeskrav som vetenskapsrådet har så inhämtades vid intervjun ett skriftligt samtycke med 12-åringens förmyndare som också närvarade vid intervjun.

⁸⁹ Humanistiska-samhällsvetenskapliga rådet, Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet, 1990) Web:

<http://www.vr.se/VRDoc/ResourceDataRenderer?resourceDataId=3784&stream=true>, 2005-02-28, kl. 12:30.

⁹⁰ Bryman, (2002), s. 440-451.

⁹¹ Merriam, (1994), s. 193.

Gällande de etiska ställningstaganden under intervjuerna som gjordes förekom inte någon större problematik. Diskussionerna flöt på bra, utan att några omfattande direktiv behövdes. Min roll som diskussionsledare var mer passiv än vad som jag hade förberett mig på. De i förväg uppgjorda teman betades också av under diskussionen av de boende själva. Diskussionerna fick fortlöpa relativt fritt och i de fall som diskussionen avbröts och jag ställde en fråga var det som då diskuterades irrelevant för projektet. Jag upplevde inte heller det som om någon av de intervjuade uppfattade de få avbrott som gjordes som störande eller pinsamma. När intervjuerna avslutats så meddelade jag också att en uppföljning kommer att göras och en ny träff ordnas. Denna träff är på initiativ från planenheten och kommer således att innebära att de boende får träffa representanter från stadsbyggnadskontoret. Vid denna träff så kommer också en kortare presentation av arbetet hållas samt eventuella kommentarer inhämtas. Innan de boende lämnade lokalen fick de som var intresserade av att närvara vid en sådan träff skriva upp sig på en lista med namn och telefonnummer. Detta var dock helt frivilligt.

Min egen roll som intervjuare tror jag inte påverkade intervjupersonerna nämnvärt. Jag informerade de boende om att jag bara gick andra året och således inte hade någon större erfarenhet av liknande forskning. Att de flesta av de intervjuade var 10-15 år äldre än mig tror jag också inverkar på att min auktoritet som intervjuare upplevdes som relativt obetydlig. I början visade dock informanterna en del nervositet och överdriven respekt mot varandra, men efter ett tag så öppnades diskussionerna upp. Jag tror också att min mer passiva roll gjorde att de boende också tenderade att glömma bort både mig och att diskussionen spelades in.

Som intervjuare upplevde jag att intervjuerna föregicks av ett ömsesidigt accepterande av varandra och varandras åsikter. Generellt sett förekom ingen vildare diskussion med höjda röster och irritation. Det vara bara vid ett fåtal tillfällen som de intervjuade pratade i mun på varandra och vid de tillfällen tilläts ofta den som inledde samtalet att prata klart. Att det trots gruppintervjuns paradoxala diskussionsmetoder (där man som forskare vill veta så många åsikter som möjligt samtidigt som man måste undvika de vildaste diskussionerna) flöt på så bra var anmärkningsvärt positivt. Visst ligger nog mycket av det ömsesidiga

hänsynstagandet i att många av de intervjuade hade samma åsikter och samma anledning till att de närvarade. Men kring flera åsikter var meningarna delade men trots det förekom ingen hets eller irritation. Problemet som däremot är ett resultat av gruppdiskussionens metod var det problemet med att få alla att komma till tals på ett representativt sätt. Ovana och ett för starkt engagemang gjorde att jag vid de större grupperna ofta glömde bort att ”rycka med” de boende som var mer eller mindre tysta. Detta var dock inget som upptäcktes under diskussionen utan först efter att intervjuerna avlyssnades och transkriberades. Till exempel det faktum att den 12-åriga pojken inte förekom så ofta på bandet kan i efterhand ses som väldigt olyckligt. Att engagemanget från de boende annars var väldigt lika, oberoende ålder och kön, är roligt och framför allt berikande för arbetet.

Empiriskt material

Intervjupersonerna

Majoriteten av de intervjuade var över 40 år gamla, närmare bestämt 12 stycken. Könsfördelningen var relativt jämn med en minimal övervikt för det kvinnliga könet. En intressant aspekt på intervjupersonerna var att många av dem som kom till intervjutillfällena visade sig ha bott i området en längre tid. Flertalet hade bott i samma hus sedan husen byggdes på 50-talet och de flesta hade bott på området i mer än 20 år. Ett fåtal hade bott på Klingsbergsgatan kortare tid än 15 år och endast ett par hade flyttat in under den senaste femårsperioden. Att det föreföll sig så är dock svårt att dra några generella slutsatser om men att området är populärt och stabilt område med låg flyttningsfrekvens kan anas. Dock är det troligt att en kallelse likt den som gjordes främst lockar de som ”bott in sig” på området under en längre tid.

Den aktiva användningen av grönområdet

Det grönområde som förslaget gäller används förhållandevis lite av de intervjuade. Att det är helt livlöst och tomt visar sig dock vara ett helt felaktigt påstående. För det första så är området väldigt förekommande för olika sorters lek och spel för områdets barn. En kvinna i 40-års ålder berättade att det är barn som leker och som bygger snögubbar och kojor m.m. Hon fick medhåll av en annan kvinna som fyllde i att hon brukar se spring och lek framför allt på sommaren när gräset är lite

högre. Detta visade sig vara generella åsikter och vid samtliga intervjutillfällen gavs exempel på den mångfald av lek, spel och kojbyggen som barnen sysselsätter sig med. Även under vintern visade sig området vara omtyckt av barnen eftersom snön håller sig så vit och ren där till skillnad från andra områden som ligger i anslutning till vägar och liknande menade några.

Även det närliggande daghemmet visade sig använda området mer eller mindre regelbundet enligt några intervjuade. En äldre kvinna menade till och med att dagisbarnen gjorde dagliga promenader bort över området tillsammans med daghemspersonalen. Dessa åsikter är dock inte helt genomgående och en kvinna menade att det rentav inte alls förekom någon regelbunden aktivitet på området

”De klättrar i träden och skriker och gapar. Jag har bara sett att de är ibland och jag kan inte påstå att jag ser dem ofta. Jag ser dem inte varje dag fast jag tycker att de på sommaren hör man ju där. Men så jättemycket är det inte. Det är ju inte så att dagiset är där och leker varje dag.”

Naturligtvis beror detta på var man bor i området och vilka tider som man har uppsikt över gården men det gav mig ändå ytterliggare en anledning till att kritiskt tillägna mig det fortsatta intervjumaterialet.

Att områdets läge var uppskattat för de föräldrar som berättade att deras barn lekte där var genomgående. Just fördelen med att kunna släppa barnen lösa på området och ändå ha en god översikt från balkongen var mycket uppskattat av de intervjuade. Även de som inte själva hade barn menade att det måste vara skönt för föräldrar att slippa oroa sig över att de ska korsa gator och istället se den tryggheten som området erbjöd. En mamma i 50-årsåldern berättade också att hon själv aktivt hade glädje av området tidigare tillsammans med sina barn.

”När mina barn var små då åkte vi skidor runt här och vi kunde inte gå till Vrinnevi när de är små då orkar de ungefär den här biten runt och det är jättebra och jag har även joggat runt här och de hände de med på också”.

Även en yngre förälder påpekade områdets betydelse för umgänget tillsammans med barnen till skillnad från övriga, närliggande områden:

”Det är ju inte samma sak. Det är ju vanliga lekparken. De är väl helt okej så men det ersätter ju inte det där! Det är något helt annat. Just den här friheten

att kunna gå och strosa och plocka blommor och pinnar och stenar och kottar och allt vad man hittar. Och sen just den här lugn och ron för här är man (pekar på lekparken) totalt jävla uttittad om man sitter här.”

Bortsett från barnen så användes området alltså sparsamt menade de intervjuade. Visst förekom det motionärer som sprang över området på sina rundor och en av de intervjuade berättade också att det under sommaren hade förekommit grillning vid området. I övrigt så var det mest den gångväg som går mellan husen och grönområdet som representerade den största rörelsen. Gamla banvallen, eller Gurklisten som den också kallades, visade sig vara ett väldigt populärt promenadstråk för alla tänkbara användare. En man i 50-års ålder menade att det var 100-tals personer som gick längs denna gångväg under dagarna. Han menade till och med att folk från kringliggande bostadsområdet, bland annat Ektorps, brukade gå ner för att promenera på gångvägen. Hundägare och vägen som hundstråk är också en väldigt vanlig syn menade de intervjuade. Från klockan sex på morgonen passerade ett 50-tal hundar menade en man som samtidigt poängterade grönområdets betydelse för hunden under rastningen. En kvinna påpekade också att det var gjort så att människor med rollator enkelt kunde ta sig fram på gångvägen, vilket också underlättades av de soffor som fanns, menade hon.

Den passiva användningen av området

Att ett grönområdet precis utanför balkongen eller fönstret fyller en stor funktion för rekreation och välmående, som bland annat Ulf G. Sandström talar om, visade sig stämma.⁹² De intervjuade påpekade vid upprepade tillfällen hur viktigt det var för dem att ha det här vilda utanför fönstret. En kvinna beskrev det bland annat med:

”...det är ju unikt, först det här vilda här. Sen kommer det här odlingslandskapet. När man tittar ut, det är så harmoniskt. Man ser dom här som håller på att påta på de här kolonilotterna sen ser man lilla haren som sitter där och...fasanerna hör man liksom” .

Hon fick även medhåll av en äldre kvinna vid ett senare intervjutillfälle som också poängterade de effekter för utsikten som en eventuell nybyggnation kan få:

⁹² Ulf G. Sandström i Elander (red.) (2001), s. 118-145.

”Det är verkligen så att hoppas jag nu att det får bli som det är! Med våran utsikt och grönt omkring oss och koloniområdet och allting. Så att av innerligen av hjärtat tycker jag att det skall vara som det är. Så att det inte blir någon bebyggelse. För att det, då kommer vi bli instängda helt och hållet utan då ser vi bara en husvägg och det vill vi inte.”

Även områdets bortre del med träden upp mot Ektorpsgatan visade sig vara väldigt omtyckt av de intervjuade. En kvinna förklarar:

”Jag upplever ju det här med grönskan då väldigt starkt som bor på första våningen. På sommaren när träden är gröna då ser man inte de här husen (Ektorps) det är helt underbart! Det är absolut som barriär och balkongerna blir mer värda nu när det inte är någon...”(kvinnan blir avbruten, J.F. anm.).

En kvinna talade också om den hårda trafiken från de kringliggande gatorna Ektorpsgatan och Gamla Övägen och hur viktigt det var för henne att ha detta gröna att vända sig emot. Hon menade att det är tack vare utsikten över denna gröna lilla äng som hon klarade av de närliggande större vägarna.

Områdets betydelse och förhållningssätt till området

När det gäller de kategorierna som har med grönområdets betydelse för de boende att göra så fann jag främst tre olika underkategorier. Dels så talade många av de intervjuade om hur viktigt området är som en barriär eller som ett skydd upp mot Ektorps och Ektorpsgatan. En annan kvalitet som området hade var att det genom sin blotta existens fungerade som ett passivt skydd mot insyn. Med andra ord att eftersom ingen idag bor på området så är det är ”fri zon” därifrån ingen direkt kan se in i lägenheten vilket skulle bli fallet om nu husen kommer att byggas. Den tredje, sista, kategorin har jag valt att sammanställa utefter är de allmänna känslor om grönområdet som omtalades och de positiva upplevelser som grönområdet i sig ger de boende. Jag kommer att börja med att presentera några av de sistnämnda påståendena.

De personer som närvarade vid de olika tillfällena var genomgående överens om att området, som det ser ut idag, är väldigt unikt. Att ha tillgång till ett ”vilt område” som en äldre man uttryckte det, mitt inne i stan visade sig vara uppskattat. Till skillnad från många andra grönområden i centrala Norrköping så sågs inte detta som en park eller organiserat område utan bara en plätt natur som har fått växa fritt

och därmed fått sin unika karaktär. En medelålders kvinna uttryckte sig bland annat med:

”... och mysigt att ha lite grönt, lite skog inne i stan där man bor. Man bor nästan i skogen då det är lite skönt. Så därför tycker jag det är lite synd”.

Ett annat syfte som området fyllde, enligt de intervjuade, var att de helt enkelt fick många att må bra. Det var ingen som direkt kunde förklara på vilket sätt som grönområdet framkallade ett välmående. De menade att detta lummiga området var som en oas och att det var deras grönområde och att det gav en känsla av att man mådde bra. En av de intervjuade menade också att området fyllde en avstressande funktion när man kom hem och att det av den anledningen var extra viktigt att behålla området eftersom man i dagens samhälle är så stressad och att området borde bevaras för att man blir, menade hon, sjuk av stress.

En annan viktig funktion som området fyllde enligt de intervjuade var att de innebar en fri sida utan direkt kontakt med närliggande hus. En kvinna i 30-års åldern förklarade sin glädje över områdets blotta vara med:

”Sen just det hör med insynen. Jag tycker att det är så skönt att man har ett ställe man kan sitta på balkongen och man känner inte alla blickar på så sig. Det har jag varit jätteglad för och brukar prata om med vänner och allting... Det är så skönt när man sitter på sommarkvällar, eller sommaren överhuvudtaget och kan sitta och man känner liksom sig så fri. Att man inte känner... Jag sitter inte gärna och njuter om jag vet att jag känner mig uttittad. Jag kan inte.”

Det gröna området var också extra viktigt för de personer som bodde på nedre botten. Istället för balkong så är de nedre våningsplanet utrustat med ganska nyligen renoverade uteplatser och att ha det gröna, lugna området framför uteplatsen talades det varmt om. Att förslaget att bygga de tre husen precis utanför verkade för många ofattbart med tanke på att uteplatserna nyligen gjorts om. Insynen var en av de mest förekommande anledningarna till att de nya husen var kritiserade. Både för de nu boende och de som skulle komma att flytta in skulle insynen bli påfrestande, menade man. Vid ett av intervjutillfällena som mätte vi upp avståndet mellan de nya husen och sjuvåningshuset. Avståndet visade sig vara 28 meter i utskriften skala och avståndet mellan de nya husen var blott 8 meter.

Något som för de intervjuade verkade ofattbart och en kvinna menade att de kommer att bli sämre än att bo i centrum. Att de lägenheter som ligger på de lägre våningsplanen, enligt de intervjuade, hade sovrummen ut mot baksidan var heller inte en bra kombination med de föreslagna husens fönster på andra sidan gångvägen.

Den betydelse som verkade vara den mest väsentliga för de boende var dock dess funktion som barriär eller skydd upp mot Ektorpsgatan. Det var en ständigt återkommande påstående att grönområdets träd som är placerade i slänten upp mot gatan skyddade mot både ljud och avgaser. Träden ansågs också vara otroligt viktiga i samband med IFK Norrköpings hemmamatcher då det kom otroligt mycket bilar som parkerade där. En man i 50-års åldern förklarade sin syn vad som skulle hända om planerna genomfördes:

”Ljudnivån från trafiken ökar, det ligger emot som en viss buffert mot ljudet ner och avgaserna fastnar lite grann. Totalt i området så ökar väl kanske just den biten med ljud och sen avgaser insläpp kan jag tänka mig, det gör de absolut... Det blir mer ljud neråt och mer avgaser. Så sitter man och fikar på sommaren på uteplatsen och det är inte så roligt kanske.”

Vid ett par tillfällen togs också trädens funktion som renare av luften upp. En kvinna menade att det är träden på området som renar luften när det är så mycket trafik runt omkring. En man, vid ett annat intervjutillfälle, talade om träden som lungor för de som bor i området. Att träden på grönområdet skyddar mot Ektorpsgatans ljud och buller var alla överens om och det var en åsikt som återkom vid samtliga intervjutillfällen. Ett par av de boende berättade att under sommaren när området var lummigt så märkte de inte ens av Ektorpsgatan, vare sig synligt eller genom trafikljud. Många menade att om de föreslagna planerna genomfördes och husen byggdes så skulle de bli betydligt sämre och värre med ljud, avgaser och damm. Man var dock lite osäker på hur de träd som är utplacerade på förslagsritningen skulle tolkas och med vilken täthet dessa träd kunde komma att stå.

Djur och naturliv

En för mig intressant och tämligen överraskande kategori var den som utmynnade ur de berättelserna om djur- och naturlivet på området. Framför allt så var det en

äldre man, som visade sig väldigt intresserad och troligtvis kunnig inom biologi. Han berättade bland annat att:

”...det här grönområdet det är ju ganska unikt (pekar på byggområdet). Det kanske inte är många som tänker på det men, här finns det faktiskt ett litet berg med skrevor och stora block och gömställen för alla möjliga djur.” ”Så här finns det fasaner, harar, igelkottar och allt möjligt. Jag är väldigt förtjust i djur och natur så att jag har satt upp fågelholkar, så jag har ett 20-tal fågelholkar här. Jag går ju runt och kollar de här fåglarna och ser vilka som häckar. Det finns alla möjliga fåglar man kan tänka sig...Det är ju från små blåmesar till fasaner och andra”.

Han radade upp ett flertal fåglar som han hade sett i området; Sparvhök, duvhök, gråsparv och pilfinkar. Just gråsparvar och pilfinkar menade han var unikt för detta området och han förklarade också att det var utrotningshotade. På området fanns det cirka 40 stycken gråsparvar och pilfinkar och han trodde att det klarade sig tack vare att de pysslas om och sköts. Han berättade också att han själv hade satt upp fågelholkar i området. Även hackspett och näktergal fanns i området, enligt en kvinna. En man i 50-års åldern berättade också att området hade en alldeles egen fasan som de kallade Kalle fasan.

Även insekter och fjärilar togs upp och bland annat en gammal ek som man var orolig över skulle försvinna om husen byggdes. Vid flera av intervjutillfällena så berättades också att det var vanligt med harar på området och det ansågs vara väldigt betydelsefullt för känslan av vild natur utanför fönstret. Hararna som finns på området fyllde en stor funktion som passiv användning av gården menade man. En kvinna beskrev områdets funktion med:

” Det är jättehäftigt alltså! Jag bor mitt i stan och ser riktiga djur, djur på riktigt! ”.

Att det också växer mycket blommor på området menade man inte bara fyllde en funktion att titta på utan också innebar att barnen i förskolan brukade gå bort och plocka. En man berättade bland annat att:

”...före midsommar är det ju en mångfald i växter, blommor. Så att barnen som går i förskolan där borta de kommer ju till midsommar och brukar blocka blommor till midsommarstången.”

Här framfördes också åsikter om att en biolog borde komma och utvärdera området för att det ansågs innehålla en hel del unika växter och insekter. Något som många brukade gå runt och titta på, enligt de boende.

Effekten av en nybyggnation på det vardagliga livet

De spontana åsikter som framfördes om förslaget var genomgående negativa. Samtliga intervjuade var överens om att nybyggnation skulle innebära en sämre boendemiljö för dem än den som är idag. Om husens utseende var dock de flesta likgiltiga eller till och med positiva. Det var placeringen av husen som kritiserades. Bygg gärna de där husen, men i så fall någon annanstans, var en vanlig åsikt. Det ansågs *”absolut inte lämpligt”* att bygga husen på det föreslagna området, som en man uttryckte det. Det skulle bli *”jättetråkigt”*, *”inte alls samma boende som det är idag”* och *”ett ingrepp i naturen som inte är bra för oss”* menade man. Att det var på grund av att det gröna skulle försvinna var man ense om och en kvinna uttryckte det med:

”Jag tror det skulle vara förödande med hus där. Jag tror just på det här gröna. Just för oss. Jag tror inte jag skulle vilja bo kvar i området om det byggs hus. Jag tycker det är så fint”.

Det skulle upplevas sterilt menade en 60-årig kvinna och hon upplevde det som att området skulle bli förstört och tappa sitt gemyt. Hon uttryckte det som panik genom att man tränger in något som inte passar in.

En del av de boende var också oroade över eventuella sociala skillnader mellan de nu boende och de inflyttande hyresgästerna. Man trodde att de nya husen skulle förutsätta en ekonomiskt starkare befolkning och att det lätt skulle kunna uppstå konflikter med de nya grannarna.

”Jag känner att det blir en liten kulturkrock här emellan. Det här är liksom naturnära, ganska enkla människor som går här och har de där trädgårdarna där. Jag tror att det skulle kunna...”,

sa en kvinna i 40års åldern och fick medhåll av en annan kvinna

”Ja, man skall vara medveten om att det är väldigt stor skillnad ... Det är inte bara att spränga in en sådan där... lyxhus på något ställe bara för att det råkar finnas mark”.

Detta var dock inte alla överens om. Vid ett senare intervjutillfälle så talade ett par grannar om att det rent av kunde vara positivt med att de nya husen skulle bli

dyrare. Man oroade sig inte för konflikter eller störande effekter av fler boende i området och menade att det

”är säkert äldre personer som har bott i hus och flyttar in till stan för att komma närmre för så pass dyrt kommer det säkert att bli vet du. Så det tror jag inte blir så mycket”.

De boende på Klingsbergsgatan som närvarade vid intervjutillfällena var också oroliga över den fysiska trängsel som husen skulle innebära. Först och främst kunde man inte förstå hur det överhuvudtaget skulle få plats tre stycken hus på området. En äldre man framförde också kritik mot den stadsplaneringsform som förs där förtätning är ett populärt begrepp:

”Det är ju egentligen inte så bra, det här sista, att man skall bygga inåt centrum. För att... det skall ju vara andrum och de här platserna det är ju andrum. Det är ju lungor som man brukar säga. Så jag är inte alls med på den där idén”.

En kvinna tyckte att det skulle bli väldigt inklämt och en annan oroade sig över att även det populära gångstråket skulle tappa som charm när det blev för nära mellan husen. Trängseln skulle också innebära att insynen ökade påpekade en man, som jag tidigare tagit upp, och att detta skulle sänka livskvaliteten i området. Han menade vidare att det inte behövde innebära någon direkt insyn men att det räckte med att man känner att det kan vara insyn för att det skall upplevas obehagligt.

Eventuella konsekvenser för de boendes livssituation

De konsekvenser som en eventuell nybyggnation skulle få för de boende, enligt dem själva, var onekligen stora. Många av de intervjuade påstod att de skulle lämna området om husen byggdes. En kvinna i 40-års ålder sa hon känner att hon skulle bli väldigt tveksam till att bo kvar om förslaget gick igenom, och fick medhåll av samtliga kring bordet, bland annat av en kvinna som också kunde tänka sig en större utflyttning om husen byggdes:

”Och det är ju lite synd, när man trivs så bra att allt, jag väldigt många kommer att flytta då när man bygger de där husen... Ja man undra hur många i vårt stora hus, med så många lägenheter som bor där enbart för att det är så fint enbart med den här parken. Jag skulle kunna tänka mig minst 50-60% som tänker så.”

En man i 50-års ålder funderade också över hur hyresvärden skulle reagera och att även de borde ta hänsyn till dess konsekvenserna. Om husen som förslaget gäller

kommer att byggas och de får samma hyresvärd som de nuvarande husen har så menade han att antalet hyresgäster för värden knappast skulle öka med de 24 nya lägenheterna. 12 stycken av dem som närvarade vid de olika intervjutillfällena uttryckte sig klart att det skulle komma att flytta om husen byggdes. En kvinna förklarade varför:

”Man kan ju se här, för vi har ju Gamla Övägen väldigt nära inpå oss men det som är skönt är ju att vill jag inte se trafiken så vänder jag mig om åt andra hållet och då har jag det här gröna. Så jag kan ju liksom vända mig åt vilket håll jag vill se. Man klarar av Gamla Övägen bra om man får det gröna. Men tar man dån det gröna då kan man lika gärna flytta”.

En av dem som inte själv funderade över att flytta, en 50-årig kvinna, hade dock förståelse för dem som tänkte göra det:

”Visst är det skönt när man sitter på uteplatsen att det är lite lugnt, det lär det ju inte bli nu. Nu är väl inte det här en massa bostäder för en massa barn kan jag tänka mig men...Ja herregud, det är väl klart att de inte vill bo kvar i det där höghuset där om de får allt det där framför sig”.

En annan konsekvens som en eventuell nybyggnation kunde få, menade några boende, var den ökade inbrottsrisken som man trodde fler boende skulle innebära. Främst var det en man, som själv blivit utsatt för inbrott i området som höjde en varningens finger:

”Det är därför jag är lite skeptiskt mot det här för nu när de har renoverat så kan man gå upp för trappen och det är precis öppet och inbrottsrisken ökar i alla fall. Alla grejer vi får ha lösa här får vi ta in. Och jag tror även vi som bor på nedre botten har våran uppgång genom balkongen skulle drabbas av flera inbrott om flera hus kom i närheten”.

Han fortsatte senare:

”Hur som helst är det så att ökar antalet människor som bor fast i området så ökar antalet inbrott definitivt, det är jag helt säker på. Nu är det rätt lugnt här tack vare att folk vill inte, men jag är övertygad om att det försvinner mer prylar från balkongerna runt omkring”.

En yngre kvinna hade samma tankar vid ett senare intervjutillfälle:

”Dels kommer de här husen att vara attraktiva för våra kriminella att gå in i. Ju mer parkeringsplatser vi får i området, desto mera drar vi hit kriminaliteten. Där har du

en stor del till varför de inte skall bygga här. Tre gånger har de varit nere i källaren hos oss”.

Slutdiskussion

Elisabeth Lilja har på ett mycket tydligt sätt redogjort för den fysiska omgivningens struktur inverkar på människors identitetsskapande processer i *Den ifrågasatta förorten*. Hon skriver bland annat att identitet skapas i samspel med omgivningen genom att vi tar miljön i känslomässig besittning. Detta, menar hon, har en avgörande betydelse för identitetsskapandet och börjar redan på lekplatsen. Som denna studie har visat så hade många av de intervjuade bott i området en längre tid, flera till och med sedan husen byggdes på 1950-talet, och följden av det borde vara att identiteten var djupt rotad i omgivningen. Identitetsskapandet är en ständigt pågående process som tar lång tid att bygga upp och det är därför förändringar i landskapet kan få så stora konsekvenser. Lilja skriver om kontinuitet i omgivningen och återger arkitekten och forskaren Finn Werne: ”Den platslöse bryr sig inte och kan i grunden inte känna samhörighet med varken bebyggelse eller människor. Utan förflutet och utan framtid”.⁹³

Det moderna samhället och dess snabba förändringar försvårar för oss att känna tillhörighet till en viss plats och skapa en stabil identitet. Zygmunt Bauman har på ett väldigt genomgående sätt diskuterat detta med hjälp av metaforen turister i det postmoderna samhället och han menar att den stabila identiteten inte är det eftersträvarvärda längre.⁹⁴ Denna studie har dock visat hur högt ett bevarande av den fysiska omgivningen kan värderas och hur måna de intervjuade var att behålla omgivningen som den är. För att återgå till Liljas resonemang utgår hon också, i likhet med Bauman, från en föränderlig värld men hon hävdar att den fysiska omgivningen kan upplevas som mer betydelsefull eftersom det är något statiskt att hålla sig fast vid. Vidare menar hon att det är just de materiella tingen som därmed skapar säkerhet och tillit. Enligt Lilja så byggs identitet upp mellan bebyggelse och de verksamheter, händelser och människor som är knutna till platsen.⁹⁵

⁹³ Elisabeth Lilja, *Den ifrågasatta förorten* (Centraltryckeriet, 1999) s. 17.

⁹⁴ Zygmunt Bauman *Vantrivs i det postmoderna* (Daidalos, 1998), s. 115ff.

⁹⁵ Lilja, s. 21.

Arnstberg & Bergström menar att fysiska miljöer är i allt högre utsträckning indragna i vår tids identifikatoriska processer och det är därför mycket viktigt att den som professionellt sysslar med planering skaffar sig förståelse för vår tids identitetsprocesser.⁹⁶ Att identifiera sig med, och tillhörighet till, sitt område gör också ofta att man som boende känner en stolthet över att tillhöra området. Detta grundas i att det blir roligt att visa upp sig område vilket ökar självkänslan, som Lilja nämner. Enligt henne skapas identiteten i omgivningen genom tre olika dimensioner. En tids, en rums- och etisk dimension, m a o hur länge man bott i området, hur området ser ut samt de värden och värderingar som man tillskriver omgivningen.⁹⁷ Den etiska dimensionen är en sällan uppmärksammas aspekt av identitetsskapandet i omgivningen. Lilja menar att det är de osynliga värden i omgivningen är meningsskapande processer som är viktiga för att skapa självkänsla och stolthet. Hon menar att människan skapar i sin omgivning en bild av sig själv som blir en del av identitetsskapandet. Det är dessa bilder som sedan visas upp för omvärlden. Detta kan till och med innebära, menar hon, att en positiv identitet i boende ger en större vilja att integrera med andra människor.⁹⁸

Dessa bilder som Lilja skriver om kan översättas till betydelsen av ett gott rykte. Andra människor syn på, och föreställningar om, den plats man bor på har stor betydelse för identitetsskapandet. Det finns en mängd studier och forskning om detta och den moderna förorten. Bl.a. Åke Daun har genom sin klassiska studie *Förortsliv*, och området Vårberg utanför Stockholm, visat på hur önskan om att lämna ett område skapas och upprätthålls av omgivningens syn på området.⁹⁹ Det är därför viktigt att boplatsen också har ett gott rykte för att önskan om att stanna kvar skall infinna sig och identiteten kan rota sig i den fysiska omgivningen. Enligt Arnstberg och Bergström så bygger vi både bilden av oss i andras ögon och den egna självkänslan genom det sätt på vilket vi bor. De menar till och med att många områden med såväl fina lägenheter som vacker och välvårdad yttre miljö har blivit avflyttningsområden på grund av dåligt rykte.¹⁰⁰

⁹⁶ I Karl-Olov Arnstberg & Inger Bergström, *Åtta postulat om planering* (Formas, 2001) s. 36.

⁹⁷ Lilja, s. 95.

⁹⁸ Lilja, s. 100.

⁹⁹ Åke Daun, *Förortsliv* (Bokförlaget Prisma, 1974).

¹⁰⁰ Arnstberg & Bergström (2001) , s. 113.

Utifrån de diskussioner som detta projekt har omfattat så har det vid flera tillfällen framkommit att Klingsbergsområdet har ett mycket gott rykte som boplats bland de boendes vänner och bekanta. Detta rykte grundar sig, enligt de intervjuade, mycket i närheten till grönskan och den naturmark som förslaget omfattar. Om det området nu skulle bebyggas så är det föga troligt att det goda ryktet skulle kvarstå och det skulle i sådana fall kunna innebära stora negativa konsekvenser för identiteten och tillhörigheten i boendet för de som nu bor där. Om den stora utflyttningen som också talades om vid diskussionerna skulle bli verklighet och en tätare bebyggelse och därigenom ett mindre attraktivt område skulle gestalta sig skulle det kunna resultera i ett flertal tomma lägenheter. En situation som är värt att reflektera över även vid andra förslag där naturmark ersätts av bostäder.

Ett gott rykte för bostadsområdet skapar för de boende en tillhörighet till området och en önskan om att bevara, vidhålla och därmed också känna ansvar och omsorg för sin omgivning. Att ryktet för ett område spelar stor roll för hur man upplever det får också stöd av Tony Cassidy när han tar upp betydelsen av den kognitiva upplevelsen av ett område. Han menar att rädsla snarare grundar sig i exteriören, rykten och erfarenheter av tidigare områden snarare än den faktiska realiteten.¹⁰¹ Detta skulle kunna vara en effektiv och rationell metod att planera utefter. Genom att planera med kvalitet och utefter de boendes önskemål så skapas ett självförsörjande område som tar hand om sig självt och där invånarna är måna om att hålla området fräscht och fint. På så vis undkommer kommunen stora ekonomiska kostnader i underhåll och uppfräschning av till exempel gårdar och parker.

För att ta upp ett klassiskt och till synes odödligt exempel när det gäller stadsplaneringsteorier så kan Jane Jacobs förtydliga detta fenomen när hon diskuterar avslumning. Enligt Jacobs så kan ett område fräschas upp och gentrificeras enbart genom att de boende stannar kvar under en längre tid och därmed förbättrar sin egen miljö. Detta, menar hon, är omöjligt för planerare att ta reda på utan istället skall de berörda själva visa vilka kvaliteter som finns och

¹⁰¹ Tony Cassidy, *Stress, Kognition och hälsa* (Studentlitteratur, 2003), s. 59.

vilka värderingar de boende har över vad som är av betydelse i livet.¹⁰² Intervjuer, diskussioner, dagsprogram och lokala forum kan därmed motverka det som Jacobs definierar som slum och dåligt rykte genom att invånarnas önskingar kommer fram och kan uppfyllas i den mån att de börjar trivas i sitt eget område, skapar tillhörighet och vill stanna och förbättra sin egen situation i det ursprungliga området – istället för att fly fortast möjlig.

Att vår hälsa påverkas av närhet och tillgång till gröna områden som parker och naturmark är ett påstående som många kan, även utifrån egna erfarenheter, hålla med om. Många av oss har säkert upplevt den uppiggande och uppfräschande känslan som en promenad i skogen kan ge och att den känslan även måste gå att få för dem som inte har samma rörelseförmåga är viktigt att ta hänsyn till. Människor som är handikappade eller har nedsatt rörelseförmåga på grund av ålder, sjukdom eller någon olycka måste även de få tillgång till den friska känslan. Därför spelar grönområden i innerstäderna inte bara en stor roll för oss som rör oss i de centrala delarna större delen av vår vardag utan även än ännu större betydelse för dem som bara kan och är tvingade att röra sig inom tätortens gränser. Att planera för hälsa och välbefinnande är därför inte bara att planera för tillgången till rekreationsområden i städernas periferi och några centrala parker. Att planera för hälsa är också att planera för allas hälsa och det skall inkludera dem som kanske bara har möjlighet att röra sig ett par hundra meter från trappuppgången.

Som intervjuerna visade så var den direkta tillgängligheten, främst för barnfamiljer och pensionärer, en uppskattad kvalitet för de boende. Detta skulle innebära stora förändringar i livsvillkoren för dem som har en nedsatt rörelseförmåga eller är för unga för att själva gå till närliggande parker. En tillgång till naturmark inom gångavstånd skulle heller inte bara öka vistelserna i naturen (och därmed hälsan) utan också, som Ulf G. Sandström menar, minska pendlingen.¹⁰³ Lite fågelsång och frisk luft borde vara en mänsklig rättighet, oavsett hur långt du kan gå, och därför behöver även tätorten många, mindre grönområden som renar luften och ger naturliv och invånarna. Precis som en av de ovan, under intervjuerna, citerade

¹⁰² Jane Jacobs, *The death and life of great american citites* (Vintage Books, 1992), s. 279.

¹⁰³ Ulf G. Sandström i Elander, s. 144.

påstående; ”När man tittar ut, det är så harmoniskt” så fyller ett grönområde ofta en främjande funktion för människor sinnen. Att känna frid i sinnet och harmoni över sin omgivning är något som har stor betydelse för identitet, trivsel, tillhörighet och hälsa m.m. för stadens invånare. Klas Tham hävdar till och med att först när människan sinnliga, känslomässiga och sociala behov tillgodoses kan det hållbara samhället uppnås. Han menar vidare att ett hållbart samhälle förutsätter hållbar människa och att en hållbar människa förutsätter ömsint omsorg och sinnlig lust.¹⁰⁴

Titti Olsson hänvisar till amerikansk forskning när hon menar att enbart utsikten genom ett fönster mot en park eller ett naturlandskap bidrar till att patienter tillfrisknar fortare, har mindre ont och är mindre deprimerade. Olsson menar också att svensk forskning visat att gamla personer som vistas ute i parker och naturområden använder mindre medicin, sover bättre och får bättre allmänkondition, minne och koncentrationsförmåga.¹⁰⁵ För att återigen hänvisa till Olsson resonemang så har vi alla, friska eller sjuka, unga eller gamla, rätt att få den stimulans till såväl inre som yttre aktivitet som en trädgård kan erbjuda. Enligt Olsson så finns det också en teori om att när människor får se och uppleva natur så startar olika hormonella processer i kroppen, vilka i sin tur har en positiv inverkan på immunförsvaret.¹⁰⁶ Så att planera för grönområden och mindre, lättillgängliga parker eller grönytor, är också att planera för kommuninvånarnas sinnesfrid, välbefinnande och harmoni. Och en frisk befolkning är inte bara en human önskan utan innebär också stora vinster för kommun och landsting i bland annat bättre arbetsmöjligheter, mindre sjukkostnader och ökat småföretagande. En vinst som troligtvis med marginal åter upp den kostnad som bevarande av tätortens gröonstruktur innebär.

Så avslutningsvis vill jag hävda, utifrån det empiriska material jag nu besitter, att ett litet, till synes betydelselöst, grönområde har stor betydelse för livsvillkoren för de människor som bor i våra centrala städer. Att genom förtätning bebygga dessa områden innebär enorma påfrestningar för både identitetsskapandet och villkoren för ett aktivt och hälsosamt liv för de boende.

¹⁰⁴ Klas Tham i Eva Dalman (red.) *Tänk – 21 inlägg om framtidens stad* (Ordfront, 2001), s. 63.

¹⁰⁵ Titti Olsson i Dalman (red.), s. 171.

¹⁰⁶ *Ibid*, s. 173.

Referenser:

- Arnstberg, Karl-Olov & Bergström, Inger, *Åtta postulat om planering* (Formas, Stockholm, 2001)
- Bauman, Zygmunt, *Vi vantrivs i det postmoderna* (Daidalos, Göteborg, 1999)
- Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Liber, Malmö, 2002)
- Cassidy, Tony, *Stress, Kognition och hälsa* (Studentlitteratur, Lund, 2003)
- Daun, Åke, *Förortsliv* (Bokförlaget Prisma, Stockholm, 1974)
- Dalman, Eva (red.), *Tänke – 21 inlägg om framtidens stad* (Ordfront, Stockholm, 2001)
- Denvall, Verner & Salonen, Tapio m.fl., *Välfärdens Operatörer* (Borea Bokförlag, Umeå, 1997)
- Elander, Ingemar (red.), *Den motsägelsefulla staden* (Studentlitteratur, Lund, 2001)
- Hartman, Jan, *Grundad teori* (Studentlitteratur, Lund, 1991)
- Jacobs, Jane, *The death and life of great american cities* (Vintage Books, USA, 1992)
- Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus, *Etnologiskt fältarbete* (Studentlitteratur, Lund, 1997)
- Kristensson, Eva, *Gröna Kvaliteter och socialt samspel* (Rapport R1:1997, Institutionen för Byggnadsfunktionslära, Lunds universitet, 1997)
- Lilja, Elisabeth, *Den ifrågasatta förorten. Identitet och tillhörighet i moderna förorten* (Centraltryckeriet AB: Borås, 1999)
- Merriam, Sharan B, *Fallstudien som forskningsmetod* (Studentlitteratur, Lund, 1994)
- Nyström, Jan, *Planeringens grunder* (Studentlitteratur, Lund, 1999)
- Repstad, Pål, *Närhet och distans* (Studentlitteratur, Lund, 1999)
- Svenska kommunförbundet och Byggforskningsrådet, *Samhällsplanering med aktiva medborgare* (Byggforskningsrådet, Stockholm, 2000)

Internet:

- Humanistiska-samhällsvetenskapliga rådet, Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet, 1990)
- <http://www.vr.se/VRDoc/ResourceDataRenderer?resourceDataId=3784&stream=true>, 2005-02-28, kl. 12:30.
- http://www.hnab.se/HSO/Area/area_info_cm.aspx?cmguid=e43a58c3-09ce-4156-9c59-269bdb592b2f, 2005-01-12, kl. 17:52

Boende på servicehus

Peter Sundqvist

Inledning och bakgrund

Denna studie kommer att handla om livsvillkor och identitetsskapande för boende på servicehus, men vi börjar med att gå tillbaka i historien och tittar först på servicehusets utveckling från fattigstuga till servicehus.

Fattigstugan kallades också för fattighus och var en byggnad som inhyste äldre fattiga och orkeslösa. Detta var inte den första formen av boende för äldre människor, men det var under denna form som boendet blev en vanlig företeelse i Sverige. 1734-års lag ålade församlingarna att inrätta fattigstugor, men detta efterföljdes inte överallt. Lagen fastställde att ”alle som bo i socken skola fattigstufwa bygga och uppehålla”.¹⁰⁷ Fattigstugorna var vanligast i södra och mellersta Sveriges skogsjordbruksbyggd. 1918 ersattes fattighusen av ålderdomshem i samband med att den nya fattigvårdslagen trädde i kraft. Lagen ålade kommunerna att inrätta ålderdomshem med helackordering och tillgång till vårdpersonal dygnet runt.¹⁰⁸ Dessa hus uppfördes enligt tidens ideal, i nationalromantisk stil, som skulle eftersträva hemtrevnad.¹⁰⁹ 1980 års socialtjänstlag införde termen servicehus som kom att innefatta även ålderdomshem och från 1993 kom även ålderdomshemmens rum att betraktas som servicelägenheter.

Ett servicehus är en boendeform bestående av ett flerbostadshus med utvidgad service i form av t ex städning, medicinsk omvårdnad, mathållning, hjälp med inköp, tillsyn. Lägenheterna är ofta utrustade med trygghetslarm och har tillgång till dagcentral. Servicehus ingår under boendekategorin äldreboende som är ett samlingsnamn för sjukhem med större resurser för medicinsk vård, gruppboende som oftast är avsedda för åldersdementa och även ålderdomshem med tillgång till vårdpersonal dygnet runt¹¹⁰.

¹⁰⁷ Anders Åman, *Om den offentliga vården byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen*, (Liber Förlag, 1976), s. 64.

¹⁰⁸ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=350871 2005-04-03.

¹⁰⁹ Göran Samuelsson, *Varför servicehus? En litteraturstudie om kategoriboende för äldre*, (Fou-byrån, 1985, rapport nr 12), s.8.

¹¹⁰ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=351740 2005-04-03.

Servicehuset som boendeform är något som de flesta av oss har en relation till. Antingen har man en släkting eller bekant som bor där eller kanske är man på väg att själv flytta in som hyresgäst på ett serviceboende. Eller också har man som i mitt fall arbetat på servicehus. Själv har jag arbetat på servicehus i olika kommuner både som omvårdnadspersonal och som undersköterska. Detta har gett mig en viss förförståelse i hur ett servicehus kan vara planerat och uppbyggt. Under min tid på dessa boenden har jag funderat över hur hyresgästerna påverkas av att komma från en ursprunglig hemmiljö till ett boende som hyresgäst på ett servicehus. Tanken på att intervjua några boende på ett servicehus och utifrån deras utsagor se om det fanns gemensamma tankar kring den aktuella boendesituationen föddes och jag började planera mitt första möte med fältet. Initialt läste jag in mig på den historiska utvecklingen av servicehusen.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie har varit att genom fältobservationer och intervjuer med boende på servicehus försöka ta reda på hur deras livsvillkor och identitetsskapande förändras genom en inflyttning till servicehuset.

Hur påverkas identiteten hos den boende av den nya boendeformen och vad har de boende för tankar kring detta. Hur skiljer sig det sociala livet åt från den ursprungliga privata bostaden till boendet på ett servicehus? Det förs en riklig debatt i media nu för tiden om att så många gamla sitter ensamma i sina bostäder. Men hur ser då situationen ut när de flyttar in i en annan boendeform som den jag här nu tänker studera. Det är kring dessa teman, i studiens inledande fas, intervjuerna kommer att kretsa kring.

Etik

Jag har valt att anonymisera mina informanter, genom att ge dem fingerade namn. Detta i samråd med mina informanter, för att de inte skall känna sig utlämnade inför grannar, anhöriga och personal. Eftersom ett servicehus kan ses som en sluten enhet där det enligt några av informanterna kan florerat mycket rykten bland både personal och boende så har jag i samråd med informanterna kommit fram till att heller inte ange vilket specifikt servicehus som studien bygger på. Jag har också

initialt inför studien diskuterat forskningsetiska regler och informerat dem om deras eget val av deltagande.¹¹¹

Det aktuella huset

Servicehuset i denna studie ligger i ett mindre samhälle i utpräglad jord- och skogsbruksbyggd. Servicehuset är som många andra av landets servicehus byggda på 1960-talet och placerat i samhällets centrum på promenadavstånd från både affärer, park och kommunikationer. Huset innefattar ett 70-tal lägenheter i varierande storlek. Där finns mindre ettor med kokvrå, ettor med kök och tvårumslägenheter med kök. Samtliga lägenheter förfogar över eget badrum.

Huset har under årens lopp byggts ut i takt med att även samhället har vuxit och efterfrågan ökat.

Lägenheterna hyrs genom kommunen. En bedömning av varje ansökan görs för att bedöma den sökandes totala vård och omsorgsbehov.

Möte med fältet

Ritningar och dokument

Jag kontaktade initialt kommunen på den ort där servicehuset var beläget och fick där igenom tillgång till den dokumentation som delas ut till hyresgäster vid det aktuella boendet. Här fick jag också möjlighet att ta del av kartor över dels närområdet där huset var beläget samt planritningar över själva huskroppen, med de olika lägenheterna och gemensamhetsutrymmena inritade. Jag studerade husritningarna och markerade vilka gemensamhetsutrymmen som fanns i förväg innan jag besökte själva huset

Fältobservationen

Jag genomförde min fältobservation med en öppen observation som metod.¹¹² Under två dagar uppehöll jag mig i de offentliga delarna av servicehuset. När frågor ställdes förklarade jag att jag var där i egenskap av student och att jag gjorde en observationsstudie, men jag gick inte in i detalj på vad som jag observerade.

¹¹¹ Steinar Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Studentlitteratur, 2001) s. 104-114.

¹¹² Pål Repstad, *Närhet och distans* (Studentlitteratur, 1999), s. 28.

Jag rörde mig i lokalerna och noterade i vilken utsträckning personer vistades i lokalerna. Jag noterade också i vilken utsträckning människor stannade upp vid till exempel vid spontana sittplatser (till exempel en soffgrupp i en korridor) för att träffas, samtala eller bara vila sig litet. Jag såg dock inte många boende som uppehöll sig i de gemensamhetsutrymmen som fanns tillgängliga. Lokalerna såg mest ut som stilleben. De flesta som rörde på sig var vårdpersonal. Servicehuset hade dock lokaler utrustade med slöjdredskap både för metall- och träbearbetning. Där fanns även en vävstuga och ett kök för rehabiliteringsverksamhet. Ingen av dessa lokaler nyttjades, förstod jag senare, eftersom hyresgästerna nu var allt för gamla och sjuka för att kunna delta i allt för fysiskt ansträngande aktiviteter. Den aktivitet som erbjuds på det aktuella servicehuset var vid tiden för denna studie psalmsång en gång i veckan, en aktivitet inte helt ovanlig på servicehusen har jag märkt under mina år som anställd personal på olika servicehus. Det fanns även anslag från en frivilligorganisation som erbjöd promenader och andra sociala aktiviteter till intresserade.

Intervjuer med boende

Under min fältobservation uppkom spontan kontakt med några av de boende och som resultat av detta bestämdes i några av fallen att vi skulle träffas igen för att under interjuvform tala vidare om mina funderingar. Intervjuer har utförts dels hemma hos de boende, då detta var det mest praktiska för dem, men även i kompletterande syfte via telefon. I båda fallen har intervjuerna spelats in på band i samråd med informanterna. Jag har använt mig av en semi-strukturerad intervjuform under mina intervjuer.¹¹³ Detta för att mina informanter själva skulle få utrymme att tala fritt i så stor utsträckning som möjligt, men att det ändå finns vissa teman som vi följer i vårt samtal. Det har förekommit dialektala problem under intervjuerna och här fyllde bandinspelningen en viktig funktion eftersom jag kunde gå tillbaka och lyssna fler gånger vilket gjorde att jag kunde komma över de dialektala problemen och bättre kunna förstå informantens resonemang. I de fall då jag inte förstod innebörden av orden så har jag till min hjälp haft en liten lokal dialektal ordlista till hands.¹¹⁴ Mina insamlade data har sedan kodats och analyserats genom Grundad Teori som metod.¹¹⁵

¹¹³ Alan Bryman, *Sambällsvetenskapliga metoder* (Liber Ekonomi, 2002) s.301.

¹¹⁴ Ordlistan med äldre dialektala uttryck fick jag genom kontakt med den lokala hembygdsföreningen

Presentation av informanterna

Informanterna är fem till antalet och jag har intervjuat dem enskilt, både på besök hos informanterna samt i vissa fall med kompletterande intervjuer via telefon. Av informanterna är fyra stycken kvinnor och en man. En av kvinnorna är inflyttad i samhället, övriga är infödda sedan generationer. Den inflyttade kvinnans kom till samhället som piga under mellankrigstiden.

Informanterna har alla varit bosatta på servicehuset i minst fyra år vid tiden för intervjuernas genomförande

Alma, 91 år, var lantarbetarhustru med inriktning på mjölkproduktion. Rut, 90 år, var hemmafru. Hon gifte sig tidigt med en skogsbruksarbetare från orten och kom så in i det sociala livet i samhället. Ester, 88 år, var lantarbetarhustru. Märta, 90 år, var fabriksarbeterska inom möbelindustrin. Sven, 87 år, var lantarbetare.

Analys

Vikten av anhöriga och släktskap

Under samtals gång återkommer samtliga informanter till den trygghetskänsla som finns genom att de känner många i och omkring servicehuset. Det är då främst släktingar som de talar om. De är alla släkt med någon annan på huset både som boende och som personal. Alma har tre bröder boende på huset och några av barnbarnen har jobbat där, om än dock på andra avdelningar. Denna närhet till släktingar skapar enligt de boende en möjlighet till en eventuell samvaro när tid och sjukdom tillät. Genom släktbanden har de något gemensamt sedan tiden innan vistelsen på servicehuset.

Ester som varmt pratade om sitt liv som lantbrukarhustru ansåg sig dock inte vara så mycket för det där med att prata. Hon och hennes make hade varit mjölkbönder samt även tidvis ägnat sig åt slakteri. De hade bott på en ensligt belägen gård utan både elektricitet och telefon. Besök på gården var något som inte hade hänt ofta. När det väl skedde upplevdes det som något negativt då ett besök alltid följdes av ett tackbesök, något de inte ansåg sig ha sig tid över till. Att nu efter att maken hastigt gått bort och mjölkproduktionen sålts av har hon levt ensam på gården

¹¹⁵ Gunilla Guvå, Ingrid Hylander: *Grundad teori – ett teorigenererande forskningsperspektiv* (Liber, 2003)

under några år fram tills ålderskrämporna blev allt mer tilltagande. Att behöva flytta in på hemmet såg hon inte som något positivt. Hon hade varit van vid att inte ha mycket människor kring sig. Här på huset sitter man uppemot 50 personer samtidigt i matsalen för att äta frukost. Det var något hon inte uppskattade. Hon ville kunna äta sina måltider i stillhet, inte i en sal med 50 andra boende.

Ester saknade också närheten till sin dotter som bor i en annan kommun. Hon önskade att hon skulle ha sökt plats i dotterns hemkommuns servicehus. För att på så sätt på ett bättre sätt kunna uppehålla en social kontakt av värde. Telefon var hon ju inte riktigt invand vid att använda som kommunikationsmedel.

I den mån man umgicks med andra i sin egen lägenhet var det i störst utsträckning med släktingar som man under en lång tid haft en relation till. Man umgicks inte med sin nuvarande granne bara för att man nu råkade bo grannar.

Dagcentralen

I samtalen kommer samtliga boende in på sina upplevelser av dagcentralen i huset. Dagcentralen fyller två funktioner, dels som matplats för de som så önskar och inte vill eller kan äta i den egna lägenheten, dels som en samlingspunkt om man önskar en stunds social samvaro med andra boende eller kanske matgäster utifrån. Det förekommer att även äldre som bor kvar i sina ordinarie hem kommer in och äter vissa dagar.

En aspekt som dock lyfts fram men i olika ordalag är känslan av osynlighet i dagcentralen, det vill säga att den är för stor i sitt format. Några boende pratar om hur huset tidigare varit planerat, det fanns flera mindre dagrum där man åt sin mat. De ansåg att denna form av rum gav en mer personlig atmosfär. De menade att den nya dagcentralen troligtvis kanske var mer rationell. Att exempelvis hysa in alla ätande i samma rum minskar ju spring för personalen, menade Rut.

Själva maten var dock något som informanterna upplevde som positivt. Samtidigt som känslan av storskalighet fanns i beskrivningarna så uppskattades måltiden. Maten beskrevs som rejäl och att man inte behövde fundera vad man hade framför sig på tallriken. Det var mat som man sedan tidigare i livet var van att äta.

Sven menade att det kunde kännas trevligare att ta sig till dagcentralen då han visste att det skulle serveras något riktigt gott, såsom saltad sill. De dagarna upplevde han att stämningen över lag var gemytligare i dagcentralen.

Att umgås bara för att man råkar bo på samma servicehus verkade inte vara aktuellt, men visst kunde det hända att de intervjuade kom i samtal med någon under middagen i dagcentralen, men oftast satt man på bestämda platser. Sven säger:

”...inte en måste till att begrunda vad en kan tänkas behöva säga om en skall ned till maten”

Någon ny konversationspartner fanns oftast inte vid bordet. Undantag från detta var i de fall då någon boende avlidit och en ny flyttat in i en lägenhet. Då tillkom det ju därmed en ny matgäst på den gamles plats i dagcentralen. Men enligt informanterna kunde det ju hända att man inte förut direkt hade träffats och då uppstod oftast inte heller någon spontan pratstund vid matbordet. Sven kommenterar:

”Det är ju inte mycket att man skulle prata med någon om man inte riktigt känner den sedan innan, det vet man ju inte vem det kan vara.”

De boende upplever att dagcentralen känns opersonlig och stor och att de inte brukar besöka den så ofta av sociala skäl, annat än för intag av måltider. Alma menar:

”När en är så gammal som mej så blir en liksom liten. Man liksom försvinner bland alla stolar i ett sånt stort rum”

Ingen av de boende nämner något av sällskapsrummen som finns i huset. Det är inplanerat tre spontana sällskapsrum i huskroppen. Tanken bakom dessa är att man under en inomhus promenad skall kunna stanna upp och sätta sig ned, flera stycken, då sällskapsrummen är möblerade med bekväma soffgrupper.

Egen täppa

Ingen av lägenheterna har någon egen trädgårdstäppa. Utanför servicehuset finns dock rabatter som sköts om av kommunala parkarbetare. Det finns planteringar med olika perenna gröna växter och även lite bärbuskar.

Synpunkter framkommer under intervjuerna om en avsaknad av den egna trädgården. Några skulle vilja ha något litet att sköta om själv i den mån de orkar. Två av informanterna hade efterfrågat att själva få så blomsterfröer utanför fönstret, men fått avslag på detta eftersom det skulle medföra extraarbete för kommunens parkarbetare som i då skulle belastas med mer att sköta om. Hur det var möjligt undrade Sven eftersom det enligt honom skulle bli mindre att göra för kommunens gubbar om han fick ta hand om en bit av rabatten.

Även fler bärbuskar önskades. I dagsläget finns planterat olika arter av vinbär men samtliga intervjuade pratade om att kunna plocka hallon igen, något som de saknade möjlighet till i sin nuvarande livssituation. Även lingon och blåbär saknades, men framför allt upplevelsen att vara ute i skogen och plocka dessa bär.

Märta berättade att hennes sonhustru brukade komma och hämta henne ibland på sommaren och ta henne med hem till familjegården och att hon då alltid brukade passa på att plocka med sig hallon i små påsar som sedan frystes in för att avnjutas under resten av året.

När de boende talade om sin utemiljö, omtalade de den bara i sommarskrud. Ingen berättade om upplevelser av utomhusvistelse i vintertid. Av samtalen att döma var det heller ingen som hade något intresse av att röra sig utomhus på vinterhalvåret. Sven däremot berättade att han tyckte om att sitta i fönstret och se på när det snöade, för då visste han att snöskottarkillen skulle få fullt upp.

Den egna lägenhetens betydelse

Bland mina informanter var det ingen som själv uppgav att de nyttjade de allmänna utrymmena för att träffas och umgås. Det handlade snarare om traditionella umgängen i det egna hemmet. Pratades man vid boende emellan så skedde detta framför allt i väntan på hissen. Att sätta sig ned i ett av de mindre soffrummen för samvaro verkade inte vara aktuellt. Ester berättade dock om att det förut varit två andra kvinnor som nyttjat soffgruppen en bit bort i huset, de brukade sitta där och handarbeta tillsammans.

Annars så träffas man hemma hos varandra, under traditionella former. Alma beskriver:

”Det blir väl mest att man umgås med de sina, som innan man flyttade inom dessa väggarna”.

Är det någon som kommer hem på besök så är det oftast någon som man är besläktad med, och då har oftast besöket med sig hembakt till kaffet sade Sven, som med en handvisning pekade bort mot sitt köksbord som var dukat både med vaxduk och med en liten plastblomma. Han berättade att han haft kvar duken sedan hustrun gått bort på 1970-talet och att duken för honom var viktig eftersom det var en av de sista saker de köpt gemensamt.

Eftersom intervjuerna genomfördes i informanternas egna lägenheter föll det sig naturligt att samtalet inledningsvis kom att handla om just den egna lägenheten. Det berättades om en speciell tavla på väggen eller en uppstoppad tjäder som stod uppe på en bokhylla. Exempelvis berättade Ester om att hon själv vävt mattorna i rummet. Vissa möbler hade gått i arv och della lyftes också fram i intervjuerna.

Vad som upplevdes som negativt av samtliga informanter var att de inte kunde välja tapeter själva. Sven poängterade det särskilt noga och kommenterade att de inte riktigt föll honom i smaken. De var lite väl moderna, helt gröna, som han uttryckte det. Informanterna pratade också om utsikten och i ett fall bristen på utsikt genom lägenhetens fönster. Lägenheterna låg i olika delar av huskroppen. I Esters fall var hennes enda utsikt en slänt täckt av gräs.

Att kunna sitta i fönstret och titta på livet utanför på gatan, på människor som passerade och andra händelser i samhället beskrevs som ett vanligt tidsfördriv när man var ensam hemma.

Sammanfattande diskussion

Under min fältobservation noterade jag att det fanns lappar uppsatta på anslagstavlor i servicehuset för att informera de boende om att det fanns möjligheter till att på promenadsällskap och även möjlighet att få följa med på ordnade utflykter. Dessa informationslappar var uppsatta av representanter för olika frivilligorganisationer. Frivilligorganisationers samspel med svensk äldreomsorg har varit vanligt sedan 1800-talet. Det var också frivillig-

organisationerna som var bland de första som började med socialt arbete.¹¹⁶ Här gav tillexempel genom resan till hembyggsgården en möjlighet till att återknyta identitetsmässigt till det liv som man levt innan man flyttade in på servicehuset. Tidigare forskning visar också på att det inom frivilligorganisationerna finns psykosocialt inriktade insatser som skall tjäna till att bryta ensamhet och ofrivillig social isolering.¹¹⁷ Det har dock ännu inte bedrivits någon omfattande forskning på frivilligorganisationernas inflytande över förutsättningarna för äldres livsvillkor på servicehus.

Mina informanter var medvetna om att det fanns resurser hos frivilligorganisationerna, men att de av olika anledningar inte orkade ta del av deras sociala aktiviteter.

Att det inte var någon aktivitet i de gemensamhetsutrymmen som var ämnade åt slöjdning m.m kan ha sin förklaring i att det i dagsläget förs en äldrepolitik där äldre i så stor utsträckning som möjligt skall kunna bo kvar i sina hem.¹¹⁸ Detta medför att de äldre som får tillgång till en lägenhet i ett servicehus nu för tiden har en mer komplex sjukdomsbild än under tidigare årtionde. Socialstyrelsen genomförde 2001 en studie i Sundsvall där man mätte de äldres behov av vård och omsorg i särskilt boende. Resultatet av studien visade att vårdbehovet på servicehus år 1999 var större än på 1978 års sjukhem.¹¹⁹

Önskan om mer grönska, att själv kunna vara mer delaktig i till exempel trädgårdsarbete var ett stort samtalsämne under interjuverna. Att just avsaknaden av trädgårdsarbete kom att bli en central del i de boendes tankar kring livsvillkoren på servicehuset kan säkert ha sin förklaring i att de alla spenderat största delen av sina liv på landsbygden i direkt närhet till naturen och att de därigenom har präglats av detta i sin identitetsskapande process. Grahn & Bengtsson har skrivit om betydelsen av äldres behov av att kunna vistas i trädgårdsmiljöer för att stärka välbefinnandet. Grahn & Bengtsson menar att trädgårdsarbetet för äldre skapar

¹¹⁶ Lena Dahlberg, *Äldreomsorgens aktörer*, i Lars Andersson (red), *Socialgerontologi*, (Studentlitteratur, 2002), s. 261.

¹¹⁷ Ibid., s. 264.

¹¹⁸ Birgitta Odén, *Den gamla goda tiden? Kvinnor i äldreomsorgen förr och nu*. I Andersson (red).

¹¹⁹ Sou 2003:91 *Äldrepolitik för framtiden – 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning. Slutbetänkande av den parlamentariska äldreberedningen senior 2005*. (Fritzes, 2003)

meningsfullhet och att de äldre blir harmoniska av närheten till trädgårdar. De poängterar dock att det ofta saknas trädgårdar i anslutning till särskilda boenden, alternativt att befintliga trädgårdar inte är funktionsdugliga.¹²⁰

Trädgården är också en plats som är i ständig förändring genom årstiderna och som kanske ger en större förankring i tidens gång än vad den slutna miljön gör inom servicehusets väggar, där tapeterna och väggarna inte ändrar färg och form efter årstiderna.

Den egna lägenheten, som också var den plats som samtliga informanter valde för intervjun utgjorde för dem det som de uppfattade som sin egen privata sfär i Servicehuset. Det var här som man inrett med sina personliga tillhörigheter och man hade de möbler som man hade en känslomässig förhållning till. Genom flytten till servicehuset hade samtliga informanter flyttat in på en mindre bostadsyta och detta hade medfört att de varit tvungna att välja bland sina tillhörigheter, vilket som skulle med i flytten. De mest värdefulla delarna av hemmet, det som mest präglade informanternas identitet var också de föremål som man kunde återfinna i lägenheterna. Samtliga av mina informanter hade vid inflyttandet själva helt kunnat välja ut det som man ville ta med sig i flytten.

Jan Paulsson skriver i texten *Rum för äldre* att bostaden är en fast punkt i tillvaron och att vi med våra tillhörigheter sätter prägel på bostaden.¹²¹ Att vi bygger upp en personlig existentiell plattform som berättar för omgivningen vilka vi är, bostaden blir en del av vår identitet. Detta visas även i min studie då samtliga informanter berättat om olika föremål i sina lägenheter och vad de har för känslomässig relation till dessa föremål. Paulsson menar också att det är viktigt för den person som skall flytta till ett boende att uppmana till att personliga tillhörigheter tas med då dessa säkrar en del av identiteten.¹²²

Att kunna sitta i sin lägenhet och ta del av livet utanför var också en del av boendet för mina informanter. Om detta skriver Lars Tornstam.¹²³ Han pratar om intimitet

¹²⁰ Patrik Grahn & Anna Bengtsson, *Trädgårdsrum – Rum i bostadens utemiljö* i red. Helle Wijk: *Goda miljöer och aktiviteter för äldre*. (Studentlitteratur, 2004), s. 137ff.

¹²¹ Jan Paulsson, *Rum för äldre* i red. Helle Wijk, *Goda miljöer och aktiviteter för äldre*. (Studentlitteratur, 2004) s. 22ff.

¹²² Ibid, s. 24.

¹²³ Lars Tornstam, *Åldrandets socialpsykologi*, (Raben & Sjögren, 1992) s. 157

på avstånd som ett exempel på hur gamla människor tycker om att leva. Intimiteten på avstånd avser att äldre människor till exempel föredrar att bo en trappa upp framför att bo på markplanet för att därigenom lugnt och tryggt kunna titta ned på alla händelser som sker nedanför fönstret, utan att själva behöva vara delaktiga.

Dagcentralen kom också i fokus under intervjuerna. Detta är också ett av de offentliga rum i byggnaden som de alla besöker frekvent då det är här det intar måltider. Vilka mål mat man äter under dagen var dock olika mellan informanterna beroende på vilken typ av mat-abonnemang man valt. Maten som serverades var informanterna över lag nöjda med. Anders Bergh har i studien *Servicehus, ett elände med massor av möjligheter* som bland annat behandlar måltidsplanering på servicehus skrivit om vikten av att det serveras svensk husmanskost i matsalen.¹²⁴ I min studie handlade informanternas upplevelse av dagcentralen om ett utanförskap och om att inte bli sedd på grund av rummets stora dimension.

Vikten av anhöriga nämns av informanterna som en viktig del av det sociala livet på servicehuset. De anhöriga är i denna bemärkelse en del av informanternas sociala nätverk. Bengt Ericsson skriver i *Äldre och det sociala nätverket* om betydelsen av sociala nätverk för äldre. Han nämner då anhöriga som en del i det informella nätverket som ger individen ett stort stöd i vad han kallar det normala livet. Vårdpersonalen ingår i stället i det formella nätverket som individen hellre tar stöd av då det gäller ens sjukdomsbild.¹²⁵ Informanterna i min studie tog aldrig upp personalen som en del av det sociala umgänget, förutom i de fall då personalen utgjordes av anhöriga.

Jag har via samtal diskuterat med boende på servicehus om deras tankar om deras boendeform och genom detta försökt röna ut de för den personliga identiteten viktiga aspekter så som vikten av en egen lägenhet med egna saker, vikten av mat man känner igen, vikten av en egen täppa och vikten av det gamla sociala nätverket.

¹²⁴ Anders Bergh, *Servicehus, ett elände med massor av möjligheter* i red. Margareta Lövne, *Leva och arbeta i servicehus – en studie av fem servicehus efter Ädelreformen* (Fou-rapport 1993:15 Stockholms socialtjänst, 1993) s. 108.

¹²⁵ Bengt Eriksson, *Äldre och det sociala nätverket* i Hans Ahlman mfl *Äldres liv och villkor – En kunskapsöversikt om vardagsliv, vård och omsorg*. (Hälsöhögskolan Väst Vänersborg, 1998) s. 161.

Genom detta har jag också diskuterat hur det sociala livet skiljer sig från den privata bostaden till boendet på servicehuset.

Slutsatser

Bevarandet av den egna identiteten är starkt kopplad till den egna lägenheten i servicehuset. Det är inom ramen för det egna boendet som den boende med hjälp av materiella ting, såsom till exempel möbler och prydnadsföremål kan spegla sin identitet och historiska bakgrund. Vid inflyttandet till servicehuset förlorade informanterna närheten till naturen som varit en viktig del av deras identitet. Här fanns en önskan om att i större utsträckning återigen få ta del av naturens närhet som en del av bevarandet av den individuella identiteten. Genom flytten till servicehuset kom informanterna i sitt dagliga liv i kontakt med fler människor genom att de vissa delar av dygnet vistades i kollektiva rum. Detta påverkade dem inte i någon större utsträckning då de oftast behöll det sociala kontaktnät som de hade haft innan inflyttandet på servicehuset. De gemensamhetslokaler som servicehuset erbjuder används inte i någon större utsträckning av de boende men de uppskattar den mat som erbjuds i dagcentralen, då de anser att maten är en viktig del av identiteten, något som de historiskt kan förhålla sig till.

Referenser

Tryckta källor:

- Ahlman, Hans, *Äldres liv och villkor – En kunskapsöversikt om vardagsliv, vård och omsorg* (Hälsö högskolan Väst Vänersborg 1998)
- Andersson, Lars, (red.) *Socialgerontologi* (Studentlitteratur, 2002)
- Bergh, Anders, *Servicebus, ett elände med massor av möjligheter i red. Margareta Lövne, Leva och arbeta i servicebus – en studie av fem servicebus efter Ädelreformen* (Fou-rapport 1993:15 Stockholms Socialtjänst, 1993)
- Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Liber Ekonomi, 2002)
- Grahn, Patrik & Bengtsson, Anna, *Trädgårdsrum – Rum i bostadens utemiljö* i red. Helle Wijk: *Goda miljöer och aktiviteter för äldre*. (Studentlitteratur, 2004)
- Paulsson, Jan, *Rum för äldre* i red. Helle Wijk: *Goda miljöer och aktiviteter för äldre*. (Studentlitteratur, Lund, 2004)
- Repstad, Pål, *Närhet och distans* (Studentlitteratur, 1999)
- Samuelsson, Göran, *Varför servicebus? En litteraturstudie om kategoriboende för äldre*. (Fou-byrå 1985 rapport nr 12)
- Sou 2003:91 *Äldrepolitik för framtiden – 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning. Slutbetänkande av den parlamentariska äldreberedningen senior 2005* (Fritzes 2003)
- Tornstam, Lars, *Åldrandets socialpsykologi*, (Raben & Sjögren 1992)
- Åman, Anders, *Om den offentliga vården- byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen*, (Liber Förlag, 1976)

Internet:

Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se>

Att bo i kollektivhus

Annika Widén

Inledning

Bakgrund

Bostäder byggs för att fylla samma ändamål men på olika grunder. Under 1900-talet förändrades bostadsbyggandet i Sverige i takt med den ökade urbaniseringen. Det första kollektivhuset byggdes i mitten på trettioåret i Sverige. Syftet var främst att med den kollektiva boendeformen försöka frigöra kvinnan mer från hemmet. Genom att kollektivisera och effektivisera många hemarbetsysslor skulle kvinnan få mer tid till förvärvsarbete och fritid. Men kollektivhuset fick ingen större genomslagskraft, det ideologiska idealet om att kvinnans plats var i hemmet var starkare.¹²⁶

Först i början på sjuttioåret aktualiserades kollektivhuset på nytt och då främst inom kvinnorörelsen. Problem var liksom på 1930-talet kvinnors dubbelarbete. Det fanns en stor efterfrågan på kvinnlig arbetskraft och kvinnors utbildningsnivå hade höjts. Skillnaden nu mot tidigare var att jämställdhet även hade blivit en politisk fråga. Detta avspeglade sig även i ideologin om kollektivhus. Till skillnad mot 1930-talet skulle arbetskraft inte längre användas till att underlätta hemarbetet. Istället skulle hyresgästerna samarbeta, både män och kvinnor och samtidigt som gemenskap skulle växa fram.¹²⁷

Kollektivhuset vilken min studie utgår ifrån är ett av de först nya kollektivhusen som byggdes under åttiotalet. Det ägs av ett kommunalt bostadsbolag och är centralt beläget i en medelstor stad. Tillkomsten av kollektivhuset präglades av debatten och reformarbetet främst under sjuttioåret. Det handlade om resurshushållning, utveckling av socialtjänsten och bättre äldreomsorg, jämlikhet

¹²⁶ Annika Almqvist, *Drömmen om det egna huset, från bostadsförsörjning till livsprojekt* (Sociologiska Institutionen Uppsala Universitet, 2004), s. 48-53.

¹²⁷ Ibid. s. 57-60.

och förnyelse av boendet.¹²⁸ Visionen för den nya boendeformen var att återskapa en plats där människor kunde på ett naturligt sätt umgås med varandra. Gemenskap och integration var två nyckelbegrepp när kollektivhuset byggdes. För att uppnå en integrerad boendesammansättning byggdes lägenheter för människor i olika levnadsförhållanden, människor med handikapp och serviceboende för de äldre. Det byggdes även gemensamma lokaler som främst kunde användas av de serviceboende under dagen, och av de andra hyresgästerna på kvällar och helger. Det fanns både ekonomiska och sociala motiv bakom planeringen av de gemensamma lokalerna i kollektivhuset.¹²⁹

Sammanfattningsvis kan man säga att kollektivhuset kom att vila på fyra ideologiska hörnstenar. Den första hörnstenen var ett boendialternativ för hushåll ifrån vanliga inkomstskikt. Den andra hörnstenen var som jag tidigare nämnt, en boendeform som utvecklade gemenskap och kollektivt handlande. Den tredje hörnstenen var att pröva om kommunens omsorgsansvar kunde lösas på bättre sätt i kollektivhuset. Den fjärde och sista hörnstenen var att underlätta människors vardagsliv genom mer praktiskt och tillgänglig service.

Beskrivning av kollektivhuset

Kollektivhuset som studien utgår ifrån består av 179 lägenheter, varav 35 lägenheter är servicelägenheter för pensionärer och 9 lägenheter är planerade för handikappade. Det finns olika lägenhetstyper med olika planlösningar, från ett rum och pentry till fem rum och kök. Lägenheterna är uppbyggda kring 13 trapphus eller ”huskroppar” som har varierande höjder, från 3 till 7 våningar. Servicelägenheterna för pensionärer och handikappade är placerade i tre trapphus, inplacerade med de andra hyreslägenheterna.¹³⁰ Varje trapphus har en egen entré.

Det som mest skiljer kollektivhusets bostadsform från andra bostadskvarter är dess karaktäristiska korridorsystem som finns på bottenplan. Från huvudentrén följer en huvudkorridor likt en inglasad inomhusgata med små inomhustorg på strategiska platser. Ytterligare tre korridorer korsar huvudkorridoren och leder till lägenheter

¹²⁸ Britt Pedersen, *Kollektivhuset Stolphyckan, från idé till verklighet* (Statens råd för byggnadsforskning, 1991) s. 23-27.

¹²⁹ Ibid. s.14-15.

¹³⁰ Ibid. s. 43.

och trapphus. Korridorsystemet binder samman alla de gemensamma lokalerna med trapphusen och dess lägenheter.¹³¹

De gemensamma ytorna är som jag tidigare nämnt byggda utifrån ett ekonomiskt och socialt motiv från kommunens sida. Förhoppningarna var att lokalerna skulle få varierande användningsområden som nyttjades flitigt och samtidigt skulle detta leda till sociala kontakter och gemenskap mellan grannar.¹³² I jämförelse med tidigare byggda kollektivhus är den största skillnaden att de gemensamma lokalerna till ungefär hälften är lokaler som kan disponeras till äldre-, handikapp- och barnomsorg. Den andra hälften av de gemensamma lokalerna är yta som tagits från de vanliga lägenheterna. Detta innebär att en vanlig lägenhet i kollektivhuset är cirka 10 % mindre än standardytan för en vanlig lägenhet.¹³³

De gemensamma lokalerna ligger på bottenvåningen. Här finns det bland annat matsal med centralkök, kafé, keramikverkstad, vävstuga, snickeri, målarverkstad, metallverkstad, fotolab, gymnastiksal, gästrum och uthyrningslokal. Tanken med dessa lokaler är att ge möjlighet till en bra uppväxtmiljö och meningsfull fritid.

Det kommunala bostadsföretaget som äger kollektivhuset är ansvarigt för uthyrningen av lägenheterna. Alla hyresgäster är även anslutna till kollektivhusets boendeförening och innan man flyttar in får man information om vilka rättigheter och skyldigheter som följer med boendet. De åtaganden som finns är uppdelade mellan trapphusen, i övrigt ligger det på frivilliga grupper. Trapphusets åtagande innebär ett värdskap under kvällar och helger då nycklar till de olika lokalerna förmedlas. På grund av husets storlek och det kollektiva organiserade ansvaret går det att bo i kollektivhuset även om hushållet under perioder inte kan eller vill delta i det kollektiva livet.¹³⁴

¹³¹ Britt Pedersen, s. 46.

¹³² Ibid. s.14.

¹³³ Ibid. s.43-47.

¹³⁴ Ibid. s.144.

Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med den här studien är att studera den kollektiva boendeformen i det lokala rummet och dess betydelse för de boendes identitetsskapande och livsvillkor. För att uppnå syftet har jag valt följande huvudfrågor; på vilket sätt identifierar sig de boende med kollektivhuset? Vilken betydelse har kollektivhuset för de boendes identitetsskapande idag?

Metod

För att få kunskap om vilken betydelse den kollektiva boendeform har för identitetsskapandet, kommer jag att använda mig av informanter som bor i kollektivhuset. Det empiriska materialet som ligger till grund för studien bygger på intervjuer med sammanlagt fem personer, tre kvinnor och två män.

Observationer

Vid två olika tillfällen gjorde jag observationer i kollektivhuset för att få mer kunskap om det jag studerar. Eftersom kollektivhuset är en öppen miljö¹³⁵ hade jag inga problem att genomföra mina observationer. Däremot kände jag mig obekvämt i rollen som observatör när jag satt i en trappuppgång under min första observation. Den andra observationen gjorde jag i kollektivhusets matsal vid lunchtid. Vid detta tillfälle frågade jag en personal för serviceboendet om tillåtelse. Dessa observationer kom även att ge mig en bättre uppfattning och förståelse om det som sas i samtal med informanterna.¹³⁶

Informanter

Min första informant träffade jag genom en kurskamrat och den har i sin tur föreslagit de andra informanterna. Jag hade som föresats att använda mig av informanter i olika åldrar, kön och civilstånd, för att med detta urval få ett bredare perspektiv på min studie. Jag har valt att använda fingerade namn på informanter enligt överenskommelse vid intervjutillfällena med informanterna. Här följer en kort presentation av informanterna. Johan 21 år, har för tillfället studieuppehåll och bor sedan 8 år i kollektivhuset med sin mamma. Lisa 30 år, och arbetar inom det

¹³⁵ Alan Bryman, *Sambällsvetenskapliga metoder* (Liber, 2001), s. 278-280.

¹³⁶ Gunilla Guvå & Ingrid Hyllander, *Grundad teori – ett teorigenererande forskningsperspektiv* (Liber, 2003), s. 35.

sociala med ungdomar. Lisa är sambo och de har ett gemensamt barn och de har bott i snart två år i kollektivhuset. Lisa har tidigare bott i kollektivhuset under en period när hon utbildade sig. Irene, är i fyrtioårsåldern och är utbildad pedagog. Hon är singel och har barn. Irene har bott i kollektivhuset i snart 8 år. De två sista informanterna är ett par, Lena och Bo som är i femtioårsåldern. Lena har akademisk utbildning och Bo arbetar inom landstinget. De har barn och har bott i kollektivhuset i drygt 20 år.

Intervjuer

Vid intervjutillfällena använde jag mig av ostrukturerad intervju, vilket innebär en betoning av mer generella formulering av frågeställningar. Detta bidrar till att informanternas egna synsätt och uppfattningar sägs och får större vikt.¹³⁷ Alla intervjuer är inspelade på minidisk hemma hos informanterna och därefter har de transkriberats. Vidare har jag analyserat materialet genom att först koda det, för att sedan bryta ned och omformulera det till kategorier.¹³⁸ Dessa kategorier har jag sedan analysera vidare och jämfört med olika teorier.

Etiska förhållningssätt och problematik

I samband med intervjuerna upplyste jag informanterna om de grundläggande etiska frågor som rör forskningen. Jag utgick ifrån de etiska regler och principer som finns inom humanistisk samhällsvetenskaplig forskning.¹³⁹ Informanterna hade inga större restriktioner angående det intervjuade materialet eller den transkriberade texten. Endast en informant ville läsa den transkriberade texten. Jag har känt ett stort ansvar för hur jag har tolkat materialet och att jag förstått informanterna rätt. Detta har inte varit lätt och jag vill påminna läsaren om att i den här kvalitativ studie strävar jag efter att arbeta utifrån informanternas upplevelser och erfarenheter. Jag vill dock påminna om att de tolkningar och antaganden som jag gjort är mina utifrån det empiriska materialet.

¹³⁷ Alan Bryman, s. 301ff.

¹³⁸ Ibid. s. 377.

¹³⁹ www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12 2005-03-23 kl. 20:35

Urval och källkritik

I denna studie har jag inte arbetat utifrån ett genusperspektiv, vilket skulle vara intressant med tanke på kollektivhusets ursprungliga syfte på 1930-talet, det vill säga att frigöra kvinna från hemmet. Anledningen till att jag inte har använt mig av ett genusperspektiv beror på att informanterna inte belyst detta perspektiv enligt min mening. Anledningen till att jag inte använt mig av pensionärer från servicehuset, beror på att de var svårare att få tillträde till pensionärerna som informanterna.

Teoretisk utgångspunkt

För att få kunskap i hur informanternas identitet formas och skapar mening genom deras boende, har jag valt att använda mig av Richard Jenkins teorier. I boken *Social identity* beskriver han teorier om hur sociala identiteter fungerar och konstrueras. Enligt Jenkins karakteriseras social identitet av att människor både interagerar som enskilda individer och som kollektiv med varandra. De individuella och kollektiva identiteterna ger mening åt varandra och bildar två aspekter, nominell och virtuell identitet. Den nominella identiteten är namnet eller beskrivningen av identiteten. I den här studien är kollektivhusboende den nominella identiteten. Den virtuella identitet handlar om erfarenheten av en identitet, erfarenheten av att bo i kollektivhus.¹⁴⁰ Social identitet är en praktisk process, där både individuell och kollektiva identiteter växelverkar dialektalt med varandra. Den största skillnaden mellan dessa är att individuell identitet betonar skillnader, medan den kollektiva betonar likheter.¹⁴¹ Det är genom denna process som alla identiteter formas och skapas. I sin beskrivning av kollektiv social identitet skiljer Jenkins mellan gruppidentifikation och social kategorisering. Gruppidentifikation består av grupper där individerna identifierar sig själva som kollektiv. Medan social kategorisering består av individer som blir identifierade av andra.¹⁴²

Dessa teoretiska ramar kommer att ligga som grund för hur sociala identiteter gestaltas och iscensätts när jag studerar mitt material. Även om informanterna delar samma aspekt av nominell identifikation, kan den virtuella identifikationen

¹⁴⁰ Richard Jenkins, *Social identity* (Routledge, 2004), s. 76-78.

¹⁴¹ Ibid. s. 15.

¹⁴² Ibid. s. 79ff.

vara olika för olika personer eftersom de förmodligen inte har gjort samma erfarenheter och inte upplevt lika praktiska konsekvenser och betydelser.

Analys

Eftersom syftet med studien är att ta reda på vilken betydelse den kollektiva boendeformen har för individens identitetsskapande, har jag valt att fokusera på de teman som framkommit från det empiriska materialet. Det genomgående temat som framkommit är den sociala gemenskapen som finns i kollektivhuset.

Som jag tidigare skrivit kommer jag att använda mig av sociologen Richard Jenkins teorier om sociala identiteter, se hur informanterna i kollektivhuset bland annat identifierar sig som grupp och gestaltar detta. Vidare kommer jag att studera de olika nivåerna av social gemenskap som finns i kollektivhuset och deras betydelse för hyresgästerna. I detta avsnitt kommer jag att använda mig av tidigare etnologisk forskning om det lokala rummets betydelse för individen. Denna forskning har andra utgångspunkter än vad jag haft, men jag har ändå kunnat relatera och jämföra kring de olika analyser som författarna gjort.

Till sist kommer analysen att belysa de gemensamma lokalernas betydelse för den sociala gemenskapen.

Inledningsvis kommer jag att studera hur informanterna identifierar sig med kollektivhuset genom att beskriva anledningen till varför de flyttade till kollektivhuset. Därefter kommer de olika gemenskaperna i kollektivhuset att redovisas samt dess betydelse för informanterna. Efter de olika gemenskaperna kommer de gemensamma lokalernas betydelse att lyftas fram. Därefter diskuteras kollektivhusets förändringar och till sist sammanfattningen som får avsluta studien.

Varför kollektivhus?

Jenkins beskriver hur gruppidentifikation sker genom att individer identifierar och diskriminerar, kommunicerar och förhandlar, klassificerar och associerar sig själva med eller investerar i något.¹⁴³ Genom dessa begrepp studerar jag varför

¹⁴³ Richard Jenkins, s. 4.

informerarna valde att flytta till kollektivhuset och hur de identifierade sig med kollektivhuset.

Lena och Bo som varit med sedan starten av kollektivhuset sökte sig till kollektivhuset för att som de uttryckte sig ”var intresserade av kollektivhusidén”. Deras förkunskaper om kollektivhuset samt tidigare positiva erfarenheter av matlagingskvällar med vänner var bidragande orsaker till att de ville flytta till kollektivhuset. De hade aldrig bott i kollektiv tidigare och hoppades att denna boendeform kunde ge möjlighet till den typen av samvaro som de tidigare haft erfarenhet av bland vänner. Bo berättar om deras förväntningar på kollektivhuset:

– att det skulle vara ett hyreshus där man hade bättre, lite mer grannkontakt...att kollektivhuset skulle ge möjlighet till den typen av samvaro att man kanske kunde käka tillsammans när man ändå gör det.

Lena och Bo kände att de kunde identifiera och associera sig med de visioner som kollektivhuset byggdes på och att boendeformen kunde förverkliga en granngemenskap som tilltalade dem.

Visionen som kollektivhuset byggdes på intresserade även Irene. Hon blev intresserad efter att hon läst om huset och besökt vänner i kollektivhuset. Det som intresserade Irene var bland annat tanken på gemenskap och att praktiskt underlätta hushållsarbetet, framför allt genom de gemensamma matkvällarna. Gemensamt för deras berättelse är att ett av de främsta skälen till att de flyttade till kollektivhuset var att de identifiera sig med kollektivhusideologin.

De två andra informanterna Lisa och Johan, flyttade till kollektivhuset av främst andra skäl än de övriga informanterna. De identifierar sig främst med kollektivets utformning och bostadsläget och dess utemiljö. Lisa berättar varför hon valde att flytta till kollektivhuset med sin familj och vilka förväntningar hon hade:

– Vi fick barn och bodde inne i stan och ville inte bo där, och då tyckte vi att det här var ett bra område. Jag har ju bott här förut. Jag visste ju lite om hur det var här, att det var barnvänligt, att det finns utemiljöer, det är ganska bra utemiljöer och dagis i närheten. Det var ju det man tänkte på.

För Lisa var det inte främst den gemenskap som var avgörande i valet av bostad, utan mer kollektivets läge och utformning. Lisa identifierar och associerar sig inte främst med den sociala gemenskap som kollektivhuset vill medverka till. Detta utesluter dock inte att Lisa inte värdesätter den sociala gemenskapen. En social gemenskap kan vara en förutsättning för att det ska vara ett barnvänligt område enligt Lisas uppfattning, även om hon inte uttryckte det i intervjun. Lisa har bott i kollektivet vid ett tidigare tillfälle när hon studerade. Den gången valde inte Lisa aktivt att flytta till kollektivhuset, utan det handlade om att få tillgång till en lägenhet.

Johan flyttade till kollektivhuset som tonåring då han fortfarande bodde kvar i föräldrahemmet. Initiativet kom från föräldern, men han var inte negativt inställd till flytten. Den främsta orsaken till Johans positiva inställning berodde på att kollektivhuset ligger centralt, vilket var betydelsefullt för honom. För Johan var det inte främst de grunder som kollektivhuset byggdes på som var den bidragande orsaken till att han flyttade till kollektivhuset.

Informanterna delar en nominell identitet eftersom de är alla medlemmar i kollektivhusets bostadsförening. Men även om de delar på den nominella identiteten identifierar de sig olika med kollektivboendet. Detta framgår bland annat i motiven till varför de valt att flytta till kollektivhuset och vilka förväntningar de hade på huset. Visserligen kan ”ett bra område” delvis vara ett resultat av en god grannkontakt, men min tolkning är att informanterna identifierar sig olika med den nominella gruppen utifrån egna värderingar.

Gemenskap i kollektivhuset

Av materialet har jag kunnat studera hur gruppen fungerar och vad det är som stärker deras gruppidentifikation. Ett av de mest framträdande teman som kommer fram i studien är olika granngemenskaper i kollektivhuset. Genom gemensamma aktiviteter skapas och upprätthålls grupptillhörigheten. De förtydligar gränser mellan de som bor i kollektivet och de som inte bor där. Det blir ett sätt att gestalta identiteten hur man är som kollektivboende, både inåt till gruppen, men även utåt

till andra.¹⁴⁴ Jenkins kriterier för att vara ett kollektiv är att man måste ha någonting gemensamt. Det kan vara verkligt eller påhittat, trivialt eller viktigt, starkt eller svagt.¹⁴⁵ Det gemensamma för informanterna är att de bor i ett kollektivhus och är medlemmar i en kollektivhusförening och delar på de åtaganden som medlemskapet innebär.

Hur vi upplever våra grannar har stor betydelse och kan påverka oss mycket, eftersom det sätt vi bor på medfört både en fysisk och känslomässig närhet till dem. Åke Daun skriver i boken *Boende och livsform* att det som påverkar människors känsloliv starkast är de människor som bor där, inte den fysiska miljön. Han skriver att ”hus är fredliga, men inför människor kan individen känna rädsla.”¹⁴⁶ Ett syfte i planeringen av kollektivhuset var att denna boendeform skulle medverka till att gemenskap och kollektivt handlande skulle utvecklas. Med detta som grund finns det goda förutsättningar för en ökad gemenskap mellan grannar ska uppstå. Den gemenskap som finns mellan grannar i kollektivhuset har delats upp olika delar utifrån informanternas erfarenheter av gemenskapen i kollektivhuset.

Hälsningskontakten

En grundläggande handling för de som bor i kollektivhuset är att man hälsar på varandra. Detta är något som samtliga informanter har talat om. Lisa som bott i kollektivhuset i snart två år, upplever en tydlig skillnad från tidigare boende där man inte hälsade på grannarna. Även om man inte vet vad alla heter, eller inte känner ingen personen man träffar, hälsar man på alla man möter. Detta är även något som jag har fått erfara vid mina besök i kollektivhuset. Alla människor, för mig okända som jag mött i trappuppgångar eller i korridorerna har hälsat på mig.

Hur kommer det sig då att alla hälsar på alla? En av orsakerna är den grupp tillhörighet som skapats av det aktiva valet av att flytta till kollektivhuset och dess villkor. Detta till trots att alla inte söker sig främst till kollektivhuset med målsättningen att ha ett aktivare liv med sina grannar. En annan orsak är kollektivhusets historia som är kantat av konflikter och diskussioner med de

¹⁴⁴ Richard Jenkins, s. 80-86.

¹⁴⁵ Ibid. s.108.

¹⁴⁶ Åke Daun, *Boende och livsform* (Tidens Förlag, 1980), s. 95.

kommunala enheterna, vilket har bidragit till att hyresgästerna i huset stärktes som grupp. Hälsandet har blivit en slags symbolisk handling för att föra vidare och upprätthålla kollektivets anda, identitet. Den symboliska hälsningen får mening i relation till tidigare grannkontakter utanför kollektivet, där det inte fanns en lika grundlagd gemenskap.¹⁴⁷ Hälsandet underlättas även av husets konstruktion. Trots det stora antal människor som dagligen passerar i huset bidrar det korridorssystem som binder samman trappuppgångarna och de gemensamma lokalerna till att skapa en hemtrevlig känsla och naturliga mötesplatser.

Vilken betydelse har hälsningen för hyresgästerna i kollektivhuset? Lisa som bor i huset tycker att alla hälsar på varandra skapar ”ett öppet och bra klimat mellan alla som bor här”. Irene tycker att hälsandet behövs i vårt anonyma samhälle. Hälsandet i huset är en viktig funktion som visar att man ser varandra och inte bara passerar utan att hälsa. För informanten innebär hälsandet att man bryr sig om andra människor. Detta innebär att man blir sedd och på detta sätt kan uppmärksamma varandra. För många människor blir denna till synes enkla oskrivna hälsningen betydelsefull. Hälsningskontakten är även betydelsefull då den kan leda till att fortsatt gemenskap kan odlas. De kommentarer som kan följa hälsningen kan leda till en viss uppfattning om vilken personlighetstyp och intressen personen har. Detta kan sedan fungera som bas för om man vill utveckla kontakten med personen ifråga.¹⁴⁸

Hela huset umgås

En av de olika umgängesformerna som finns i kollektivhuset är när hela huset umgås. Initiativet kommer oftast vid dessa tillfällen från boendeföreningen och handlar oftast om ett gemensamt firande vid olika högtider. Vid Valborg brukar de exempelvis anordna en brasa vid ”Hagen” som är ett närbeläget naturområde som kollektivhuset sköter om. Efteråt kan puben vara öppen för vidare gemenskap.

-Dessa firande kan jämföras med byalaget i en by eller en samfällighet i ett villaområde, kommenterar Bo.

¹⁴⁷ Richard Jenkins, s. 117-120.

¹⁴⁸ Åke Daun, *Förortsliv, en etnologisk studie av kulturell förändring* (Bokförlaget Prisma, 1974), s.156.

Något som sker mer frekvent är de gemensamma matkvällarna som inträffar en gång i veckan i kollektivhusets matsal. Tanken med matkvällarna är att öka gemenskapen i huset och minska det egna hushållsarbetet. Intention var att de boende skulle få tillgång till köket redan från starten av kollektivhuset, men det dröjde några år av förhandlingar med Hälsovårdsmyndigheten innan de fick klartecken. Matkvällarna är en av traditioner som fortfarande finns kvar och äger rum en gång veckan.

Trapphuset umgås

För att kollektivhuset ska fungera enligt visionen om gemenskap och kollektivt handlande ingår det områden med ansvar och åtaganden som hyresgäst. De praktiska åtaganden har delats upp och trapphusen fungerar som bas där de delar på värdskapsansvar. Detta innebär att grannar behöver kontakta varandra i vardagen, vilket leder till ett öppnare förhållningssätt mellan grannar i kollektivhuset. De olika åtagandena blir legitima anledningar till att ta kontakt med grannarna och man anses inte störa eller vara avvikande. Lena berättar hur de brukar göra när det är deras trapphus som ska ansvara för matkvällen:

-Då måste vi ju samlas för och bestämma vad vi ska göra för någonting, så ofta har vi en liten sittning. Bo fortsätter: Vi har några som bor längst ner här som sammankallar oss till att komma dit och dricka kaffe och bestämma vad vi ska köpa och laga.

Detta är ett exempel på den arbetsgemenskap som finns i kollektivhuset. Både arbetsgemenskapen och matkvällarna bidrar till att gemenskapen i kollektivhuset stärks. Informanterna upplever en stor skillnad i grannkontakten i kollektivhuset i jämförelse med tidigare erfarenheter.

Intresse umgänge

Den sista umgängesformen är den som uppstår kring de olika intresseverksamheter som finns och är oftast uppbyggda kring de olika gemensamma lokalerna. Det finns många olika lokaler exempelvis keramikverkstad, snickeri, målarverkstad, fotolab, café och gymnastiksal. Organiserad verksamhet i lokalerna varierar beroende på intresse och initiativ från hyresgästerna. I övrigt får hyresgästerna boka lokalerna och disponera dem på kvällar och helger. Flera informanter utnyttjar dessa lokaler, exempelvis gymnastiksalen som verkar används mer frekvent. Här gympar man, spelar innebandy eller badminton med grannen. Ett och annat barnkalas har även

blivit huserade till gympasalen, något som Lisa uppskattar de gemensamma lokalerna som de fått tillgång till sedan de flyttade till kollektivhuset. Hon berättar:

-Så på så sätt är det ju en väldigt stor skillnad att det blir ju en annan gemenskap med grannar här. Det finns utrymmen att utveckla om man har något intresse. Så är det ju inte om man bor på andra ställen, då får man ju söka sig till allmänna institutioner.

Gemensamma lokalens betydelse

Dagtid finns det fortfarande många kvar i kollektivhuset, eftersom det finns serviceboende och till och från har det varit förskoleverksamhet. Det finns möjlighet att äta med de äldre i den gemensamma matsalen som dagtid används av servicepersonalens kockar. En kväll i veckan turas man om att laga mat tillsammans som sedan serveras för alla boende i kollektivhuset. De gemensamma lokalerna bidrar till att det finns mycket att göra för hyresgästerna på sin fritid. Detta leder till att många rör sig i huset i dess korridorsystem som sammanbinder de olika trapphusen och de gemensamma lokalerna.

Den gemensamma matsalen och lokalerna används även för fester som anordnas för alla i kollektivhuset, men även för privata fester. De har även fungerat som en viktig samlingsplats för att träffas inom kollektivhuset när olika gemensamma frågor behöver behandlas. Lena berättar:

-Det är ju olika problem som har varit hela tiden men, varje gång har det då varit stor fördel att vi haft de här gemensamma lokalerna och vi har haft anslagstavlor...till alla tretton trapphus och då kunde vi ju kommunicera med varandra också, för det här planet som berör hela huset.

De gemensamma lokalerna har bidragit och bidrar till dels att hyresgästerna får konkreta saker att tala med varandra om, men även en plats att träffas och umgås. Detta hjälper till att förhållandet till grannarna blir positiva och gynnar grannsämjan.

Den kollektiva boendeformens betydelse

Identitetsskapande är komplex och ständigt pågående process där många olika faktorer påverkar och bidrar till den. Vid en jämförelse mellan informanterna finner jag både gemensamma och skilda erfarenheter av den nominella identiteten. Förutom motivet till flytten finns det ett tidsperspektiv, som beror på hur länge

informanten har bott i kollektivhuset och vid vilken tidpunkt i kollektivhusets historia informanten flyttade in. Ytterligare en faktor som påverkar är livssituationen.

Lena och Bo som har bott i kollektivhuset sedan starten har många års erfarenhet av kollektivhuset. Detta leder bland annat till att deras referensramar om kollektivhuset blir större och identifikationen med det djupare. Lena berättar:

-Till och börja med så var vi ju mycket mera i de gemensamma med matsalen och det, när vi var hemma mycket med småbarn och det hela var nytt och fungerade väldigt väl enligt tankarna som man hade gjort upp, sedan har det ju hänt saker.

Lena syftar på de förändringar som skett, både positiva och mindre positiva saker som har hänt under åren. En positiv händelse var när kollektivhuset fick efter några års förhandlande, framför allt med Hälsovårdsmyndigheterna, tillgång till storköket och de gemensamma matkvällarna i matsalen kunde fungera i linje med kollektivhustanken. De mindre positiva är enligt Lena och Bo kommunens ”paradigmskifte” i början på nittioalet, varpå följden blev att kommunens olika organ som samverkade i kollektivhuset splittrades upp. Bo beskriver hur han upplever att detta har påverkat kollektivhuset:

-Det är dels själva kollektivhusidén som fanns hos många som flyttade hit och sen den hos kommunala visionen kan man säga stöttade varandra, förstärkte varandra. Sen har det inte blivit så mycket draghjälp till det här sociala i huset när kommunen har splittrat upp sin verksamhet på olika ansvarsområden. De känner sig inte delaktiga i huset.

Lena tycker att detta har i sin tur påverkat de sociala relationerna i kollektivhuset, hon förklarar:

-Jag kan känna en sorg över att nu inte skolan finns kvar och knappast dagis heller, då finns det ju liksom ingen kontinuitet i livet... Jag uppfattade som att vi fick möjlighet att göra en väldig social investering i viktiga skeden utav vår familjs liv då, och det hade ju vi glädje utav när våra barn var i tonåren och det fanns fortfarande ungefär samma konstellation, gruppen som gick i skolan och föräldraföreningen... Då kan jag tycka att det är väldigt sorgligt att dom chanser till att detta ska kunna hända om igen, men med nya grupper utav människor inte fullföljs då utan man har brutit sönder det och det tycker jag är trist, att inte det får fortsätta att vara så bra som det borde kunna vara.

Visionen med ett integrerad boende upplever de har urholkats i och med kommunens omorganisation och det har även påverkat det integrerade gemenskapen i kollektivhuset. Även om äldreomsorgen fortfarande finns kvar i kollektivhuset har entreprenörerna avlöst varandra och samverkan är inte lika stor som tidigare. När kollektivhuset hade skola i huset åt eleverna tillsammans med pensionärerna i matsalen och förskoleverksamheten bidrog till att olika generationer möttes på ett mer naturligt sätt. Lena fortsätter att berätta:

-...men sen är det ju lite roligt, skulle ha varit roligt att tänka sig att man själv skulle bli en gammal människa som kunde se andra nya som fanns liksom i samma miljö som man själv har varit, men det ser det nästan inte ut som om man ska få.

Trots positiva och mindre positiva inslag i åren i kollektivhuset tycker informanterna ändå att gemenskapen finns kvar, även om den har förändrats under åren.

Slutdiskussion

Studien kom att belysa vilket betydelse en kollektiv boendeform kan ha för individens identitetsskapande och livsvillkor i dag. I materialet från informanterna som bor i kollektivhuset, har framför allt gemenskapen mellan grannar och de gemensamma lokalerna stor betydelse för dem.

Det är även den gemenskapen som stärker deras gruppidentifikation. Genom gemensamma aktiviteter och traditioner, förtydligas gränserna vi och dem. Det blir ett sätt att gestalta identiteten hur man är som kollektivboende, både inåt till gruppen, men även utåt till andra. Det finns både skrivna och oskrivna regler för hur kollektivhuset fungerar. En skriven regel är att man delar på de åtaganden som kollektivhuset innebär, medan hälsningskontakten i kollektivhuset tillhör den oskrivna.

Vi kan se att när samhällsstrukturer förändras, i detta fall kommunens omorganisering där delar av kommunens tidigare ansvarsområden delats upp och lagts ut till entreprenör, förändrar även de sociala strukturerna. Tidigare trygga områden försvinner som förskola och skola och med dessa naturliga och viktiga

sociala möten och relationer mellan olika grupper. Vid dessa tillfällen kan man se vilken betydelse de gemensamma lokalerna har. För trots att sociala förändringar sker finns lokalerna kvar så att traditioner och gemensamma aktiviteter kan gestaltas, men de kan även öppna upp för nya aktiviteter. Utan de gemensamma lokalerna blir det svårt för kollektivet att samverka och praktiskt vara ett kollektiv.¹⁴⁹

Frågan är om det kommer att byggas fler kollektivhus och vilka behov de behöver fylla idag? I boken *Mitt i 90-talet* frågar sig en av författarna, Eva Sandstedt om vilka visioner som kommer att ligga till grund för ett framtida byggande.¹⁵⁰ Sandstedt tror att framtida boende tenderar att utvecklas från familj till enboende och att grannskapsenheter förutspås sitt slut. Bakgrunden till Sandsteds antaganden är bland annat den ökade individualiseringen i samhället, där nya levnadsmönster ersatt de gamla. I dagens samhälle finns det möjlighet till en egen bostad och en större frihet, även om de ökade valmöjligheterna ställer högre krav på den enskilda individens förmåga.¹⁵¹ Om framtida boenden har utvecklas enligt Sandstedts antaganden är det svårt att svara på, men det har inte byggts några fler kollektivhus i staden som studien utgår från. Däremot byggdes andra bostadsområden enligt en liknande modell, med idén om att decentralisera den sociala servicen och att integrera människor i olika åldrar i bostadsmiljön. I denna modell saknas emellertid många centrala och viktiga faktorer som finns i kollektivhuset och som enligt denna studie, bidrar till att integration och gemenskap odlas. Kanske kommer den ökade individualiseringen i samhället att leda till att fler människor känner liksom Irene i studien, ett ökat behov av gemenskap i boendet. Om så blir fallet, kommer det förmodligen att byggas fler kollektivhus i framtiden.

¹⁴⁹ Tiia Soidre-Brink, *Boendets förändring och kollektivt handlande*, (Sociologiska Institutionen Göteborgs Universitet, 1987) s. 127ff.

¹⁵⁰ Eva Sandstedt, *Mitt i 90-talet, Kvinnor, identitet och boende*. (Meyers Information & Förlag AB, 1995), s. 49.

¹⁵¹ Ibid. s. 57.

Referenser:

- Almqvist, Annika, *Drömmen om det egna huset, från bostadsförsörjning till livsprojekt*, (Sociologiska Institutionen Uppsala Universitet, 2004)
- Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, (Liber, 2001)
- Daun, Åke, *Boende och livsform*, (Tidens Förlag, 1980)
- Daun, Åke, *Förortsliv, en etnologisk studie av kulturell förändring*, (Bokförlaget Prisma, 1974)
- Guvå, Gunilla och Hyllander, Ingrid, *Grundad teori – ett teorigenererande forskningsperspektiv*, (Liber, 2003)
- Jenkins, Richard, *Social identity*, (Routledge, 2004)
- Pedersen, Britt, *Kollektivhuset Stolplyckan, från idé till verklighet*, (Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm, 1991)
- Sandstedt, Eva, *Mitt i 90-talet, Kvinnor, identitet och boende*, (Meyers Information & Förlag AB, 1995)
- Soidre-Brink, Tiiu, *Boendets förändring och kollektivt handlande*, (Sociologiska Institutionen Göteborgs Universitet, 1987)

Internet:

www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12

Slutdiskussion

Identitetsprocesser och livsvillkor

Människan i dagens samhälle är under ständig påverkan av den lokala och fysiska omgivning som omger henne. Vi individer kan ses som medlemmar av en helhet av olika delar där varje del innebär ett lokalt medborgarskap eller organisationsmedlemskap i vilket olika kulturer och sociala miljöer formar identiteten. I dessa organisationer eller miljöer finns både fasta materiella och mer flytande kulturella påverkansfaktorer i identitetsskapandet och förutsättning för olika livsvillkor. Tomas Johansson reflekterar kring det lokala medborgarskapet i boken *Socialpsykologi*. Enligt honom finns det två aspekter av identitetsskapandet i stadslivets lokala medborgarskap. Det första är de interna faktorerna som utgörs av stadsplaneringen och utformningen av det lokala rummet. I detta ingår även politiska utopier och sociala rörelser. Den andra aspekten, de externa faktorerna, är dels relationen mellan staden och nationen och dess centrala byråkrati och dels relationen mellan det globala och det lokala.¹⁵²

Våra studier, där den första visar på kombinationen av de externa och interna faktorerna och deras ömsesidiga inverkan och påverkan av varandra, och de tre sista främst har visat på betydelsen och meningen av de interna faktorerna, samverkar till hur vi kan betrakta det lokala rummet som en helhet. Denna helhet utgör den lokala organisation som den differentierade identiteten rör sig i och som vi relaterar vårt komplexa identitetsskapande till. Göran Ahrne och Apostolis Papakostas för ett resonemang som förenklar en organisations sociologisk tolkning av våra studier. Enligt Ahrne och Papakostas är människors handlande som samhällsvarelser till stor del styrt av att de är organiserade, att de tillhör olika organisationer.¹⁵³ Om vi därmed ser kollektivhuset, servicehuset, bostadsområdet samt den lokala omgivningen kring medborgarkontoret som organisationer där varje individ innehar ett medlemskap i organisationen så förstår vi identitetsbildningen bättre. Därmed utgör de studerade fälten en identitetsskapande

¹⁵² Tomas Johansson, *Socialpsykologi* (Studentlitteratur, 2001), s. 122.

¹⁵³ Göran Ahrne & Apostolis Papakostas, *Organisationer, samhälle och globalisering* (Studentlitteratur, 2002) s. 14.

organisation där varje aspekt av dessa är betydelsefull för individerna och deras identitet. Tommy Svensson har redogjort för Charles H Cooleys teorier kring detta. Enligt Cooley är en människa ingenting annat än skärningspunkten mellan de olika sociala grupper hon ingår i. Detta, menar Svensson, innebär att man kan betrakta individen som en ”aspekt” av de sociala grupper hon tillhör eller som en ”aspekt” av samhället. Utan dem finns hon inte.¹⁵⁴ Varje kunskap om eller effekt av den omgivande organisationen som nämns under någon intervju är således av betydelse för den intervjuades identitet då den utgör en del av den fysiska och sociala miljön som identiteten relateras till.

Många sociologiska och socialpsykologiska studier kring den sociala miljön och dess effekter på identiteten har gjorts och forskats om under det senaste århundradet, men färre studier finns om den fysiska miljön. Den fysiska miljön är kognitivt skapad utifrån de preferenser som var individ, som tar den i besittning, har. Detta är dock detsamma som upplevelsen av den sociala miljön. Skillnaden är, enligt Elisabeth Lilja, att den fysiska omgivning kan upplevas som mer betydelsefull i vår föränderliga värld eftersom det är något statiskt att hålla sig fast vid. Materiella ting kan därmed skapa säkerhet och tillit. Identitet byggs upp mellan bebyggelse och de verksamheter, händelser och människor som är knutna till platsen. Identitet skapas i samspel med omgivningen genom att vi känslomässigt tar miljön i besittning.¹⁵⁵ Detta menar hon innebär att den fysiska miljön har en avgörande betydelse för identitetsskapande redan från barndomens lekplatser.¹⁵⁶

Antologins gemensamma syfte var att ta reda på hur det lokala rummet påverkar identitetsskapandet för dagens samhälle och dess invånare. Vi har nu i våra fyra studier visat på hur detta förhåller sig. Samtliga informanter har visat på en tillhörighet till det lokala rummet och denna tillhörighet utgör en skapande process för en del av identiteten i någon av samhällets organisationer. Denna tillhörighet utgör en trygghet för människan och en stabil faktor för identiteten att relatera till. Oavsett vad som händer i individens sociala kontext så utgör hemmet den tröga

¹⁵⁴ Svensson, s. 66.

¹⁵⁵ Lilja, s. 21.

¹⁵⁶ Lilja, s. 17.

strukturen som förändras i betydligt långsammare takt. Genom att känna igen sig i sin lokala miljö skapas en trygghet och säkerhet i att ens existens och identitet är en verklighet. Detta innebär att identiteten kan, i den fysiska miljön, lättare förankras på ett djupare plan än den sociala miljön. Osäkerheten kring vänner, bekanta, förhållanden och släktingar är ständigt närvarande i identitetsskapandet. Urbanisering och individualiseringen under det senaste århundradet har förstärkt denna osäkerhet på grund av de osäkrare sociala nätverken idag. Vänner och bekanta är betydligt mindre stabila att relatera till för identiteten idag än i det förindustriella samhället, då den sociala omgivningen var fast under större delen av livet. Idag sker en större boendeflyttning samtidigt som större krav ställs på en flexibel identitetsprocess. Det innebär att den sociala miljön är mer föränderlig och osäkrare än tidigare. Den fysiska miljön däremot, utgör en trygghet i att den är stabil för var dag som går.

Gemensamma referenser:

- Ahrne, Göran & Papakostas, Apostolis, *Organisationer, samhälle och globalisering. Tröghetens mekanismer och förnyelsens förutsättningar* (Studentlitteratur, 2002)
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas, *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet* (Wahlström & Widstrand, 1999)
- Dahl, Gudrun & Smedler, Ann-Charlotte (red.), *Det respektfulla mötet* (HSFR, 1993)
- Guvå, Gunilla & Hylander, Ingrid, *Grundad teori* (Liber, 2003)
- Hartman, Jan, *Grundad teori* (Studentlitteratur, 1991)
- Johansson, Tomas, *Socialpsykologi* (Studentlitteratur, 2001)
- Lilja, Elisabeth, *Den ifrågasatta förorten. Identitet och tillhörighet i den moderna förorten* (Centraltryckeriet AB, 1999)
- Pripp, Oscar, *Reflektion och etik i (red.) Kaiser, L. & Öhlander, M., Etnologiskt fältarbete* (Studentlitteratur, 1999)
- Stier, Jonas, *Identitet* (Studentlitteratur, 2003)
- Svensson, Tommy, *Människa, interaktion och social omgivning* (Ekbacka, 1992)